HANS HENRIK JACOBSEN

STUDIER I FYNSKE VIDER OG VEDTÆGTER 1500-1800

Odense 1977

HISTORISKE STUDIER FRA FYN Nr. 3

Udgivet af Historisk Samfund for Fyns stift

F O R O R D

Landsbyerne har i 1500-, 1600- og 1700-tallet normalt haft egne love, kaldet "vider og vedtægter". Der er fra Fyn med omliggende øer bevaret love fra 35 byer, og de er trykt i "Danske Vider og Vedtægter", bd. 1-5.

I det følgende bringes en oversigt over form og indhold af disse vedtægter, suppleret med en række hidtil utrykte love, der er fremdraget på Landsarkivet. Disse er 1976-77 transkriberet af landsarkivar, dr.phil. Anne Riising, der med velvilje har gennemlæst mit manuskript og bidraget med værdifulde oplysninger. Det tillæg, der bringes si. 53-105, er således at betragte som et supplement til "Danske Vider og Vedtægter".

Der er for de enkelte områder anført et ret stort eksempelmateriale, idet det dog må bemærkes, at det ikke i alle tilfælde er udtømmende. De trykte love anføres i samme rækkefølge som i "Danske Vider og Vedtægter". Såfremt der foreligger flere love fra samme landsby, betegnes de med A, B etc. (eksempelvis Kærby A og Kærby B, bylove fra henholdsvis 1629 og 1704). Tilføjelser til de enkelte love betragtes ikke som selvstændige love, men betegnes som tillæg med tilføjet årstal. Samtlige bylove består af en række nummererede paragraffer; nogle er inddelt i afsnit, dækkende bestemte området af det, der har været lovgivet for. Afsnit angives i det følgende med romertal, de enkelte paragraffer med arabiske tal (eksempelvis Herrested A 75; Herrested B VII 10). - Den oprindelige retskrivning er bevaret.

Såfremt der findes yderligere utrykte vider og vedtægter for fynske landsbyer fra perioden 1500-1800, vil jeg være taknemmelig for at blive gjort opmærksom derpå.

Næsby, juli 1977 Hans Henrik Jacobsen

Indholdsfortegnelse

Indledning 3
Datering af bylovene 6
Inddeling 10
Formål og tilblivelse 10
Opbygning og formulering 14
Oldermanden 15
Andre embedsmænd 19
Stævne 21
Oldermandsgilde 24
Igang og afgang 29
Fællesdrift 32
Gærder og vangeled 33
Kvæg på græs 36
Tyr, orne, gase 40
Veje, vandløb, tørveskær 41
Skorstene, ovne 41
Tyende 42
Sømmelig adfærd 43
Gudsfrygt og lærdom 45
Sociale forhold 46
Bøder og pantning 47
Afslutning 48
Noter 52

Tillæg: Hidtil utrykte fynske bylove

Espe bylov 1667/1670 54
Elmelund bylov 1672 57
Ollerup/Stågerup bylov 1693 74
Sødinge bylov 1704 91
Håre bylov 1733 99
Allesø bylov § 18-25 102
Ringe bylov 4.kapitel § 15-22 104

Indledning

Den, der vil have kendskab til landsbysamfundet, således som det har fungeret fra tiden omkring 1500 og frem til udskiftningen, der for de fleste fynske landsbyers vedkommende fandt sted i årene op mod 1800, har i de bevarede landsbylove - de såkaldte vider [1] og vedtægter - en uvurderlig kilde at øse af.

Landsbyen var i hine tider et ret lukket samfund. Dens beboere levede isoleret uden det samkvem med beboerne i de omkringliggende samfund, som deres efterkommere naturligt har fået. Institutioner som sognefoged og sogneforstanderskab etableredes først ved forordninger i henholdsvis 1791 og 1841. Den nærmeste overordnede myndighed, der eksisterede indtil da, var den, som herredsfogeden repræsenterede. Imidlertid skulle der være tale om en alvorlig sag, før der rettedes henvendelse til ham. De problemer, der naturligt måtte opstå i landsbyen, ønskede dens beboere at klare selv, og det er baggrunden for de vedtægter, der skal belyses i det følgende.

Uanset, hvilket samfund der er tale om, må det have nogle vedtægter,hvis det ønsker at bestå og fungere tilfredsstillende, og det har også været tilfældet med landsbyen. Alt, hvad der foregik fra morgen til aften årets dage igennem, var baseret på fællesskabet, og med tiden har man indset nødvendigheden af en bylov, hvis vedtægter alle måtte efterkomme. Bl.a. var det vigtigt at holde "vide og vedtægt" angående gærder og hegn, og det blev for Fyns vedkommende påbudt i en vedtægt, udstedt af kong Hans 1492. Siden kom vedtægterne til at omfatte alt vedrørende fællesskabet, og man fandt det praktisk at få dem nedskrevet. Af så godt som samtlige bevarede vedtægter fremgår det, hvornår nedskrivningen er foretaget, men det forudsætter nødvendigvis ikke, at de er opstået på det pågældende tidspunkt. Det er sandsynligt, at de i praksis har eksisteret, før de er nedfældet, og således har rod længere tilbage i tiden. Imidlertid er det vigtigt at fastslå, at de er opstået inden for landsbyens rammer, og at det er bønderne selv, der har skabt dem, omend de har haft andre til at være sig behjælpelige med selve udformningen.

Det var højskolelærer Poul Bjerge (f.1853) og oberstløjtnant Thyge J.Søgaard (f.1851), der i slutningen af sidste århundrede påbegyndte indsamlingen af de bevarede landsbylove og 1904 ff. lod dem publicere i 3 bind med titlen "Danske Vider og Vedtægter". Som lokalhistorikere var de begge interesseret i bondens kår gennem tiderne, og da det viste sig, at begge var villige til at gå i gang med indsamling af vider og vedtægter, delte de arbejdet således, at Poul Bjerge, der var den, der ledede og planlagde arbejdet, tog sig af det materiale, der indsamledes på øerne, mens Søgaard arbejdede med det jyske mate-

riale. Da Søgaard døde i 1911, fortsatte Poul Bjerge arbejdet alene. Efter hans død i 1931 fuldførtes arbejdet med yderligere 2 bind af August F.Schmidt. Han åbnede ved den sidste publikation i 1938 mulighed for, at der yderligere ville følge et bind vider og vedtægter. Dette supplement kom imidlertid aldrig til at se dagens lys. Til gengæld udgav August F. Schmidt i 1945 bogen "Oldermand og Bystævne", og den udgør sammen med Poul Meyers disputats "Danske Bylag" fra 1949 det vigtigste materiale om danske landsbylove i al almindelighed.

Værket "Vider og Vedtægter", der sammen med nedennævnte materiale danner grundlaget for nærværende undersøgelse, indeholder følgende fynske bidrag:

Bind I: Vejrup (Ubberud eller Indslev sogn).Se anmærkning si.5.
Rønninge
Østrup
Beldringe/Tåstrup (Lunde sogn,Odense amt)
Lumby Tårup (Lumby sogn)
Bolmerod (Skamby sogn)
Vejlby
Kærby A - B (Asperup sogn)
Gamborg
Kværndrup
Vantinge
Avernakø
Rynkeby (Ringe sogn)
Ryslinge
Refsvindinge
Marstal

Bind III: Drigstrup
Over-Kærby (Drigstrup sogn)
Lunde A - B (Lunde sogn, Svendborg amt)
Egeskov (Kværndrup sogn)
Langå
Stoense
Søndersø
Svendborg
Bjerne (Horne sogn)

Bind IV: Herrested A - B

Bind V: Middelfart
Lumby (Lumby sogn)
Allesø
Sandager
Horne A - B
Munkebo (Drigstrup sogn)
Lydinggårde (Brahetrolleborg sogn)
Hågerup (Brahetrolleborg sogn).

Alt i alt drejer det sig om vider og vedtægter fra 35 fynske byer, jævnt fordelt geografisk. Dertil kommer 6 vider og vedtægter, som ikke tidligere har været trykt. De 5 er fremdraget på Landsarkivet, mens den sjette er i privateje. Det drejer sig om følgende,alle gengivet som tillæg til nærværende undersøgelse:

Espe 1667/1670	(Sallinge herreds tingbog 1669-71, fol.79-80)
Elmelund 1672	(Privateje: gdr.Jørgen Andersen, Elmelund)
Ollerup/Stågerup 1693	(Ollerup-Kirkeby kommunale arkiv)
Sødinge 1704	(Sunds-Gudme herreders tingbog 1700-06,fol.517-19)
Håre 1733	(Wedellsborg birks tingbog 1727-37, fol.776-77)
Ringe 1771	(Ringe kommunale arkiv; med undtagelse af de sidste afsnit identisk med byloven for nabobyen Rynkeby).

I undersøgelsen er endvidere inddraget de sidste artikler i byloven for Allesø (§ 18-25), der ikke er aftrykt i "Vider og Vedtægter" [2].

Ikke alle af ovenstående bylove er lige omfattende. Som det vil fremgå af det følgende, har der været en række områder, hvor der har været behov for at få nedfældet nogle vedtægter, og størsteparten imødekommer da også disse krav. Enkelte er meget kortfattede og omfatter kun hegnspligter (Lydinggårde,Håge-rup, Espe) og hold af byorne (Munkebo). Andre beskæftiger sig primært med for-hold i købstæder (Svendborg, Middelfart). - Resten kan betegnes som egentlige landsbylove, og i det væsentlige er det dem, nærværende undersøgelse er base-ret på. Afgørende for, om en række vedtægter i denne forbindelse kan betegnes som en landsbylov, har været, at de lovgiver for en væsentlig del af de områ-der, der har haft relevans for det gamle landsbysamfund. Følgelig ses der i nedenstående oversigt bort fra vedtægter, der kun omhandler et enkelt område eller koncentrerer sig om forholdene i købstæderne. Dette udelukker imidler-tid ikke, at de inddrages i senere afsnit, hvor de pågældende områder behand-les.

Anm.: Det fremgår ikke af byloven for Vejrup, om den har været gældende for Vejrup i Ubberud sogn eller Vejrup i Indslev sogn, og udgiverne af "Vi-der og Vedtægter" tager heller ikke stilling til problemet. Det er i-midlertid mest sandsynligt, at den har været gældende for Vejrup i Ind-slev sogn: Ifølge Matriklen af 1688 var der her 8 gårde, hvorimod der i Vejrup i Ubberud sogn kun er anført 1 gård og 1 hus.

Datering af bylovene

I de fleste tilfælde fremgår det direkte af indledning eller efterskrift til de enkelte bylove, hvornår de er vedtaget af bymændene. Enkelte er ufuldendte i den forstand, at de første eller sidste blade ikke er bevaret, og i disse få tilfælde har det ikke været muligt for udgiverne at fastslå tilblivelsestidspunktet.

Normalt har fremgangsmåden været den, at en eller flere af bymændene - efter at bylovens enkelte vedtægter er blevet vedtaget - på samtlige bymænds vegne har fremlagt den for herredstinget, der har autoriseret den som gældende lov. Eksempelvis kan anføres uddrag af byloven for Østrup:

"Vi giørre vitterligen for alle udi dette vort opne bref år epter Guds byrd 1598 onsdagen den 16. dags mai: For os (d.v.s. herredsfogeden og delefogeden i Lunde herred) och menige tingmend vor skicket Hans Rask allermand i Østrop och Jens Nielsen stoulsbrouder der sammested, hvilke der stoude her i dag inden tinge i lent liud af domeren og loud lesse en byloug och gildisskik, som forskrifvit står. Och forskrifne Hans Rask berette, at hand med stouelsbroderen och meninge nabouer hafver siddit med hverander på edrug stefne ock med deris fri vilge ladit optegne forskrifne byloug och artikler dennom til gafn och beste, som nu bygge och bou i Østroppe och her efter kommendes vorder".

Det har næppe været påbudt ved lov, at bylovene skulle forelægges herredstinget. Af indledningen til byloven for Rynkeby fremgår det således, at bymændene har vedtaget at lade den tinglæse,"på det dend disbedre i alle måder kand vorde holt og efterlevet". Det er i dette og mange andre tilfælde sket for at skabe den nødvendige respekt for loven.

I enkelte tilfælde er loven approberet af herskabet, eksempelvis Gamborg bylov af Wedellsborg, Kværndrup og Avernakø bylove af Egeskov, Refsvindinge bylov af Juulskov, Herrested bylov af Ravnholt, Stoense bylov af Tranekær og Sødinge bylov af Lammehauge. I visse tilfælde fremgår det tydeligt, at herskaberne har haft indflydelse på lovenes udarbejdelse. Når bymændene i eksempelvis Horne og Stoense skulle betale bøde, skulle der betales "halvt til vide og halvt til herskabet". Herskaberne var naturligt interesseret i, at der var ordnede forhold i de byer, hvor deres fæstere boede. Herskaberne på Lammehauge, Tøjstrup og Boltinggård har eksempelvis givet byloven for Sødinge følgende anbefaling, dateret den 6. oktober 1704:

"Som jeg gierne seer,at det uide som hid indtil har gaaet i Svang i Sødinge maatte blive forhindret og mine bønder saa vel som samptlige Indvaanere i byen Velfert kunde blive befordret,saa Confirmerer ieg dette gierne (G.V. Pogrell). Dette oven schrevne er ieg vel fornøyed med,og ønschet gierne det

maatte effterlevis Huilcket ieg confirmerer (Sal.Tim Banner H.Uhrne).Indmeldte confirmerer Jeg i alle maader huilchet ieg med min Haands Vnderskrifft og Signetes Hoestrøgt Testerer (Sl.Henrik Gyldenstiernes Anne Helvig von der Kula)."

Ofte har det vist sig nødvendigt at føje vedtægter til de oprindelige,men det hører til sjældenhederne, at tilføjelserne er blevet læst for herredstinget. Byloven har formodentlig fungeret efter ønske, og da der normalt kun var tale om mindre ændringer og tilføjelser, har man ikke fundet grund til at ulejlige herredsfogeden.

Ud fra de givne oplysninger er det da muligt at datere de fynske bylove som følger:

Tilblivelsesår	Tinglysning	Bylav	Antal paragraffer	Tillæg
1559		Horne A	31	
1577		Horne B	9	Udateret, 1654, 1688, 1706
1592	1592/93	Lumby Tårup	28	
1593	1634	Bjerne	34	
	1598	Østrup	149	
	1601	Rønninge	73	1618, 1624, 1631, 1633, 1637 1644, 1648, 1779, 1782
	1607	Langå	48	
	1629	Kærby A	32	
	1633	Allesø [3]	17	1662, 1663, 1665 m.fl.
	1654	Beldringe/Tåstrup	17	
1667		Herrested A [4]	85	
1667	1670	Espe	11	
1672		Elmelund	67	
1685		Marstal	7	
1693		Ollerup/Stigerup	117	
-1698		Drigstrup [5]	77	
1699		Vejrup	26	
1704		Kærby B	30	1813
1704	1704	Sødinge	25	
1706	1709	Kværndrup	101	
(1706)		Avernakø	63	
1706		Vejlby	31	
1707		Stoense	65	

Tilblivelsesår	Tinglysning	Bylav	Antal paragraffer	Tillæg
1717		Rynkeby	48	1750, 1775, 1780, 1830, 1842
1718		Søndersø [6]	69	
1723	1724	Over-Kærby	72	
1731		Bolmerod	89	
1731		Herrested B	62	
	1733	Håre	14	
1736	1772	Ryslinge	70	
1771		Ringe	53	
(1773)		Refsvindinge [7]	118	Samtidig gildesskrå
1790		Gamborg	12	1832, 1835
1800		Lunde A	7	
-1805		Egeskov [8]	7	
1809		Sandager	7	
-1820		Vantinge	6	1820, 1823, 1828, 1832
1823		Lunde B	11	1825
1825		Lumby	8	

At der er vedtaget en bylov det anførte år, er ikke ensbetydende med, at den pågældende by ikke tidligere har haft en bylov. Tværtimod er det sandsynligt, at de nyere bylove har afløst ældre bylove, der i ordets bogstaveligste forstand ikke har kunnet holde sammen mere. Det fremgår således af fortalen til den bylov, som Kværndrup fik i 1706, at der tidligere har eksisteret en vedtægt og gildesskrå for byen, men at den "formedelst alder er sønderrefven og opslit". Det samme er tilfældet på Avernakø, hvor beboerne samtidig beder deres herskab på Egeskov om at være dem behjælpelige med at udarbejde en lov, idet den, der hidtil har været gældende, er "saa forslit og refven, at dend snart ingen mand kunde være til tiennigste eller efterretning".

Der synes således ikke at være nogen tvivl om, at man i middelalderens landsbyer har haft visse fastsatte regler for at imødegå forskellige former for ufred, og at en eller flere har haft ansvaret for, at de blev overholdt. Før de egentlige bylove er opstået, har der da efter al sandsynlighed eksisteret uskrevne love, der mundtlig er overleveret fra generation til generation, og de har uden tvivl haft samme retsgyldighed som de senere bylove. Først i 1500-tallet er man begyndt at nedskrive dem, og det fremgår af flere af de her omtalte, at de er udformet på grundlag af en foreliggende tradition, jvf. indledningen til byloven for Bolmerod: "Efterdi det altid hafver været sædvanne og brug hos voris forfædre at holde vide og vedtægt i byer..." (Fortsættelsen mangler, idet første blad er beskadiget).

Hvad størrelse angår, var landsbyerne i 1500- , 1600- og 1700-tallet lige så stærkt varierende som i dag. Den største af de her omhandlede byer er Horne med 60 gårde (420 tdr. hartkorn), den mindste Tåstrup med 3 gårde (30 tdr. hartkorn). Når de enkelte landsbylove i det følgende citeres, kan det være af en vis betydning, om de har været gældende for en by af størrelse som Horne eller Tåstrup, og der skal derfor indledningsvis gives en oversigt over byernes størrelse på grundlag af Matriklen af 1688 (jvf. Henrik Pedersen:"De danske Landbrug 1688",1928). I forbindelse med matrikuleringen i 1688 blev Ærø ikke opmålt, idet øen hørte under hertugdømmet Slesvig; følgelig figurerer Marstal ikke i nedenstående oversigt:

		13 gårde	3 huse	100 tdr.hartkorn
Vindinge herred:	Herrested			
	Refsvindinge	32 -	8 -	207 - -
Sunds herred:	Ollerup	25 -	14 -	131 - -
	Stågerup	10 -	1 -	38 - -
	Lunde	6 -	0 -	53 - -
	Egeskov	16 -	13 -	74 - -
	Kværndrup	23 -	13 -	92 - -
Salling herred:	Espe	27 -	14 -	162 - -
	Vantinge	21 -	9 -	128 - -
	Horne	60 -	33 -	420 - -
	Bjerne	21 -	8 -	167 - -
	Avernakø	10 -	0 -	22 - -
Gudme herred:	Ringe	9 -	3 -	75 - -
	Sødinge	18 -	4 -	101 - -
	Rynkeby	18 -	7 -	96 - -
	Ryslinge	16 -	9 -	69 - -
	Langå	33 -	10 -	115 - -
Odense herred:	Elmelund	14 -	5 -	71 - -
Lunde herred:	Østrup	12 -	8 -	91 - -
	Lumby	16 -	7 -	155 - -
	Lumby Tårup	16 -	0 -	121 - -
	Tåstrup	3 -	0 -	30 - -
	Beldringe	5 -	0 -	45 - -
	Allesø	30 -	11 -	156 - -
Åsum herred:	Rønninge	19 -	10 -	159 - -
Skam herred:	Bolmerod	6 -	0 -	53 - -
Skovby herred:	Søndersø	38 -	10 -	279 - -
Bjerge herred:	Drigstrup	11 -	3 -	84 - -
	Over-Kærby	11 -	0 -	75 - -
Båg herred:	Sandager	13 -	3 -	66 - -
Vends herred:	Gamborg	20 -	12 -	140 - -
	Vejrup	8 -	0 -	30 - -
	Håre	14 -	16 -	95 - -
	Vejlby	16 -	12 -	90 - -
	Kærby	10 -	6 -	40 - -
Nørre herred: (Langeland)	Stoense	23 -	23 -	108 - -

Inddeling

Som det fremgår af oversigten si. 7 f., er der stor forskel på antallet af paragraffer i de enkelte bylove. Det må i denne forbindelse bemærkes, at visse bylove, eksempelvis Lumby Tårups, har paragraffer, der indeholder så mange vedtægter, at de svarer til adskillige paragraffer i de øvrige love. Byloven fra Lumby Tårup har således med sine 28 paragraffer et større omfang end byloven fra Østrup med sine 149 paragraffer. - Det gælder for samtlige bylove fra tiden efter 1790, at de er kortfattede og uden den betydning, som bylove af ældre dato har. Udskiftningen var da på sit højeste, og som det vil fremgå, overflødiggjorde den til en vis grad bylovene, hvis vedtægter primært var baseret på fællesskabet.

De fleste bylove har en fortsat nummerering af de enkelte paragraffer. Enkelte bylove (Bolmerod, Kværndrup, Rynkeby, Ringe, Refsvindinge, Over-Kærby, Søndersø, Herrested B, Ollerup/Stågerup) har en systematisk inddeling i afsnit, som med en række paragraffer behandler hver sit område. De enkelte afsnits overskrifter røber, at det gennemgående er de samme områder, der lovgives for, bl.a. valg af oldermand og andre embedsmænd, disses funktioner, afholdelse af bystævne, opsyn med gærder og hegn, det fælles markarbejde, bytyr og byorne, græsning og tøjring, skovhugst, tørveskæring, vedligeholdelse af veje, snekastning, vedligeholdelse af ildsteder, forholdsregler ved tyveri, igang og afgang, adfærd i gildeshus, pantning o.a. Størstedelen af bylovene indeholder vedtægter for de fleste af disse områder, og de vil blive behandlet i det følgende.

Formål og tilblivelse

De fleste af bylovene er forsynet med en indledning, der præciserer behovet for en bylov og angiver de omstændigheder, under hvilke de er blevet til. Byloven for Drigstrup, der stammer fra 1698, indledes således med følgende vers:

Med lov skal mand land bygge,
at mand i fred kand lefve med trygge,
Dend ene den anden i retten føie,
med vold och magt ei sandhed bøie
och lade vore hierter være vort skel,
dømme ofver os self, da giorde vi vel,
sandhed och ret med lov at fremme,
skalke och tiufve dermed at temme.

Da nabobyen Over-Kærby 25 år senere ligeledes fik en bylov, forsynedes den på tilsvarende måde med et vers:

Lands lov er rigets støtte,
Byes vedtegt, byens gafn,
beholder hver mands nøtte
sampt fred og goede nafn.

Begge vers giver udtryk for, at bylovene har et moralsk sigte. I praksis har det forholdt sig sådan, at der har været behov for vedtægter først og fremmest vedrørende problemer, der opstod som følge af fællesskabet, og det viser sig da også, at størstedelen af vedtægterne angår det rent landbrugsmæssige. Imidlertid var det præsterne, der i de fleste tilfælde stod for lovenes udformning, eftersom det var de eneste, der kunne skrive, og det har i høj grad sat sit præg på respektive fortaler, eksempelvis følgende:

"Nåde och fred af Gud vor fader ved vor herre Jesum Christum, vor frelser verre med os alle gildbrødre och gildsøstre udi Kierby gildislauf. Meden på det, alle gildbrødre och gildsøstre: Gud må ske louf och ære, och vi kunde verre allesammen endregtige och ofverens udi alle gilislauf..., da hafver vi ladit udskrifve denne efterskrifne byeloug os alle gildbrødre och gildsøstre til hielp och trøst" (Kærby).

"Efterdi det hafver behaget Gud allermegtigste at beskicke alting udi begyndelsen og deraf at hafve sin velbehag, så er det og tilbørligt og christeligt, at naboer, som boer i bye sammen, de kommer udi ald oprigtig kierlighed tilsammen, og den ene sig imod den anden forholde, som hand vilde den anden imod sig skulle føie, da hafver alle mand udi Dristrop boende udi dend Herris Jesu nafn, Gud til ære og alle mand til gafn og beste, endregtelig og samptlig samtøgte efterskrefne vedtegt og byelov for os og vore efterkommere udi Dristrop tillige med dem, der pløier og såer på Dristrop marker, at skulle holdis og efterkommis under den straf, som udi efterfølgende articler sat ere" (Drigstrup).

"Udi dend Herres Jesu Christi nafn erre vi efterskrefne i dag forsamlet i dend agt og mening at vi af Guds nåde noget vilde handle og med hverandre tale og skulle så og indgåe som kand verre os sambtlige lavsmænd til nytte og gafn, thi Christus siger, at hvor som der er indbyrdis fred og endrectighed, der er Guds rige og runde velsignelse, og på det at slig Guds befaling kand fremmis og voris næring og biering forøges, hafver vi i dend hellig trefoldigheds nafn efterskrefne poster med hverandre indgået og samtygt" (Vejlby).

Byloven for Langå indledes med en længere udlægning af Guds hellige ord, der "lærer, råder och formåner alle Guds børn at lefve et kærligt, stille, gudeligt och erlig lefnet", hvorefter den gode præst omsider når til realiteterne: "Och efterdi her findis mange buldervurig [9], spildehoune och tretachtige folk, som icke ville orgis [10] och nøies med deris egit, hiembles och samtøckis der af dend høie øfrighed och i dend store lov, at hver landsby, liden eller stoer, må hafve serdelis sin egen byelog...,thi her foruden kand ingen bye holdis ved macht, ligge och ret". Ligesom præsten i Drigstrup slutter præsten i Langå sin

fortale med en bøn, hvori den almægtige Guds hjælp påkaldes, for "at alting kunde udrettis hans hellige nafn til ære och os alle til tarf och evige salighed".

Andre er mere beskedne i deres formulering, idet de nøjes med at understrege, at formålet med loven er "at være hver mand til nytte og gafn, de retsindige til hielp og de vanartige og ugudelige til straf" (Avernakø, jvf. Østrup, Marstal, Svendborg, Bjerne, Herrested B, Espe, Elmelund). I enkelte tilfælde lægges der ikke skjul på, at forholdene har gjort det nødvendigt med en bylov:

"Anno 1699 d. 8. februarii begyndte vi Veirup gildbrødre i Veirup denne vorris byelof at oprette, på det at onde våner kunde afleggis, og gode skicker og sæder igien oprettis" (Vejrup).

"Wi Underschrevne Kiendes,...at efftersom paa Nogle aar, i Voris Bye haver været Stoer uschichelighed med uforsvarlig ulovlig og os selv meged schadelig heignet i Mark og Bye, ager og Eng, som jo lenger jo mere til Voris Største schade er tiltaged, saa at een stor del af os er moxsen [11] for armed, og om dette schulle lenger vare, Vi alle i faa Aar bliver reen ødelagt, saa have vi samptlige Een hver av os givet saadan Voris Velb. og gunstige Herschaber og Hosbonder til Kiende med ydmygst begiering at de vilde os forhielpe til een Byelov" (Sødinge).

Har det, der her anføres, været det, der har foranlediget en række bylove, må man konstatere, at det mange steder har stået slet til med folks moral, og man får håbe, at Eiler Brockenhuus til Nakkebølle, der gav sine bønder i Bjerne tilladelse til at udfærdige en bylov i 1593, fik sit ønske opfyldt, da han lod fortalen til loven munde ud med ordene fra Davids 133. salme:"Eia hvor lystigt det nu er, at brødre som boer sammen och nabåer, forliges vel!"

I så godt som samtlige tilfælde anføres det, at bymændene forpligter sig til at være loven efterrettelig, og at et mindretal ikke kan kuldkaste, hvad flertallet har vedtaget. Enkelte steder har det endog været ensbetydende med idømmelse af bøde, såfremt nogen var utilfreds med bylovens vedtægter:"Findes der nogen Mand, der icke vill samtycke oc indgaae disse Artickle, som vi kunde alle hafve Gafn oc Nytte af, da skall dend ingen Rættighed oc Trøst skee efter denne Bylof oc Vilckor" (Horne A 30; jvf. Rynkeby IV 10, Ringe IV 10, Elmelund 5).

I flere tilfælde understreges det, at oldermanden skal have byloven i forvaring (Østrup, Beldringe/Tåstrup, Bolmerod, Herrested,Ollerup/Stågerup), og det har uden tvivl været normal praksis. Den forelå sædvanligvis kun i ét eksemplar, og alene af den grund var den et vigtigt dokument. Første gang,en fynsk bylov kom på tryk, var i 1773, hvor kammerråd Friedrich Bagger til Juul-

skov, hvorunder Refsvindinge hørte, lod denne bys vedtægter trykke på trykkeriet i Odense, og følgelig kunne der indlægges et eksemplar af den i hver gård. Hermed havde hver af bymændene i Refsvindinge mulighed for at orientere sig om, hvad han havde at rette sig efter, såfremt han da var i stand til at læse. Før denne tid var der ikke mange af bønderne, der kunne læse og skrive, og i en række af de her citerede bylove har bymændene underskrevet med ofte ret ubehjælpsomme initialer.

Skulle loven gøre fyldest, nyttede det ikke, at bymændene ikke var fortrolige med dens indhold. I en række bylove indgår det som en vedtægt, at den skal oplæses for de forsamlede bymænd én gang om året, og det har sandsynligvis været det normale. I Søndersø gik byloven dog fra gård til gård "neste søgnedag før Voldermisdag", hvor der holdtes stævne, på hvilken måde man har villet sikre sig, at alle havde dens indhold præsent. I Elmelund og Herrested oplæstes byloven 3 gange om året (henholdsvis Kyndelmissedag, Valborgdag og 2. Pinsedag og Philippi Jacobi = 1.maj, St.Hansdag og Mikkelsdag), og såvel bymændene som deres tyende og børn skulle sidstnævnte sted være til stede. I Ryslinge skulle oplæsningen af byloven påhøres af bymændene og "alt ung mandkiøn over ti år", i Rynkeby og Ringe af "bymendene, drenge, børn, som er kommen til år og alder, og tiennistefolk", i Kværndrup af "samptlig byemændene, deris hustruer, børn og tiennistefolk". - På denne måde har man villet sikre sig, at også den unge generation, der siden skulle indgå som medlemmer af bylavet, var fortrolige med byens vedtægter. - Når en ny mand kom til byen, var det oldermandens pligt at orientere ham og lade loven oplæse for ham (Kærby, Kværndrup, Herrested).

At byloven var vedtaget og underskrevet af bymændene og eventuelt godkendt af herredstinget eller herskabet, var ikke ensbetydende med, at der ikke kunne foretages ændringer eller tilføjelser. Eksempelvis afsluttes byloven for Over-Kærby med følgende bestemmelse:"Ved daglig forfarenhed kunde observeris enten til byens, markernis eller menige mands nøtte og fordel, som egentlig her at tilføre denne sinde kunde være forglæmt, da skal samme, når det med samptlige byemænds samtycke, ofværværelse og underskrift her efter vorder indført,så vidt det icke strider imod loven, alletider være af lige kraft". - I det hele taget gælder det, at man, mens tid er, må "lade byssens rettighed komme fram" (Østrup 144) og sige til, om man "kand bedre råd optenke" (Lumby Tårup 2). I flere tilfælde har man haft den praksis, at det blev overladt til oldermanden og/eller et vist antal af bymændene, ofte 4, at træffe afgørelse om ting, der ikke måtte være taget højde for i byloven (Østrup, Langå, Herrested), og afgørelsen havde da samme gyldighed som det, der var stadfæstet i selve byloven.

Opbygning og formulering

I det store hele gælder det, at de enkelte vedtægter i bylovene har været affattet på en sådan måde, at de har været forståelige for jævne bønder. Kun et fåtal af dem er holdt i kancellistil; den, der udformet fortalen til Herrested A, synes således at have haft et godt kendskab til almindelig retspraksis. Alt i alt kan man følgelig konstatere om datidens bylove, at de har været mere "forbrugervenlige" end vore dages love. Nok har det været præster, degne og godsfuldmægtige, der har ført pennen og formuleret de enkelte paragraffer, men det var bønderne, hvem vedtægterne først og fremmest angik, der stod bag og uden tvivl har haft indflydelse på, hvilke områder der skulle lovgives for, og hvilke bøder der skulle idømmes for de enkelte forseelser. Der er således ikke noget, der tyder på, at bønderne nødtvunget har måttet acceptere en bylov for det - ofte ret lille - samfund, de levede i.

De fleste af vedtægterne er kortfattede og i forbavsende grad enslydende. Oftest angives blot bøden for den enkelte forseelse:

"Om nogen ager eller rider eller giør stige ofver nogens eng eller korn,hand gifve ½ tønde øl til vide" (Rønninge 66).

"Om nogen byder allermanden at ville slås med hanum på stefne, nar hand taller om byens nytte och gafn, hand bøde til vide 1 åtting øl" (Østrup 66).

"Ingen må huse någen tater eller slige omløbende folk. Hvo det giør, bøder 2 mark for hver person" (Bolmerod X 3).

Selv om ikke alle vedtægter er affattet så kort og præcist som ovenstående,kan det konstateres, at der hyppigst er brugt følgende formulering: Hvo, som forbryder sig mod det og det, han bøde sådan og sådan til vide (= bøde, der tilfalder byen, en betydning af ordet vide, der ofte forekommer i fynske bylove). Visse bylove, eksempelvis Drigstrup, bærer præg af lange og omhyggelige formuleringer, mens enkelte, eksempelvis Lumby, har så indviklede paragraffer, at det har kunnet knibe for den jævne mand at forstå dem.

Den til tider ret ensartede opbygning lader formode, at de, der har været medvirkende ved bylovens udformning, har haft kendskab til andre bylove. Det har uden tvivl været de fremtrædende blandt bønderne,der sammen med præsten og degnen har været initiativtagere, og det har været dem, der oftest har været uden for byens grænser. At der har været forlæg er helt oplagt i flere tilfælde: Væsentlige dele af bylovene for Kværndrup og Avernakø samt for Rynkeby og Ringe er sprogligt så godt som identiske, og der er ingen tvivl om, at bymændene i Elmelund har haft den 80 år gamle bylov for Lumby Tårup som forlæg, da de i 1672 udarbejdede deres vedtægter; opdelingen er forskellig (henholdsvis 28 og 67 paragraffer, men indholdet er identisk, rækkefølgen som regel også.På tilsvarende

måde kan der drages paralleller mellem bylovene for Drigstrup og Over-Kærby og til en vis grad mellem bylovene for Søndersø og Bolmerod. I alle tilfælde er der tale om byer, der ligger hinanden ret nær, og i de fleste tilfælde er der et begrænset antal år mellem lovenes tilblivelse.

Til gengæld er det fornyende at fordybe sig i en bylov som Ryslinges, der behandler områder, som ikke omtales i de "traditionelle" bylove. Det gælder eksempelvis afsnittene om "forligelse imellem ægtefolk", "ulyckelig ildebrand" og "smitsom syge iblandt bæsterne". - Når denne bylov på visse områder virker anderledes end de øvrige, skyldes det først og fremmest, at den er af nyere dato (vedtaget 1736, men "læst og protocolleret inden Sunds Gudme herreders ting 1772") og sandsynligvis også, at man har ønsket at træffe forholdsregler på baggrund af erfaringer vedrørende kvægsyge og et stort antal ildebrande, og det har de, der har udformet loven, taget skyldigst hensyn til. Af tilsvarende interesse er bylovene for Kværndrup og Avernakø, der begge har fyldige afsnit om kirkegang og børneopdragelse. Men sådanne afsnit hører absolut til undtagelserne.

Oldermanden

Hvornår oldermandsinstitutionen er opstået, er der ingen, der er i stand til at oplyse. Embedet omtales ikke i landskabslovene, og det må formodes, at det da er af nyere dato. I Jyske Lov anføres det, at en enkelt kan befuldmægtiges til at føre en sag for byen, og på den baggrund kan institutionen muligvis være opstået.

Imidlertid er det en kendsgerning, at bønderne i landsbyen så langt tilbage som første halvdel af 1500-tallet har udgjort et bylav, og at en af dem har fungeret som oldermand.

Det at være oldermand har været opfattet som borgerligt ombud. I langt de fleste bylove er det formuleret således, at hvervet som oldermand "går ret om i byen" (d.v.s. med solen), og hver har beklædt embedet ét år ad gangen. - I Dreslette har man dog undertiden skiftet oldermand to gange om året, idet de, der var ejere eller fæstere af mere end 4 tdr. hartkorn, fungerede 1 år, mens de, der var ejere eller fæstere af mindre, kun fungerede ½ år [12].

Kun i enkelte tilfælde har man valgt oldermand af bymændenes midte:"Skal aldrig oldermends lenid gå runden byen i Thårupe, så at en naboe tager lenid efter anden... Hvo som aldermand skal verre, hand skal af fire eller otte mend af laugsbrødrene keisis [13], tiltagis och udvelgis" (Lumby Tårup 1, jvf. Elmelund 2). Genvalg kunne finde sted, såfremt den fungerende oldermand var indforstået dermed. - Af en senere tilføjelse til byloven for Lumby Tårup fremgår

det, at man som andre steder er gået over til at lade hvervet som oldermand gå på skift. - I nabobyen Alleso vedtoges i 1662 en tilføjelse til byloven, gående ud på, "att Oldermandslenit schal gaa rundenom i Byen", og det lader formode, at man indtil dette tidspunkt har haft et lignende system som i Lumby Tårup.

Alt i alt synes man at have tilstræbt en så demokratisk ordning som muligt. Enhver af bønderne måtte, når det blev hans tur, tage ansvaret for vedtægternes overholdelse, og var han på nogen måde forsømmelig, måtte han bøde "til vide og vedtægt". - At ikke alle har formået at varetage hvervet lige godt, kan der ikke herske tvivl om, og i visse tilfælde har der da også været mulighed for at blive fritaget for hvervet. Ikke alle har kunnet leve op til de krav, der ifølge visse bylove stilledes til oldermanden:

"Och hvo som aldermand skal verre, hand skal...verre vis, veltallende och hafve forstand på bysens gafn, nytte og framtarfve" (Lumby Tårup 1).

"De skal være oldermand, som ere forstandige og vide at ramme byens og meninge mands gafn og beste, og som hafver et got rychte" (Drigstrup 4).

"Og (skal) de være oldermand, som ere vittige og forstandige, sampt kand svare og tale på byens sager, som menige mand kand være til gafn og beste" (Over-Kærby II 2).

Således har det været en forudsætning, at oldermanden var i besiddelse af visse karaktertræk, der gjorde ham egnet til at føre en forhandling. Visse steder har man da også taget det forbehold, at hvervet kunne gå videre til en anden af bymændene, såfremt den, hvis tur det var at være oldermand, ikke blev anset for at være egnet (Østrup2; Lumby Tårup 1; Drigstrup 3-4; Herrested B I,1; Sødinge 19). Fritaget var bymænd, der på grund af alderdom , sygdom eller svaghed ikke så sig i stand til at varetage hvervet på tilfredsstillende måde (Kværndrup II 1; Rynkeby I 1; Ringe I 1; Søndersø II 4; Stoense 1; Ollerup/Stågerup II 10; Sødinge 19). Hvis man af andre grunde undslog sig, måtte der bødes derfor (Rønninge: 1 td. øl; Østrup: ½ td. øl; Kærby: 10 mark; Rynkeby og Ringe: 2 sletdalere; Langå: 1 td. øl; Herrested A: 1 td. øl; Elmelund: 1 td. øl). - Når bymændene i Rønninge på stævne Kyndelmissedag 1624 - som en tilføjelse til den eksisterende bylov - vedtager, at den, der gør indsigelse mod at tage imod oldermandshvervet, skal bøde 2 tønder øl og alligevel bestride det, skyldes det nok, at der i de forudgående år har været forholdsvis mange, der har vægret sig ved at tage imod det. - Mens man i Vantinge har kunnet bytte med en anden af bymændene, der var villig til at påtage sig hvervet,mod at levere bymændene en potte brændevin, slås det i andre tilfælde fast, at det ikke er muligt at købe sig fri. I byloven for Elmelund understreges det, at

bymændene, såfremt oldermanden ikke er "til pass eller ued magt", skal være ham behjælpelige og "gaa Selff med om behouff giøriss" (Elmelund 7).

Oldermandsskiftet fandt de fleste steder sted Voldermissedag (Valborgdag, 1.maj). På dette tidspunkt skulle hegn og gærder efterses, for at det nysåede korn kunne "få fred", og når bymændene var samlet til "gærdegang", var det praktisk, at oldermandsskiftet fandt sted ved samme lejlighed - som det hedder i byloven for Lumby Tårup: "en ret arsens tid at sette oldermand i och af".

Nogle steder foretrak man at lade oldermandsskiftet foregå på andre nærmere anførte dage: Mathias'Dag,24.februar (Vejlby), 1. søndag i fasten (Ryslinge), Aske-onsdag (Langå), St.Hansdag (Avernakø), Mikkelsdag,29.september (Østrup), Mortensdag (Ollerup/Stågerup).

August F. Schmidt har i sin undersøgelse "Oldermand og Bystævne" inddraget materiale fra bylav af nyere dato, hvis oprindelige vider og vedtægter ikke er bevaret, og det giver i nyere tid et endnu mere varieret billede af tidspunktet for oldermandsskiftet på Fyn. Udover Voldermissedag nævnes således Nytårsdag, St.Poulsdag (25.januar), Kyndelmisse, Fastelavn, 1.marts, 6. juli, Mikkelsdag (29.september), Alle Helgensdag (1.november), 1. søndag i advent og Lille Juleaften.

Ofte har det nok beroet på et tilfælde, hvornår oldermandsskiftet fandt sted. Der synes ikke mindst i nyere tid at have været tendens til at vælge en af årets mærkedage, hvor arbejdet alligevel hvilede. - Alt i alt har Voldermissedag, Kyndelmisse og Mikkelsdag været de dage, der hyppigst har været foretrukket på Fyn, og det hænger naturligt sammen med, at det mange steder var de dage, der holdtes "ordinært" stævne (se nedenfor).

Det var vigtigt, at oldermandens afgørelser blev respekteret, og der er i så godt som samtlige bylove fastsat bøde i tilfælde af, at bymændene ikke var oldermanden lydig. Det være sig, hvis nogen eksempelvis "gør ulyd",d.v.s. bruger ukvemsord, fører uhøvisk tale eller ypper kiv og trætte mod oldermanden (Bolmerod I 12; Vejlby 9; Rynkeby I 8; Ringe I 8; Drigstrup 8; Over-Kærby II 4; Langå 21; Søndersø II 17; Bjerne 32; Horne A 6; Elmelund 4; Sødinge 21), nægter at påtage sig det arbejde, han pålægger (Vejrup 21), nægter ham adgang, når han skal pante (Beldringe/Tåstrup 16; Kværndrup VI 2; Søndersø II 17; Allesø 23), fremsætter trusler (Lumby Tårup 11; Drigstrup 8; Over-Kærby II 4; Bjerne 32), overfalder ham - som det hedder i byloven for Kværndrup "med blåslaug, stafshug, stenshug, benshug, nefvehug, hårgref eller jordskuf" (Østrup 66; Bolmerod I 12; Kværndrup II 10; Avernakø 34; Langå 22; Søndersø II 12) eller fremsætter usande påstande om ham eller overfor ham (Bolmerod I 12; Drigstrup 8; Over-Kærby II 4; Søndersø II 12). - Ligeledes idømtes der bøder, dersom nogen begik de samme forseelser mod oldermandens hjælpere.

Skulle byloven fungere efter sin hensigt, var det en forudsætning, at der stod respekt om oldermandens person, og det gjaldt ikke kun, når han optrådte på stævne, men også ved gilder og andre sammenkomster. "Oldermanden er allis mand og bør at hafve fred, hvor hand kommer og hafver noget at forrette, så lenge han i samme embede er", understreges det således i bylovene for Drigstrup (8) og Over-Kærby (II 4).

Til gengæld skulle han optræde værdigt, være retfærdig i sine afgørelser og i det hele taget røgte sit hverv på tilfredsstillende måde. Var det ikke tilfældet, måtte han betale bøde, og i værste fald kunne han blive frataget embedet (Lumby Tårup 1; Rynkeby I; Ringe I; Kværndrup II 2; Ryslinge 70; Søndersø II 14-15; Herrested B I 7; Stoense 1,45; Espe 9; Ollerup/Stågerup II 11).

Det var oldermandens pligt at handle til byens "gavn og bedste" uden persons anseelse ("gjøre alle i Byen uden Forskjæl,Rig og fattig,fryndt og fremmet, lige Ræt og Skjel",Ollerup/Stågerup II 3). Det har været hans opgave at påse, at de vedtægter, der var nedfældet i byloven, blev overholdt, og derfor hører det til sjældenhederne, at hans pligter anføres samlet. Dog fremgår det af de enkelte vedtægter, at det normalt har hørt til oldermandens pligter at

1) indkalde bymændene til stævne
2) kalde til lyd og føre ordet på stævne
3) opbevare bylavets sager (bylov, bystok,penge, evt. værdipapirer)
4) føre byens regnskab (med mindre han havde en særlig hjælper til dette) og forelægge det på visse fastsatte tidspunkter
5) påse - evt. sammen med hjælpere - at markarbejdet blev udført i fællesskabets ånd, og at markfreden blev respekteret
6) føre tilsyn med hegn og gærder (gå gærdegang)
7) have tyr og orne på stald
8) foretage ransagning ved tyveri
9) foretage eftersyn af vandsteder, tørveskær, skorstene, ovne o.lign.
10) stille tvistigheder mellem bymændene
11) være byens talsmand udadtil og i det hele taget varetage byens interesser
12) holde oldermandsgilde, evt. andre gilder, og ved disse beværte bymændene
13) informere sin efterfølger vedrørende embedet.

Der var således et ret betydeligt arbejde forbundet med at være oldermand, og ikke mindst i større landsbyer havde bylavet flere embedsmænd, bl.a. stolsbroder og foldemand, der varetog en del af de anførte pligter (se nedenfor). Var det alvorlige sager, der skulle pådømmes, lod man visse steder 4, evt. 8 mænd behandle sagen, før der blev idømt straf (Kværndrup II 1; Ryslinge 8; Søndersø II 13). I sådanne tilfælde stod oldermanden altså ikke alene med ansvaret. Også i andre tilfælde kunne der ydes oldermanden bistand af 4 udvalgte mænd.

Hvervet som oldermand var ulønnet. Kun i enkelte tilfælde (Drigstrup) præciseres det, at han skal have eventuelle omkostninger dækket. I Stoense var der til gengæld forbundet et gode ved at være oldermand:"Hvilken dannemand, som de betroer at være deres oldermand...,(hand) have da af byens penge trei mark danske til et par sko" (Stoense 1).

Selv om der var en vis magt forbundet med at være oldermand, kan man ikke forestille sig, at det har været et attråværdigt hverv. Når bl.a. en så stor del af vedtægterne, som tilfældet er, omhandler slagsmål og andre former for stridigheder, kan uoverensstemmelser ikke have hørt til sjældenhederne, og det har påhvilet oldermanden at bilægge sådanne.

Hver af bymændene i en middelstor fynsk landsby har næppe haft mulighed for at bestride hvervet mere end et par gange, og de har næppe indtaget den position, som visse sognerådsformænd senere kom til at indtage, når de havde siddet på administrationen en længere årrække. Man har haft et udpræget lokalt selvstyre, og oldermanden har i mange tilfælde blot været den, der har haft ansvaret for, at et på forhånd fastlagt system har fungeret. At en bymand har benyttet sin periode som oldermand til at få visse ønsker gennemført kan ikke udelukkes, og der er selvfølgelig ingen tvivl om, at landsbysamfundet har fungeret bedst med en fast og sikker oldermand i spidsen. En sådan har bymændene haft respekt for, og hans afgørelser har ikke afstedkommet større uoverensstemmelser. Oldermandens opgaver har primært været at holde opsyn og at idømme bøder efter et sæt vedtægter, efter hvilke byen havde været styret i mands minde; sjældnere har han været den, der har stået bag nye ideer og reformer. - Siden har landbetjenten, sognefogeden og sognerådsformanden overtaget de fleste af hans pligter, dog må landbetjenten og sognefogeden i højere grad end sognerådsformanden betragtes som oldermandens afløsere, hvilket først og fremmest hænger sammen med den udvikling, landsbysamfundet har gennemgået. Som institution er sognefogeden da også af ældre dato end sognerådsformanden.

Andre embedsmænd

Mange steder udnævntes tillige med oldermanden en stolsbroder. En sådan nævnes i bylovene for Vejrup, Rønninge, Østrup, Lumby Tårup, Vejlby, Kærby, Gamborg, Kværndrup, Avernakø, Rynkeby, Ringe, Refsvindinge, Marstal, Drigstrup, Over-Kærby, Egeskov, Langå, Stoense, Søndersø, Herrested, Middelfart, Elmelund og Ollerup/Stågerup. Et sådant embede synes altså at have eksisteret i ca. halvdelen af de fynske byer.

Stolsbroderen var oldermandens stedfortræder og nærmeste medarbejder og

havde som sådan lov til at pante i oldermandens sted. Han delte stol (bænk) med ham ved gildet, og derved er betegnelsen stolsbroder opstået. Han udpegedes på samme måde som oldermanden og blev indsat samtidig med denne. Flere steder fungerede det sådan, at det var det kommende års oldermand, der virkede som stolsbroder (Gamborg, Over-Kærby). Som oldermandens nærmeste medarbejder var han således fortrolig med det embede, han stod for at skulle overtage. I det hele taget gælder det, at forholdene vedrørende hans embede har været identiske med forholdene vedrørende oldermandens embede. Loven har således sikret hans embede samme respekt som oldermandens, og han har lige så lidt som denne kunnet vægre sig ved at overtage det.

Stolsbroderens pligter er omtalt i en række af de anførte love: Oftest var det ham, der opbevarede bykæppen (bystokken), datidens form for regnskabsbog. Denne var inddelt i en række felter, et for hver gård i byen, og her "optegnedes" med kniv de idømte bøder. En sådan omtales bl.a. i bylovene for Østrup, Lumby Tårup og Elmelund:

"Hand skal och hafve en bysens kep och hafve hver mands mandtal på samme kep och opskrifve, hvad hver mand bryder, och den hafve til stefne, hver gang stefne holdis, och icke at må hafve magt at opskrifve i samme kiep, uden hvad allermanden hannum befaller på stefne" (Østrup 8, jvf. Lumby Tårup 15).

Misbrugte stolsbroderen denne tillid, straffedes han selvfølgelig derefter (Østrup 9-12; Lumby Tårup 15; Elmelund 53). På visse fastsatte tidspunkter af året aflagde han regnskab; de enkelte streger blev talt op, og øllet blev drukket. - Også på anden måde var det ham, der stod for øllet:

"Och skal stolsbroderen altid helde tønden til gildis eller andit samsede och fli andit øl på stollen igien, om der skal mere op" (Lumby Tårup 15, jvf. Kærby B 24; Marstal 13; Herrested A 43).

I Lumby Tårup og Østrup påhvilede der yderligere stolsbroderen en pligt, idet han skulle "kome danssind på gulfvit". Han har åbenbart været den, der har skullet åbne ballet! Visse steder var det også ham, der på oldermandens befaling indkaldte bymændene til stævne.

I bylovene for Rønninge, Sandager, Sødinge og Elmelund nævnes endvidere en skursbroder (skursmand, skorbroder,skyrebroder). Her var det ham, der skar skårene i byens kæp og på anden måde gik oldermanden til hånde, og hans embede svarer således stort set til stolsbroderens. - I byloven for Håre omtales en videfoged, som "skal i een Casse samle alle de faldende bøder og derover holde Rigtig opteigning i Grandernes overværelse naar forlanges" (Håre 12). Mathias'Dag (24.februar) blev regnskabet gjort op og pengene delt mellem bymændene.

I en række af bylovene omtales også en foldefoged (foldemand, foldeværge) (Rønninge, Lumby Tårup, Vejlby, Kværndrup, Avernakø, Drigstrup, Over-Kærby, Stoense, Søndersø, Herrested, Allesø, Elmelund). Som navnet siger, var det hans opgave at have opsyn med kvæget i folden. Optoges der andet kvæg end det, der tilkom hver enkelt bymand at have på græs, skete det efter aftale med foldefogeden, og herfor aflagde han regnskab på stævne.

Endelig forholdt det sig mange steder således, at oldermanden i sit arbejde blev assisteret af 4 - i enkelte tilfælde af 2 eller 8 - af bymændene (bl.a. Rønninge, Østrup, Lumby Tårup, Kærby, Avernakø, Rynkeby, Ringe, Ryslinge, Drigstrup, Over-Kærby, Søndersø, Bjerne, Herrested, Espe). Som tidligere nævnt skulle de visse steder bistå oldermanden, ifald der skulle dømmes i tvistigheder af sværere art, og de har således været at betragte som en slags domsmænd. Andre steder fungerede de som synsmænd og var behjælpelige ved udpantning. - I Ollerup/Stågerup betegnedes de lægdsmænd (II 2): Byerne har øjensynligt været opdelt i 4 lægder (betegnelse for en række ejendomme, sammenlagt med et bestemt formål for øje) med fælles oldermand, men hver sin lægdsmand, der har været oldermanden behjælpelig med opsyn med marker og hegn. De overtog deres embede tillige med oldermanden og fordelte ved samme lejlighed pligterne mellem sig (II 8).

De fleste steder havde oldermanden således en eller flere af bymændene til at bistå sig. De havde en vis myndighed og kunne træffe afgørelse i visse sager. De havde alle mulighed for at kontrollere hinanden, og det har sandsynligvis været medvirkende til, at der som regel i de enkelte sager blev handlet til byens bedste. I intet tilfælde fremgår det således af en bylov, at den er blevet til som protest mod den måde, hvorpå byen hidtil er blevet "regeret".

Stævne

De væsentlige afgørelser blev truffet "på stævne". Det foregik på bystævnet, en åben plads midt i byen, hvor bymændene sad på hver sin sten. I byloven for Ryslinge understreges det således, at der skal holdes stævne "på gaden og icke i noget hus, at der icke gives leilighed til drik og tidsspilde; i tilfælde af dårligt vejr kunne bymændene dog samles i oldermandens hus (Ryslinge 10). - Ordet stævne anvendes således i bylovene både om den forsamling, hvor bymændene drøftede de fælles anliggender, og det sted, hvor forhandlingerne foregik.

Der holdtes stævne på fastsatte dage om året. Bymændene samledes den dag, hvor den nye oldermand skulle tiltræde embedet, og det var som nævnt oftest Kyndelmisse, Voldermissedag eller Mikkelsdag. Men derudover holdtes der fast stævne en eller flere gange om året, eksempelvis i Herrested 2. påskedag, søn-

dag efter St. Knuds Dag og 1. søndag efter Mikkelsdag (ifølge byloven af 1667), Philippi Jacobi (1.maj), St.Hans Dag, Mikkelsdag og Allehelgensdag (ifølge byloven af 1731), i Rønninge Helligtrekongersdag, Kyndelmissedag, Voldermissedag, 2.pinsedag og Allehelgensdag. I det store hele har det været de samme dage, der blev holdt stævne - ikke årets store højtidsdage, men de mindre mærkedage, hvor der også var grund til at lade arbejdet hvile. Ofte samledes bymændene en del af året - som regel så længe som "marken skulle være i fred" - hver søndag efter kirkegang (Vejrup 19; Østrup 61; Vejlby 7; Kærby B 13; Herrested A 49); i Ollerup/Stågerup fandt man dog, at det var mere belejliget at samles "strax vid Soelens opgang" (V 2); til gengæld måtte stævnet kun strække sig over en time. I den tid, der gik, fra der således til der høstedes, skulle arbejdet planlægges, og det skete ofte på stævne. Ved en sådan lejlighed er der sikkert blevet spurgt nyt, og der har været andet på programmet end mark og kvæg.

Der var mødepligt, når der holdtes stævne. I så godt som samtlige bylove er der fastsat bøde for at udeblive fra stævne, evt. for at komme for sent eller forlade stævnet uden grund. Lovligt forfald var overalt "sotteseng og herskabs ærinde", d.v.s. sygdom og hoveri (formuleret således bl.a. Østrup 68; Lumby Tårup 11; Kærby A 32; Kværndrup II 3; Søndersø II 6; Ejerne 2; Herrested A 51), i Elmelund endvidere "Bryllup eller Barsel eller anden Wærschaff som (man) er tilbedit" (6); i Ollerup/Stågerup gjaldt det som lovligt forfald, såfremt man havde tændt op i ovnen og var ved at gøre klar til bagning; byloven maner i denne forbindelse til varsom omgang med ild (V 4). Visse steder kunne der sendes "fuldmyndigt bud", hvis en bymand var forhindret i at møde. Udover de nævnte faste tidspunkter kunne oldermanden indkalde til stævne "efter aftenvarsel", og her var bymændene på lignende måde forpligtet til at give møde.

Visse steder blev der tudet i byhornet, når bymændene skulle samles. I mindre byer har oldermanden eller stolsbroderen kunnet nøjes med at blæse i hornet på samlingspladsen; i større byer har han til gengæld måttet gå fra gård til gård: "Når ældermanden befaller stoellebroder at tude, som skal vere for alles porte, at det kand hørris, da skulle hver mand strax i egen person møede" (Kværndrup II 3).

Ifølge August F.Schmidts undersøgelse har det ikke mindst på øerne - på Fyn især Nord- og Østfyn - været almindeligt at anvende byhorn. Således oplyses det, at Dansk Folkemindesamling har kendskab til 59 horn i Odense amt, 21 i Svendborg amt. I de foreliggende bylove nævnes et byhorn dog oftest i sydfynske byer (Kværndrup, Vantinge, Rynkeby, Ringe, Ryslinge, Ollerup/Stågerup, Drigstrup, Over-Kærby). Andre steder sammenkaldtes bymændene ved en løbeseddel (Egeskov 3) eller tingkæp (Bjerne 4),der gik fra gård til gård;undlod man at sende den videre,var det selvfølgelig ensbetydende med idømmelse af bøde.

August F. Schmidt mener, at man måske i Herrested og Ryslinge har kunnet samle bymændene ved mundtlig tilsigelse, idet der i de to bylove anvendes udtryk som "at byde til stævne" (Herrested A 48) og at "lade tude eller tilsige" (Ryslinge 11). Det tør dog ikke anses for at være tilstrækkelige beviser, og det må antages, at mundtlig tilsigelse ikke har været tilstrækkelig.

På stævne blev der aflagt regnskab, og de fælles anliggender blev drøftet - forhåbentlig,som det hedder i byloven for Ollerup/Stågerup: "Christ[illegible] schichelig og i god lemfældig mageligheđ" (V 7). Hvad der blev besluttet,måtte ikke røbes for uvedkommende:"Nar wi side paa Steffne og handle om woris Byes Sager och andet, som wi icke wille, at huer Mand schulle wide, och nogle wdgaar af Steffne, och abenbarer wor Talle for wor Wederpart eller andre, som wi icke wille det schulde wide, giffue 1 Tne Øll til Byen och ingen Naade haffue" (Allesø 16).

En væsentlig del af bøderne havde en sådan form, at de kunne drikkes op, og det var naturligt, at det skete, når bymændene var samlet på stævne. Dog søgte man gennem vedtægterne at hindre, at øl og brændevin kom i første række: "Hvis som nogen mand hafver at talle eller svare til nogen sager på stefne, da skal hand bedis louf af aldermanden och talle sine ord sagtmodeligen och vel och svare beskiedeligen til hvad hannom komer at svare til uden fortørnelse eller unde ord och icke helder robe, storme, sverie eller bande eller skrige uden liud i hverandres munde" (Lumby Tårup 3).

Tilsvarende vedtægter i andre bylove røber, at det undertiden er gået ret voldsomt til på stævne:

"De som på stevne bulder og larmer, at mange mand ej kand høre for denem, hvad åldermanden haver at forrette,bøeder otte skilling" (Rynkeby I 6; Ringe I 6).

"På stefne skal hver mand begægne hinanden høflig. Skulde nogen begynde nogen klammer eller kif med bulder, banden sværgen eller løigten [14],bøde hver, som her udi sig forser, 4 sk.til byen" (Ryslinge 12).

"Hvemb som er åldermanden ulydig med råben, bulder eller skrigen, bøede for hver gang 1 skipe biug til viede" (Herrested A 45).

"Forbydes og hermed i Særdelished i voris Laug og paa Stevne ald Ære-rørige Skiends-ord, som gaar een Mands Ære og Lempe for nær. Iligemaade ald slags Maal were sig Haar greb, Jordskuf, Næve hug etc." (Sødinge 6).

Da en ny bylov trådte i kraft i Sødinge i 1704, afskaffedes samtlige ølbøder. Bøder skulle herefter erlægges i penge, der alene skulle anvendes til byens nytte og tarv (Sødinge 4). - I byloven for Stoense understreges det, at de beløb, der erlægges som bøder, ikke må "drickes udi gilder og kroehus", men

alene skal tjene byen til gavn. Den eneste form for øl, der må nydes på stævne, er igangsøl og arveøl (Stoense 45).

Selv om øl og brændevin synes at have spillet en ikke ubetydelig rolle, når der holdtes stævne, må det ikke glemmes, at det var bymændenes fælles anliggender, man var samlet for at drøfte. Derfor understreges det adskillige steder, at ingen må fortie noget til byens gavn, og at den, der har noget at sige sin nabo på, må gøre det på stævne og ikke sidenhen, "thi der skal ingen bagstefne due" (Lumby Tårup 3, Elmelund 8).

Oldermandsgilde

Den dag, der blev valgt ny oldermand, var en af de vigtigste dage, for når formaliteterne var overstået, blev der holdt oldermandsgilde. Normalt var det den nyvalgte oldermand, der var vært og som sådan skulle betale gildet. Der var i denne forbindelse en række ceremonier at iagttage, og en række af bylovene indeholder længere passager desangående:

Ordet gilde anvendtes ikke alene som betegnelse for sammenkomsten, men også for den kreds af personer, der deltog. Det udgjordes normalt af bymændene, der betegnedes gildebrødre, og deres koner, der betegnedes gildesøstre.[15] Som regel kunne større børn også deltage, og de betalte da halv pris (Østrup 20-21; Lumby Tårup 6; Kærby A 16). - Dette tillod man af moralske grunde ikke i Kværndrup: "En del af naboerne tager og deris unge drenge med sig i gildehuset, hvor de vennis til drik og fylderi, hvilke alt sådant skal vere afskaffet. De børn eller tiennistefolk, som hafver verit til Guds bord, må enhver fader eller hosbonde tage med sig; men de som icke hafver verit, måe ingenlunde lade sig finde i gillehuset. Sker det, skal åldermanden påminde forældrene, de befaller dem strax at gåe der fra" (Kværndrup X 4). - Nærmede børnene sig øltønden, var det sågar foldeværgens pligt at bortdrive dem med en pisk.

Det var tilladt bymændene at tage gæster med til gildet, men i så tilfælde var det dem, der havde indbudt de fremmede, der var ansvarlige for deres adfærd (Vejrup 8,10; Rønninge 10; Østrup 112-116,123,130-131; Lumby Tårup 6;Kværndrup X 8; Langå 18). I Vejrup sørgede man til gengæld for, at den gildebroder, der inviterede gæster med, "underviste dennem, hvad vedtegt er" (Vejrup 7).

Det var som nævnt den nye oldermand, der stod for traktementet, og det fremgår flere steder af vedtægterne, hvad det bestod af: I Vejlby serveredes 3 retter,"nemlig nogle fade groffenbrad[16] eller hønsekiødsupe, nogle fad saltmad med flesk, kiød og kiødpølse, som dertil hør, nogle fad bergefisk[17] og så meget tønt øl, som kan brugis til maden", i Egeskov smørrebrød, øl, kaffe

og æbleskiver, i Sandager smørrebrød, øl efter fornødenhed, 2 kander brændevin og 1 pd. tobak. Her gav oldermanden ved det årlige slågilde øl, brændevin og tobak samt leverede fri musik.

Gildet har sandsynligvis taget sin begyndelse i løbet af eftermiddagen og har kunnet vare til langt ud på aftenen. I Lumby Tårup har man imidlertid søgt at hindre, at det skulle trække for langt ud:"Man skal och gå betiden til somergilde, så at mand kan verre hieme igien om soelbierigstid ock icke sidde och sølle natten ofver och fortørne Gud och dennom i husit erre. Och hver dricke så mogit, som hans nødtørftighet udkrefver, och søneligt och bekvemt er" (Lumby Tårup 6, Elmelund 14).

Som regel placeredes deltagerne i gildet ved bordet efter bestemte regler: I Rønninge sad gildebrødrene efter alder, gildesøstrene efter vielse,og der havde de pænt at blive siddende:"Om nogen gildbroder setter sig på kvindebenk, der ad sidde och vrefle med hofvitløs snak och drifver nogen gildsøster af sit sæde, hand gifve 1 skieppe biug til vide" (Rønninge 25). I Østrup og enkelte andre steder sad "Gildbrødre och gildsøstre hver side i sit rette gords sæde vid 1 fierding øl til vide" (Østrup 125, jvf. Lumby Tårup 6; Elmelund 24). - I Østrup måtte hver gildebroder, der mødte op i træsko, betale 2 skil. til vide!

Selv om formålet med gildet absolut var verdsligt, søgte man at give det et højtideligt præg ved indledningsvis at fremsige bøn og synge lovsang:

> "Når vol aldermand lader tappe dend første skålle af tønden, skal hand klappe til ljud och råde dennem, som ere tilstede, at bede Gud om sin nerværelse och nåde. Skal och hver dend, som efter kommer til gildit, før hand rører nogen skål eller dricke nogen drik, tage sin hât af och læsse sit fadervor" (Langå 27).

> "Førend den første tønde blifver afdrucken, da skal aldermanden klape til lyd och påminde sine gildsysken at tacke Gud almegtigste for sine goude gafver. Och nar di alle med gudfryctighed hafve tacket Gud, skal begyndis en hellig lofsang efter gamel sedvonne" (Østrup 100).

Flere steder blev der ved gildets begyndelse fremsagt en såkaldt gildelyd.Det har først og fremmest været skik på Fyn, og det formodes, at den har været anvendt ved andre gilder end det årlige oldermandsgilde. En gildelyd havde mange religiøse elementer, og hensigten med at fremsige den var at skabe et højtideligt øjeblik, før man gik i gang med bordets glæder! Undertiden kunne det gå ret voldsomt til, og fremsigelsen af gildelyden har måske tillige haft til hensigt at lægge en dæmper på gemytterne.

I forbindelse med bylovene er bevaret to gode,ret enslydende eksempler på gildelyd fra Rynkeby og Refsvindinge, hvoraf førstnævnte anføres i uddrag:

"I got folk forlader mig, at jeg tager eder så hastig af med eders snak og tale. I skal med Guds hielp snart komme igien til eders øl og glædskab uden hinder og brøst i nogen måde. Men ellers er det så, at hvor vi sankes eller forsamles til noget got sammenlav eller sammensæde, da bør vi først for alle ting at takke den almægtige Gud i himmelen, den som vi haver de velsignede gaver af her på jorden...Tak ske dig Gud fader i evighed for din guddommelige ære, som han har os beted...Gud være lovet for sit hellige og saliggørende ord, som han har lært os så rent og ret i vore tider, tillige med de høiværdige sacramenter, hvorved vi fåe alle vore synders nådige forladelse.Så ville vi heller ikke forglemme at bede for vor allernådigste arveherre og konge, kong Christian den syvende, som skal styre og regiere disse lande. Gud give, han måtte således styre og regiere, at vi arme synder må nyde fred og roe i vore dage...Så ville vi heller ikke forglemme at bede for dem, som ere på deres retfærdige reise, både til lands og vands. Gud give de må komme, som de helst vilde med helt skib og holden reise. Vi vilde heller ikke forglemme at bede for vores kiære præst og degn, som siælesørgere, der skal prædike og lære os Guds ord, at de således må prædike og lære, at vi kunne mærke og giemme det, at de med os og vi med dem kunne alle blive Guds udvalde børn og arvinger på den yderste dommedag. Om alt dette have vi nok nødig at indfalde til Gud ved en alvorlig bøn af hiertet, som er: Fader vor, du som er etc...Have vi nu bedet for andre, så vil vi ikke glemme at bede for os selv...Skab o Gud et rent hierte i os og giv os en nye vis ånd; forkast os ikke fra dit ansigt og tag aldrig den hellig ånd fra os: hvo kan mærke, hvor ofte han synder, og forlad os vor lønlige brøst...Nu, Gud styre os allesammen, at vi således måtte holde drikkegilde her med hverandre i aften, at vi, hvor vi findes andre steder, kunde findes glade og gode venner, og om det behager den gode Gud ved døden at bortkalde os herfra, vi da kunde fåe og nyde med andre Guds børn himmerig, det evige liv og salighed...Dermed ville vi ære Gud i himmelen med en liden lovsang; thi ham tilhører ære og magt. Vor stoelbroder giver det første vers..."

Efter at der var sunget en salme, blev det fremført, hvem der var giveren af øllet. Det blev - i Herrens navn - smagt til, og såfremt ingen havde noget at indvende, kunne gildet tage sin egentlige begyndelse. I samme forbindelse blev såvel gildeshus som gildesvej "lyst i fred". Efter dette tidspunkt måtte ingen bære knive eller andre former for våben (Vejrup 8,12; Rønninge 2,4,5; Østrup 102,103,117,141; Lumby Tårup 5,6; Kærby A 17; Langå 25,26; Herrested A 75; Elmelund 10,11). Blev det ikke overholdt, blev der idømt bøde, ofte 1 tønde øl. Gemytterne kunne let komme i kog, og man har ved idømmelse af en forholdsvis stor bøde villet sikre, at gildebrødre og -søstre kunne komme helskindet hjem. Det skal uden tvivl tages ganske bogstaveligt, når det hedder i byloven for Elmelund, at alt skulle være i fred, indtil gildet var afdrukket!

Gennem bylovens vedtægter har man villet drage omsorg for, at alt gik sømmeligt til. I modsætning til de jyske bylove har de fynske længere passager om adfærden i gildeshuset. Af indhold er de forbavsende ens, og mon ikke det snarere har været dårlige erfaringer end egentlig forsigtighed, der har fået bylovenes fædre til at formulere dem, som tilfældet er. Eksempelvis anføres det i de fleste bylove, at der blev idømt bøde, hvis man fortørnede nogen i gildeshuset, hvis man bandede eller førte anden usømmelig snak, hvis man truede eller

overfaldt nogen, hvis man "sønderslog skål eller stol" o.lign. Var det en gildebroders bud (tyende), der begik en af de nævnte forseelser, måtte husbond betale for ham.

Ens adfærd skulle i det hele taget være sømmelig:"Dersom nogen mand eller svend lader sig finde at talle nogen erlig danekvinde eller erlig pige uhøfskeligt til eller tager ublusomeligt til nogen erlig kvindfolk, hand bøde derfor efter fire mends sigelse. Men mand skal talle hver andre høvsk och vel til och verre som christne och icke som uchristne och side i fred och rolighed" (Lumby Tårup 6; Elmelund 13).

Det fremgår tydeligt af bylovene, at det væsentlige ved oldermandsgildet var gildesøllet, hvortil hver af bymændene havde "indskudt" som regel et par skæpper byg. Når øllet var brygget, blev det smagt til og godkendt:"Skal allermanden hafve loug och magt til at tage tre mend af naborne at smage gildisøllet hos gerdebroderen. Er det icke så got, som det sig bør, da skal det icke lege på stollen, men gerdebroderen skal fly andet got øl i stolen i lavtide, vid vide efter fire mends sigelse" (Østrup 147, jvf.Stoense 32; Elmelund 32).

Når øllet var lagt på stolen, og de, der havde båret det til gildeshuset, havde drukket "en føye schaal for deriss umag" (Elmelund 20), var det stolsbroderen, der havde ansvaret for det og overvågede det, når der tappedes. - I det hele taget var det ofte ham, der tog sig af det praktiske i forbindelse med oldermandsgilderne. Således var det ham, der "klappede til lyd", når forsamlingen skulle være lydhør (Vejrup 16; Kærby A 25), og som nævnt var det visse steder ham, der åbnede ballet.

Den, der havde "indskudt" til gildesøllet, havde ret til at få sin part af det; var således en af bymændene med lovlig grund forhindret i at deltage i oldermandsgildet, sørgede stolsbroderen for, at der blev sendt ham en tilstrækkelig portion øl (Østrup 107; Lumby Tårup 6; Vejlby 17; Refsvindinge gildesskrå; Elmelund 23). Dristede til gengæld nogen, der ikke havde ret til øllet, sig til at forsyne sig, blev der omgående idømt bøde (Kværndrup X 6,7).

Efterhånden som gildet skred frem, har lysten til at tappe af tønden været stor; men det har man gennem vedtægter søgt at sætte en stopper for. Således blev der idømt bøde, hvis man "tappede øl i løndom" (Rønninge 19; Østrup 105; Lumby Tårup 6; Herrested A 70), eller nogen satte "øll hen i schiull i store Kander eller Skaale oc Siden (vilde) driche det med Sine Kanuter" (Elmelund 17), spildte eller "hældte i andens skål" (Vejrup 3; Rønninge 27; Østrup 111; Kærby A 9; Herrested A 73), drak,efter at "tønden var meldt i fred" (Østrup 118; Herrested A 76) eller drak sig så fuld, at det var nødvendigt at "lægge øllet på bordet eller gulvet" (Vejrup 5; Rønninge 22; Lumby Tårup6; Langå 14; Elmelund 14).

Når tønden var meldt i fred, tog stolsbroderen "mål på tønden" (Østrup 135), og han havde nu ansvaret for, at der ikke blev drukket mere. Tog en af bymændene i Rønninge til gengæld tønden af stolen, før stolsbroderen ønskede det, kostede det ham ½ tønde øl.

Hovedformålet med sammenkomsten har således været at drikke øl og more sig Dog måtte det ikke gå ud over den følgende dags pligter: "Hvem som så dricker anden pindsdag, at hand forsømer messen tredie pindsdag, hand hafver forbrot til vide 2 sk." (Østrup 143).

Oldermandsgildet har været et af årets højdepunkter i datidens bondesamfund. For en stund har man kunnet glemme hverdagens pligter, og man har med forventning imødeset en fornøjelig aften. Der er blevet spist og drukket godt; der har været gang i snakken - og piberne med! Røgen i de lave stuer er blevet hvirvlet rundt af de stoute bønder, der har danset "avet om"; der er blevet spillet kort; der er blevet fortalt historier; der er blevet sat væddemål;man har"trukket stok", og der er på anden måde blevet prøvet kræfter. Og som nævnt er der blevet tappet flittigt af øltønden, og det har - som det indirekte fremgår af vedtægterne - kunnet ende med slagsmål og andre former for grov opførsel. Man har - ej heller dengang - kunnet undgå, at en eller anden har båret nag til sin nabo, og en sådan aften har øllet haft sin indvirkning på gemytterne. Derfor har det været nødvendigt at "lyse gildeshus og gildesvej i fred". På den anden side har man nok ikke taget det så tungt, hvis et par af bymændene "røg i totterne på hinanden". Det har sat lidt kolorit på gildet, og man har haft et samtaleemne i byen de følgende dage.

Det synes overalt at have været tradition at holde oldermandsgilde.Visse steder samledes bymændene flere gange om året til gilde, i Elmelund eksempelvis Kyndelmissedag,Voldermissedag og 2. pinsedag; men det har næppe været oldermanden, der har været vært hver gang. - Dertil kom, som det bl.a. fremgår af byloven for Refsvindinge (XIII 1-7), andre sammenkomster året igennem: Herskabet holdt slågilde 2 gange om året, de unge holdt sommergilde og mikkelsgilde, og 2 gange om året måtte bønderne "efter sur sved og arbeid samles om en tønde godt øl". Andre steder har der uden tvivl været holdt tilsvarende fester, og ved disse har man skullet iagttage de samme forholdsregler som ved oldermandsgildet. Selvfølgelig har der også været festet ved dåb, bryllup og barsel; men denne form for fester omtales kun undtagelsesvis i bylovene. Til gengæld var der andre ting vedrørende privatlivet, der angik bylavet.

Igang og afgang

Når en gård blev overtaget af en ny fæster, skulle denne optages i lavet. Den daglige drift beroede som bekendt på fællesskabet, og det var derfor vigtigt, at den nye mand indgik i fællesskabet på samme betingelser som de øvrige. Han skul-le - som det hedder "nyde ret og skel" med de øvrige, og det gjorde han, når han havde givet igang, hvilken i byer af normal størrelse bestod af en hel tøn-de øl, i mindre byer af en halv tønde øl. Når det var drukket af bymændene, blev den nye bymand "indlyst i lavet" af oldermanden, hvorpå han fik anvist sin sær-lige plads (Vejlby 1). Også ved en sammenkomst af denne art havde bymændene "sig i alle måder at forholde skickelig" (Søndersø XIV).

Enkelte steder måtte der ydes mere af den nye, der ønskede optagelse i la-vet: I Kærby bestod igangen ifølge byloven af 1629 af 2 tønder øl og bespisning eller 3 tønder øl uden bespisning, ifølge vedtægt af 1813 af "48 kander øl og 4 kander brendevin for manden og di unge folk - og fri musik og 2 kaduser tobak". Mens den nye oprindelig har kunnet slippe med at give de øvrige bymænd en tønde øl, når de samledes på stævne, synes det med årene at have udviklet sig til, at han beværtede dem i sit hjem: "De bespises med afseld brød [18], smør ost og kjød. To gange der imellem får de kaffe med rom i, øl, brendevin og tobak, så meget de vil have..., såsnart der er holt lyd, har en hver lov at gåe hjem, som vil, men om nogen har lyst til at blive længere, da har de lov til at fornøje sig, på hvad måde de vil, når verten vil tillade det" (Vedtægt fra Gamborg 1832, jvf. Sandager 4).

Den, der således var "kommet i vide og vedtægt", måtte til gengæld være pa-rat til at yde hjælp, såfremt en af de øvrige bymænd kom i nød. Såfremt der ind-trådte et eller andet af alvorligere art, var det en selvfølge, at alle trådte hjælpende til. Dette understreges i så godt som alle bylove, og der er ingen tvivl om, at der har hersket stor solidaritet i datidens bondesamfund - i hvert fald blandt jordbrugerne, der normalt var de eneste, der var medlemmer af bylavet.

Det gjaldt, hvis der skulle "rejses hus eller gøres ovne", hvis kvæg blev "fun-det udi dynd og anden uføre" eller nogen på anden måde havde uheld med kvæget, hvis nogen havde uheld med køretøj "på møllevej, tørvevej, tingvej eller udi mark og by", hvis nogen "fik skade af tyve og ugerningsmænd" eller på anden må-de "truedes på liv, ære og gods" (Vejrup 18; Rønninge 33,36; Østrup 77,78; Lum-by Tårup 13; Vejlby 25; Kærby A 3,5; Kværndrup V 5,6 og VI 3,4; Avernakø 30,31,47; Rynkeby II 7; Ringe II 7; Ryslinge 60; Drigstrup 33,34,36; Over Kærby XI 3-5; Langå 16,33; Stoense 33; Herrested B VII 10; Allesø 13; Elmelund 50). - Undlod nogen i slige tilfælde at komme den nødstedte til hjælp, blev der naturligvis idømt bøde.

Det, der i denne forbindelse oftest tages højde for i bylovene, er syg-dom og ildebrand. Det er noget, der har ramt hårdt i dagligdagen, og her har naboernes hjælp i højeste grad været påkrævet. Lå en af bymændene "på sin sotteseng och for skrøbeligheds skyld" ikke kunne få sit markarbejde udført,måtte de øvrige bymænd udføre en dags arbejde på egen kost for vedkommende,"thi dend christen broderlige kierlighet udkrefver det af os", understreges det i bylovene for Lumby Tårup og Elmelund. På samme baggrund er der formuleret følgende i byloven for Drigstrup: "Såsom vi ere alle kårset undergifne og vide icke,hvor lenge Gud vil unde helbredet voris gierning og arbeid at fortsætte,da er og samtygt, om nogen af Dristrop mænd udi pløie-, sæde- og høstenstid skulle af siugdom vorde sengeliggende eller i andre måder blifve forhindret, så de ei kunde få deris jord pløied, såed eller høsted i rette tid igien, da skal hver gårdmand i Dristrop, som ere friske og sunde, hielpe den siuge og nødlidende så meget, som oldermanden med fire af naboerne siunes, hand fornøden hafver, på deris bekostning" (Drigstrup 30). - Viste det sig til gengæld, at den, der anmodede om hjælp, ikke gjorde det af trang, men af "ladhed, skiødesløshed eller anden skarnagtig forsømmelse", var ingen forpligtet til at yde nogen form for hjælp, og vedkommende blev "pantet efter billighed" (Over-Kærby XI 2).

Fællesskabet har krævet, at arbejdet i de enkelte skifter udførtes samtidigt, og det har ganske enkelt været nødvendigt, at de øvrige bymænd trådte til, hvis en på grund af sygdom var forhindret i at pløje, så eller høste sin ager.

Gårdene lå som bekendt tæt sammen, og udbrød der ildebrand, var det af største vigtighed, at der blev handlet hurtigt: "Skulde nogen vådeild påkomme - det Gud nådelig forbyde - det være sig enten i gård eller hus, da skal vi alle, så mange som tilstæde ere og kand arbeide, undtagen konerne, strax vi blive det vaer eller hører klocken ringe, indfinde os ved ilden med forke, stiger, spander, strepper, og hvad vi kand afstædkomme, og ufortryden, det stærkeste vi kand, hielpe at ræde og slucke. Hvo ikke møder, det være sig gård- eller husmand, karl eller pige, som er så nær, at hand kand høre klocken ringe og er så frisk at kunde arbeide, bøde til byen hver 1 rdl....,og har hand ei at betalle med, da at straffes på vand og brød i fjorten dage" (Ryslinge 57). Når gården atter skulle rejses, var bymændene pligtige til at yde én eller to dages arbejde på egen kost samt bidrage med materialer, oftest 1 eller 2 traver langhalm og 1 bygningstræ eller 2 stolper, evt. et par skæpper korn.

Igangen og de dermed følgende forpligtelser er omtalt i de fleste bylove. Det har været almindeligt, at den nye mand i bylavet på denne måde mar-

Fællesdrift

Størstedelen af bylovene indeholder en længere række vedtægter vedrørende det fællesskab, som markarbejdet dengang beroede på. Markerne var inddelt i skifter, disse igen i agre, og så godt som samtlige bønder i de her omtalte byer var fæs-tere af deres jord. Normalt havde fæsterne en eller flere agre i hvert skifte, og det hørte ikke til sjældenhederne, at en gårds jordtilliggende lå spredt på et halvt hundrede forskellige steder.[19] Agrene var lange og smalle og på ingen måde så let tilgængelige som vore dages marker. Følgelig har det været nødven-digt med et vist system i driften, og som man kan forvente, omhandler en ikke ubetydelig del af vedtægterne - ca. en tredjedel - jord og kvæg.

Jord, som bønderne havde i fæste, skulle respekteres på samme måde, som om de havde haft den i eje. Måske har der været tendens til ikke at tage det så højtideligt, om man kørte, sådede eller høstede på naboens ager, men det blev der rådet bod på gennem bylovenes vedtægter: For at markere agrene, skulle der blive en fure jord (ren) stående mellem disse, og den måtte ikke pløjes (Bolme-rod XI 2; Rynkeby IV 6; Ringe IV 6; Refsvindinge II 5; Søndersø IV 1; Herrested A 18; Herrested B VI 3). Når vårkornet var sået, samledes bymændene flere ste-der for at fastsætte skel, og disse skulle respekteres.

I så godt som samtlige bylove er der fastsat bøder for den, der kører el-ler rider på anden mands mark eller pløjer eller høster sin nabo (rensbroder) for nær. Ligeledes måtte enhver kun "bygge sti" (udlægge jord til markvej) af egen jord. Kunne sagen ikke ordnes i mindelighed, blev det overladt til nabo-erne, evt. specielt udpegede synsmænd, at afgøre, hvor skellet rettelig burde være (eksempelvis Drigstrup 47; Søndersø IV 2).

For at ingen skulle fristes til at "gøre sin nabo ufred", måtte der ikke arbejdes i marken efter solnedgang (Kværndrup V 2; Avernakø 27; Bjerne 21; El-melund 62). For at hindre, at nogen pløjede ind over sin nabos jord, var det på Avernakø vedtaget, at oldermanden som den sidste skulle "lede hiem af mar-ken med sin ploug". Det var således ham, der havde ansvaret for, at markskel blev respekteret, og forsømte han sin pligt, måtte han betale ½ tønde øl til byen.

Bymændene samledes som tidligere nævnt mange steder på stævne om søndagen efter kirketid - i det mindste i sommerhalvåret, og det skete med henblik på tilrettelæggelse af driften. I de fleste bylove hedder det da også, at ingen må "så...,høste...age Korn ind uden alle Mands Samtycke" (Allesø, § 2,1662). Kun den, der var tidligt "til brødkorn trængende", måtte høste få kærve rug. Kun den, hvis korn var så modent, at det ikke længere kunne tåle at stå, måtte begynde at høste, før det var vedtaget af alle, men på det vilkår, at det for-inden skulle meddeles bymændene (Herrested B IV 7).

For at intet skulle gå til spilde, har det været af betydning, at bymæn-dene høstede samtidig, og det har forudsat, at de også såede samtidig. På et vist tidspunkt skulle der tages tiende, og det har været praktisk, at den kun-ne tages samtidig. (Ryslinge 38; Refsvindinge II 2-4, VIII 1, IX 1). Ligeledes skulle høhøsten fastsættes "efter alles minde" til en bestemt dag (Kværndrup V 3; Avernakø 26; Ryslinge 34; Refsvindinge V 1; Drigstrup 50; Stoense 27).

Alle har selvfølgelig ikke været lige hurtige til at få arbejdet udført. "Den ene er bedre drifvende end den anden" hedder det i bylovene for Lumby Tå-rup og Elmelund, og den, der fik først afpløjet, var forpligtet til at hjælpe de øvrige, "på det de kunde alle få kvegit af marken i tide" (Lumby Tårup 7). Alle fik heller ikke lige hurtigt ophøstet. Af hensyn til tienden opfordres i Ryslinge "de senfærdige eller uformuende (til) icke (at) hindre dem, der kand være fremmelig med høsten" (Ryslinge 38).

Det har nok ikke altid været lige let at "få alles minde" til at påbegyn-de markarbejdet. Til alle tider har det vel forholdt sig sådan, at nogle har været meget ivrige efter at komme i gang, mens andre har været mere forsigti-

I byloven for Refsvindinge hedder det i forbindelse med såning af ærter, ge. at "den vedtægt skal gielde, hvorom toe trediedele eller tre fierdedele af bye-mændene ere enige" (II 2), og det er nok det, der har været gældende i praksis. I sidste ende har det dog været oldermanden, der har haft ansvaret for, at ar-bejdet blev påbegyndt, og når han fandt, at det rette tidspunkt var inde, lod han gå bud til bymændene. Når oldermanden i Bjerne "lod thingvolden (tingkæp- pen) gå om", vidste man, at det var på tide, at "alle vorder samblet". Og mon ikke alle har efterkommet oldermandens bud: "Hvo dette forachter, da bøde sig en tønde øl til byen och 1 td. hafre til herskabet" (Bjerne 8). - Under sådan-ne forhold har det frie initiativ ikke været hilst velkommen!

Gærder og vangeled

Hegningspligt omtales allerede i landskabslovene, og det fremgår af de senere bylove, at man overalt har haft vedtægter for hegn, gærder og led. I de fleste af de foreliggende tilfælde er disse vedtægter indgået som et naturligt led i bylovene; i andre tilfælde har man haft separate hegnsvedtægter, ofte gældende for flere byer, og de vil kunne fremdrages i større mængde ved gennemgang af ting-boger. [20] - I denne forbindelse er kun inddraget de vedtægter, der fremgår af de her omhandlede bylove, og som man kan forvente, er disse og de separate hegnsvedtægter forbavsende enslydende.

Mens man i senere tid har indhegnet græsningsarealerne, forholdt det sig

tidligere sådan, at man indhegnede kornmarkerne og lod kvæget gå løst. Der blev kun høstet få fold, og det var nødvendigt med hegn om markerne, for at løstgående kvæg ikke skulle beskadige de tilsåede agre. Markerne måtte "være i fred", fra der såedes og til der høstedes, og det var nødvendigt med vedtægter vedrørende gærder og led, såfremt markfreden måtte blive brudt. Såfremt kreaturerne trængte ind på en kornmark, kunne de forvolde stor skade, og det var i så fald vigtigt at få ansvaret placeret, for at den pågældende marks fæster kunne få erstatning for det lidte tab. Sligt kunne stærkt begrænses, såfremt gærderne var i orden, og det kan ikke undre, at gærder og led var underkastet et ret stærkt eftersyn. Hver af bymændene havde pligt til at hegne om bestemte dele af markerne, og forsømte han denne pligt, blev han idømt bøde.

Efter de enkelte egnes beskaffenhed bestod gærderne af grene, sten eller jord. På Fyn var der forholdsvis let adgang til gærdsel (lodretstående gærdestave og grene,placeret vandret mellem gærdestavene), og overalt var grenegærder hyppigst forekommende. Ofte blev gærdslen anvendt som brændsel om vinteren, og væsentlige dele af gærderne måtte fornys om foråret. Der var tale om store arealer, der skulle omgærdes, og tog man sig ikke i agt, kunne det gå hårdt ud over underskoven. Også dette blev der rådet bod på gennem vedtægterne.

De fynske hegnsvedtægter - såvel de separate som de, der indgår i bylovene - har i det store hele følgende bestemmelser:

Der skelnedes mellem rugvangsgærder og bygvangsgærder med tilhørende vangeled, og dertil kom have- og toftegærder. Rugvangens gærder skulle normalt være "gablukt" (lukket i en sådan grad, at kvæget kan holdes ude) Mortensdag (Drigstrup og Søndersø: Mikkelsdag; Svendborg: 14 dage før Allehelgensdag; Kværndrup: Simon Judedag = 28. oktober), og de skulle vedligeholdes vinteren igennem. De skulle være endelig lukket og kunne"stå for fuldt syn" tillige med bygvangens gærder, normalt Voldermissedag (Bolmerod, Svendborg og Herrested: 14 dage før Voldermissedag; Rønninge: pinsedag, senere ændret til 14 dage før Voldermissedag; Rynkeby, Ringe og Vejrup: søndag efter Voldermissedag).

Voldermissedag foretoges der de fleste steder gærdegang, og normalt var samtlige bymænd forpligtet til at deltage. Fandtes der mangler ved de enkelte bymænds gærder, blev der idømt bøde, og vedkommende fik en frist - i de fynske bylove varierende fra 1 til 8 dage - til at få det manglende udbedret. Viste dette sig ikke at være sket ved et fornyet syn, fordobledes bøden. Også når det gjaldt lukning af gærder, var det vigtigt, at alle havde tilendebragt arbejdet samtidig:"Skulde nogen af gårdmændene eller deres folk med langvarig sygdom belades, og hand dets årsag ei kand fåe sine gierder til rette tied færdig, da skal menig mand komme ham til hielp af yderste magt, som i ringeste anses fra hver mand én karl i toe dage" (Ryslinge 20).

For at markfreden ikke skulle blive brudt sommeren igennem, mens kvæget var på græs, var det vigtigt, at der blev holdt tilsyn med gærderne: I Kværn-drup og på Avernakø blev det således samme dag, som oldermandsvalget fandt sted, pålagt en af bymændene at tilse gærderne 2 gange om ugen i perioden fra 1.april og indtil kornet var i hus; i Rynkeby og Ringe påhvilede det oldermanden sammen med 4 af bymændene én gang om ugen at syne gærderne, mens det i Ryslinge gik på skift blandt bymændene, således at hver en uge ad gangen havde ansvaret for,at "markerne vare i fred og gierderne i stand". I Ollerup/Stågerup synedes gærder-ne regelmæssigt 4 gange om året (Voldermisse, St.Hansdag,Mikkelsdag, St.Andreas Dag = 30.november). - Fandtes der ved regelmæssigt syn hul ("gaf") i et gærde, blev det meddelt den bymand, der havde ansvaret for det, og han måtte omgående sørge for, at det blev repareret: "Kommer der brøst på nogen mands gierde mod fri vong, och hand fanger advarsel, da bøede sig det inden aftenen, ved en fier-ding øl til vide" (Kærby A 12).

På tilsvarende måde forholdt det sig med vangeleddene, der som gærderne til enhver tid skulle kunne "stå for fuldt syn". Opsynet af dem varetoges af hyrden eller bymændene på skift, således eksempelvis i Ollerup/Stågerup, hvor vogtningen var fordelt efter tøndeskyld: Vogtningen varetoges af bymændene - idet dog oldermanden og hans hjælpere var undtaget - således, at de, der havde mere end 5 tdr. hartkorn, vogtede leddene i 2 dage, mens de, der havde under 5 tdr. hartkorn, kunne nøjes med 1 dag. Det var vigtigt, at marken var "i god hegn for sviin, faar og gjæs, quæg og bæster", og følgelig blev der vogtet både dag og nat. Afløsning fandt sted kl. 5 om morgenen, og udeblev den, der skulle overta-ge vagten, måtte den, der havde vogtet om natten, begive sig hjem på det vilkår,at den udeblevne skulle betale den skade, der måtte blive forøvet. Forseelsen skulle imidlertid omgående meldes til oldermanden. Mangler ved leddene skulle udbedres af den, der "havde dem i befaling", og det er sandsynligvis gået på skift fra år til år. Undlod nogen at lukke vangeleddet, så længe der var korn på marken, måtte vedkommende - eksempelvis i Stoense - betale en fjerding øl og selv betale skaden. - På samme vis blev der idømt bøde og krævet erstatning, såfremt nogen brød hul på anden mands gærde eller gjorde stente (overgang af sten el. lign.) derover (Kværndrup III 4; Drigstrup 44; Over-Kærby VI 6; Søn-dersø III 4; Herrested A 39,40; Herrested B III 4; Horne A 9; Horne,udateret bylov § 6; Espe 7; Elmelund 45; Ollerup/Stågerup III 2; Sødinge 8).

Var der brudt hul på et gærde, måtte ansvaret placeres. Lod det sig ikke umiddelbart gøre, havde bymændene i Ollerup/Stågerup deres egen måde at afgøre det på: "Dend i byen, som først seeis at gaae, age eller ride derigennem, agtis for at have kast hull derpaa, og schal straffis derfor" (III 4).

Undertiden kunne det være vanskeligt at skaffe gærdsel, og skulle der repareres et gærde, kunne det være fristende at tage stave eller gærdsel af naboens gærde, men det betragtedes som tyveri og straffedes som sådant.

Til hver gård hørte der normalt et skovmål, og kun her måtte man - indtil det tidspunkt, hvor gærderne skulle være lukket - forsyne sig med den fornødne gærdsel. Hvis nogen blev grebet på fersk gerning i at hugge i anden mands skov, straffedes det ligeledes. Hvor der huggedes gærdsel i "fælles-gærdselsskov", skete det på fastsatte dage, og oldermanden havde ansvaret for, at ingen for-synedes på andens bekostning.

Det har nok været med henblik på tilvejebringelse af gærdsel, at bymændene i Bolmerod, Rynkeby, Ringe, Refsvindinge, Herrested, Ollerup/Stågerup og Sødin-ge gennem deres bylove blev pålagt at plante pile og andre træer omkring gårde og haver. I Rynkeby drejede det sig eksempelvis årligt om 10 pile og 3 pære-eller æbletræer, i Herrested om 20 pile og 2-3 pære- eller æbletræer. - I Ollerup/Stågerup måtte der ikke skæres ris til andet formål end gærdsel: Skar nogen "Vøjer eller Koeste riis enten af sine egne eller anden Mands piile og Vier", blev vedkommende pantet for 1 sletdlr., og "hvilken Kone eller Pige som paa sin Malchevej eller anden Markgang bryder eller topper af til Koeste, pandtis hver-gang hun dermed betræffis, for 8 sk."(III 22-25).

Ved forordning af 1781 blev der i forbindelse med kommende udskiftning på-budt tøjring af kreaturerne, og det var stærkt medvirkende til markfredens gen-nemførelse. Gærderne blev således overflødige, og de afløstes efterhånden af levende hegn. Det var imidlertid ikke noget, der skete fra dag til dag, og betingelserne var ikke overalt de samme. Forskellige beskrivelser fra begyndelsen af 1800-tallet viser, at bestræbelserne på at skabe levende hegn var længere fremme på Fyn end i de øvrige dele af landet. De levende hegn var ved at aflø-se de døde gærder, og det var i høj grad med til at forskønne landskabet.

Kvæg på græs

Lige så vigtigt som det var at beskytte vangene mod kvæget, lige så nødvendigt var det at have vedtægter for dets adgang til græsning:

21)

Selv om bebyggelserne dengang langtfra havde den størrelse som de har i dag, var der ikke åben adgang til græsning. Det var begrænset, hvor meget kvæg der kunne græsse på de arealer, der var udlagt med græs (fælleden), og følgelig måtte det fordeles på en rimelig måde.

I Rynkeby, Ringe, Drigstrup, Over-Kærby, Søndersø, Ollerup/Stågerup og Sø-dinge (formentlig også i Kværndrup) fordeltes græsningen efter hartkorn - således 3½ hoved pr. td. hartkorn i Rynkeby og Ringe, 2 høveder og 2 heste pr. td.

hartkorn i Ryslinge, 4 høveder pr. td. hartkorn i Ollerup/Stågerup - og den,der havde mere kvæg, måtte betale for at få det på fælleden. Der var som regel al-tid nogle, der ikke havde kvæg nok til den græsning, der tilkom dem, og de var pligtige at tilbyde den byens egne mænd frem for fremmede.

De fleste steder har princippet været det, at hver gård (helgård eller halvgård) har haft ret til at få et bestemt antal kreaturer på græs. Eksempel-vis vedtog bymændene i Horne på stævne den 27. maj 1688, at hver "Heelgaards-mand" udover 12 nød (køer,kvier,heste,føl) måtte have 20 får, 9 svin, 4 gæs og 1 gase på fælleden. I Refsvindinge kunne "formedelst denne egns ringe omstæn-digheder hver helgård ikke tåle at holde flere kreaturer af alle slags end 18 høveder" (VII 1), og det fremgår af fortsættelsen, at begrebet "høved" var en enhed, der udgjordes enten af 1 bæst, 1 ko, 4 får, 4 svin eller 4 gæs. På til-svarende måde forholdt det sig i Ollerup/Stågerup, hvor 1 høved = 1 treårs nød,
2 toårs nød, 4 yngre nød, 1 bæst med digende føl, 2 gæs med grøde, 4 toårs svin eller 8 yngre svin. - I Stoense og Elmelund måtte hver helgård have indtil 4 heste i tøjr, i Rønninge tilsvarende 3 heste indtil midsommer, 4 efter midsom-mer.

Også husmændene var gennem vedtægterne sikret ret til græsning. Det er bl.a. fastslået i vedtægterne for Kværndrup, Rynkeby, Ringe, Ryslinge, Refsvindin-ge, Herrested og Horne, og omfanget har været 1 ko, 4-6 får, 1 svin og 2 gæs, evt. med gase. Degnen og smeden kunne normalt få græsset det samme antal som husmændene, hvorimod præsten nød samme ret som en helgård. - For samtlige gjaldt det, at de måtte betale for at få mere kvæg på græs, end der var fastsat i ved-tægterne.

Enkelte andre steder fulgte man et andet princip: I Allesø, Rønninge og Elmelund havde enhver ret til at få det antal kvæg på græs om sommeren,som ved-kommende havde på stald om vinteren, og derudover kunne der lejes græs på fæl-leden. I Lumby Tårup, Kværndrup og Sødinge samledes bymændene på et nærmere fastsat tidspunkt om foråret og aftalte, hvor meget kvæg hver kunne sætte på græs. Det samme har i princippet været tilfældet i Stoense,"hvor hver mand (var) forpligtet til at giøre rede for sit kvæg...Voldermissedag" (Stoense 11, jvf. Rønninge 57 ; Lumby Tårup 24; Kværndrup IV 13; Allesø 12; Elmelund 52; Sødinge 9).

De fleste andre steder blev som anført gærderne synet Voldermissedag, og når det var overstået, kunne kvæget komme på græs. Adskillige steder vogtedes det af en hyrde, der havde ansvaret for det, fra det om morgenen forlod gårdene, og til om aftenen , når det vendte hjem. Nogle steder havde hyrden tillige op-syn med gærder og hegn. Han var ansat af bylavet, og han lønnedes af samtlige bymænd. Hyrden og hans arbejde er omtalt i forholdsvis få fynske bylove

(Østrup 87-89; Lumby Tårup 8; Kværndrup III 6; Avernakø 20; Allesø 15; Ollerup/ Stågerup III 20), og det kunne tyde på, at det ikke har været almindelig udbredt på Fyn at have ansat en hyrde.

De fleste steder gik det på tur blandt bymændene "at vogte vangen". Den en-kelte havde pligt til at holde opsyn med kvæget fra solopgang til solnedgang, og der blev idømt bøde, såfremt nogen forsømte at give sin nabo "aftenvarsel" om, at det var hans tur den følgende dag (Rønninge 62; Østrup 32-37; Lumby Tårup 16; Kværndrup III 7; Avernakø 19; Bjerne 27; Herrested A 20-22; Allesø 10; Elmelund 63). - I det hele taget synes "vangevogtning" at være hyppigere omtalt i fynske bylove end i bylove fra andre dele af landet.

I Refsvindinge var det de store børn, der "passede tøirekræet", og skal bylovens ord tages alvorligt, har de ikke været fristet til at være forsømmelige: "Drengene skal om søndagen give tilkiende, hvor mange løse kreaturer har været i den uge, og skal dem af oldermanden strax udbetales halvdelen af bøderne, når det, de siger, kan stå prøve og er således befundet i sandhed. Men befindes det falsk, da skal drengen, som løgn sagt haver, straffes af sin fader eller den husbonde, han tiener. - Hvilken dreng, det kan overbevises, at han enten haver oprykket tøirstager, skåret tøir i stykker eller taget tøier af noget kreatur, så det bliver løst, han skal sidde nogen tid i hullet på vand og brød og siden pidskes i de andre drænges påsyn" (Refsvindinge IV 12-13).

Flere steder udpegede bymændene som nævnt en foldefoged (foldeværge), jvf. si. 21. Han havde ansvaret for det kvæg, der indsattes i folden - også fremmed kvæg - og han skulle på visse fastsatte tidspunkter aflægge regnskab for bylavet. Andre steder varetoges dette arbejde af stolsbroderen.

Den, der havde opsyn med kvæget, skulle først og fremmest sørge for, at det ikke trængte ind i kornmarkerne. Var det tilfældet med tøjret kvæg, og der for-rettedes skade, måtte dets ejer betale erstatning.

For at hindre, at tøjret kvæg skulle forrette skade, var det vigtigt, at tøjrene var i forsvarlig stand. De blev - jvf. størstedelen af bylovene - på oldermandens forlangende regelmæssigt efterset - normalt på stævne hver 8. eller 14. dag, og oldermanden og hans hjælpere havde pligt til at kassere de tøjr, der var defekte, samt idømme bøde for at hindre gentagelser. Hvad sligt kunne afstedkomme, fremgår af byloven for Sødinge: "Efftersom stoer uschichelighed hidindtil er begaaed med bester og qvæg, som om sommeren i tøigret holdis samtlige Byemænd til største schade og afbrech, idet af nogle ugudelige Kroppe det deylige Korn paa heele Agere særdelis dette Aar saaledis er opædt, at der ichun Stubber er bleven høsted, da schal vær dend, som iche holder goede og forsvarlige tøigre, bøde til byen for hver tøiger 4 sk." (Sødinge 9).

For at den, hvis kvæg slap løs, kunne underrettes, var det påbudt,at alt kvæg, der blev sat på græs, forsynedes med gårdens bomærke (Bolmerod VIII 1-2; Avernakø 44; Refsvindinge XV 9; Søndersø V). Tog ejeren ikke omgående affære, blev han idømt bøde (Drigstrup 59; Langå 44). Bødernes størrelse afhang af, hvilket dyr der var tale om, hvor længe det gik løs, og hvor stor skade det anrettede (jvf. Østrup 46, hvor takster er anført for de enkelte dyr).

Den, der tøjrede på en anden mands grund, blev idømt bøde. Det samme var tilfældet, hvis nogen lod sine bæster bede i kornmarken. Først når der var høstet, kunne kvæget slås løs på vangen, men det måtte ikke ske"uden alle mands minde". Først når marken var revet, blev "ævred opgivet", hvilket betegnede, at stubmarken blev givet fri til græsning for kvæget. De sidst anførte vedtæg-ter findes i så godt som alle fynske bylove. I det hele taget gælder det, at vedtægterne vedrørende kvægets græsning udgør et af de mest omfattende områder i bylovene.

Der er andre husdyr, der omtales i vedtægterne: Heste skulle tøjres på samme forsvarlige måde som kvæget, og kom de løs og forrettede skade, måtte der bødes i samme omfang som ved kvæget. "Vrinske (brunstige) heste, som ere arri-ge og bidske, skal forvares udi fæddere eller anden sterk giemme", hedder det i byloven for Drigstrup (jvf. Over-Kærby VIII 9; Ryslinge 65; Ollerup/Stågerup IV 8). Hoppe med føl måtte ikke sættes på græs sammen med køerne (Vejrup 17; Kværndrup IV 10; Rynkeby IV 2; Ringe IV 2; Ryslinge 28; Sødinge 9; Håre 8).

Svin skulle være ringet i sommerhalvåret (Avernakø 63; Rynkeby tillæg; Ryslinge 28; Refsvindinge VII 5, XV 11; Herrested B IV 9), og de måtte hverken færdes løse på marken eller på gaden. Forrettede de skade i kornet, måtte de-res ejer betale erstatning. - I Ollerup/Stågerup var det oldermanden, der ud-viste det sted,hvor det var tilladt "at legge sine sviin":"Stier nogen sine sviin paa egen haand nogensteds i marken,pandtis han for 2 SlDlr."(IX 20).

I enkelte bylove er det omtalt, hvordan man havde at forholde sig,såfremt der blev konstateret smitsom sygdom blandt husdyrene: Kvæg, der blev købt på marked, skulle forevises bymændene på stævne for at sikre, at det ikke var be-fængt med smitsom syge, og blev en sådan konstateret blandt kvæg og bæster, skulle de holdes adskilt fra de øvrige dyr. Døde de "for foede", skulle de "grafves 2½ allen i jorden, på det at andet kvæg icke skulde fange skade der-af" (Drigstrup 35, jvf. Ryslinge 64,63; Over-Kærby XI 6). Skabet kvæg skulle ejermanden "holde inde, aflægge eller jage i døndebløde og dræbe det efter lo-ven" (Stoense 34).

Endelig påbydes det i en række vedtægter, at hunde skal holdes lænket i det mindste i sommerhalvåret, for at de ikke skal skambide høns,gæs,får og lam.

På Avernakø må hundene dog gå løse, såfremt "halfparten af den ene forfoed er afhuggen" (Avernakø 62).

Om bonden da ikke holdt af sine dyr? - Herom røber bylovene intet.

Tyr, orne, gase

Det var ikke de enkelte bønder, men bylauget, der holdt tyr (jvf. bylovene for Rønninge, Østrup, Lumby Tårup, Bolmerod, Vejlby, Gamborg, Kværndrup, Avernako, Rynkeby, Ringe, Drigstrup, Over-Kærby, Søndersø, Herrested, Elmelund og Ollerup/ Stågerup). Normalt havde bymændene bytyren et år på skift, og de øvrige ydede tyrekorn eller tyrepenge, eksempelvis 2 skp. byg i Over-Kærby, 5 skilling i Kværndrup, mens den, der havde tyren på stald i Ollerup, "nød 2 sk. af hver Koe". Normalt 2 gange om året blev bytyren synet: "Skal allermanden met alle naborne bese same tyr anden Julledag. Findis hand brøstholden for føde skyld, da bøder hand, hanum føde skal, 1 fierding øl. - Sammeledis skal hand och beses fastelafns søndag. Er hand da icke vid magt, da ochså at bøde 1 fierding øl" (Østrup 81,82).

I Gamborg og Over-Kærby var det oldermanden, der havde tyren på stald, i Vejlby sognepræsten, som til gengæld "årligen hans lifnistid skal niude på vo-ris skovpart eller koegang tvende fåhøfveder" (31). - Enkelte steder, eksempelvis i Kværndrup, var bylavet opdelt i flere tyrelav, der hver holdt en tyr.

Bytyren måtte kun udlånes til fremmede mod betaling og kun med olderman-dens tilladelse. Til gengæld måtte byens mænd ikke "søge anden tyr, sålænge oldermandens kand" (Gamborg 8)!

Som et kuriosum kan anføres følgende fra byloven for Drigstrup: "Hvilken mands bud eller barn, som går og brøler efter tiuren, så tiuren deraf får våne at vil stange, og husbonden...icke vil straffe dem for det..., hand skal gifve til vide 24 sk. Mens er det gammelfolk, som til lang alder kommen er og burde at hafve bedre forstand med sådant afstedkomme i mod tiuren, at dend skal gifve til vide 3 mark" (Drigstrup 22).

Betingelserne for hold af byorne var stort set de samme som ovenstående (an-ført i bylovene for Bolmerod, Vejlby, Gamborg, Kværndrup, Avernakø, Rynkeby, Rin-ge, Søndersø og Munkebo, hvor der oprettedes en speciel kontrakt 1845. [22])
Det gik på skift blandt bymændene at have den i sti, og den, der havde den, fik leveret 1 eller 2 skp. havre eller byg om året af de øvrige bymænd. Enkelte steder fulgte byornen oldermandslenet.

Endelig omtales det i en række bylove, at den, der holder gæs, også er for-pligtet til at holde gase. - Både høns, gæs og ænder skulle være stækket, så at de ikke kunne flyve ind i kornvangen og forrette skade (Kværndrup III 9; Aver-nakø 45; Søndersø VI 3).

Veje, vandløb, tørveskær

Det påhvilede oldermanden at have opsyn med veje og broer og sørge for, at de blev holdt forsvarligt i stand (Herrested B VIII 1; Søndersø VIII 1).

De veje, der havde været fra arilds tid, måtte ingen formenes adgang til, og de måtte under ingen omstændigheder nedlægges (Bolmerod XVI 2). Nye (mark)-veje og stier måtte ikke anlægges uden alles samtykke (Kværndrup V 1; Avernakø 23; Stoense 26; jvf. Ollerup/Stågerup VIII 2). Til gengæld skulle alle "være be-hjelpelige at legge en gangbroe igiennem gaderne af brede stene, at der kan gåes i byen med tørre føder" (Refsvindinge XV 6; jvf. Bolmerod XVI 3). - Alle havde pligt til at tage del i sneøsning (Bolmerod XVII 1; Vantinge 1820; Rynkeby IV 7; Ringe IV 7; Søndersø X; Herrested B VIII 2).

Med hensyn til vandhuller og vandløb manes der gennem vedtægterne til for-sigtighed: Graves der tørve- eller lergrav nær alfarvej, skal den straks kastes til, så at hverken vejfarende eller dyr kommer til skade (Østrup 31; Kærby B 16; Kværndrup V 7; Rynkeby IV 8; Ringe IV 8; Drigstrup 37; Over-Kærby IX 5; Herre-sted B VIII 3; Ollerup/Stågerup IX 14), og på tilsvarende måde må der udvises forsigtighed med isvåger (Bolmerod XII 1; Rynkeby IV 8; Ringe IV 8; Herrested
A 60; Herrested B VIII 3). Alle har pligt til at tage del i rensning af kær, når de tilsiges af oldermanden (Lumby Tårup 17; Bolmerod XIV 3; Ryslinge 26; Drig-strup 64; Over-Kærby IX 1; Elmelund 54).

Hvor der var fælles tørveskæring, skulle alle være med til at grave render, for at vandet kunne bortledes fra mosen. Normalt havde hver gård sin egen tørve-lod, og der blev idømt bøde, såfremt nogen skar tørv eller stablede tørv på en andens lod. I Refsvindinge måtte hver helgård skære 26 læs tørv, hver halvgård 18 læs tørv om året, og 8 af disse måtte bortlejes eller sælges (Refsvindinge VI; jvf. Bolmerod VII). - Under normale omstændigheder måtte tørveskær ikke bortle-jes til fremmede, såfremt nogen af bymændene var interesseret i at udnytte dem.

Skorstene, ovne

Et vist antal gange om året - eksempelvis i Kværndrup Kyndelmissedag, St. Hansdag, Mikkelsdag og 1. søndag i Advent - aflagde oldermanden og hans hjælpere besøg i byens gårde for at syne ovne og skorstene. Det var vigtigt, at de blev holdt i forsvarlig stand, og vedtægter desangående synes overalt at have været de samme: Fandtes der mangler ved skorsten eller ovn, fik ejeren en kort frist til at få den istandsat, og viste det sig ikke at være sket ved et påfølgende syn, skulle bymændene omgående lade den nedbryde. - Ved samme lejlighed synedes i Bolmerod og Søndersø brønde og indhegnede vandsteder.

Brandfaren var stor blandt de tætliggende gårde; gik der ild i en gård, var

det ofte sket, at ilden havde bredt sig til nabogårdene, og den, der havde "onde ovne eller skorstene", måtte finde sig i at få dem destrueret. Under sådanne forhold måtte der udvises stor forsigtighed med brug af åben ild - ikke mindst,når der smøgedes tobak:

"Befindes nogen husbond eller tiennere at gåe med tendt tubakspibber at smøge toebak uden for sin stuedør, enten udi sin gård eller andre sine huse eller på gaden, bøeder til byen 1 rixdaller og til herskabet lige så meget. Er det fremmede sligt begåer, skal de første gang advaris dem fra sådant at entholde.Vil de ei, skal fra dem tagis både pibber og toebak" (Kværndrup VI 10).

"Til alle værtskaber og tilladelige samlinger skal alle og enhver, det værre sig vært eller giest, forsvarlig omgåes med ild og lys samt tobaks piber. Befindes nogen her imod at handle, skal de, som det først formerker, i kierlighed advare den skyldige. Kand det ei hielpe, skal hand ved to mænd føres hiem fra værtskabet eller forsamlingen og strax at angive det for hans herskab,at hand exemplariter kand vorde straffed" (Ryslinge 48; jvf.Ryslinge 58; Avernakø 54; Refsvindinge XV 1).

Opstod der brand, var alle som nævnt pligtige til at tage del i slukningen: "Når ildebrand påkommer, som Gud nådelig forbyde, da skal dend, som først ilden bliver var, løbe til ældermanden, at i byehornet kand blive blæst, og skal da alle mænd strax møede, samt karle, koener og piger med spydforke, stenger og andet, hvad de kand redde eller berre vand med for at udslukke ilden, og enhver hielpe af yderste efne. Hvilken mandsperson til 16 år, som icke møeder, bøede til byen én mark; kvindis person 8 sk. - dog de frugtsommelige undtagen - og udi hver gård et at blive hiemme for at frelse deres eget og passe på huset,så og en hos de, der ere siuge, at blive" (Rynkeby II 5; jvf. Ringe II 5; Ryslinge 57; Drigstrup 28,63; Over-Kærby X 3, X 5; Ollerup/Stågerup IX 15).

De af bymændene i Elmelund, der holdt husfolk, skulle holde dem "wed egen Ild". Husfolk havde ofte et par værelser i gården stillet til deres rådighed, og man har åbenbart her gjort den erfaring, at det var farligt at lade dem benytte eget ildsted (Elmelund 59).

Tyende

Det fremgår af de fleste bylove, at husbond stod til ansvar, hvis hans tyende begik forseelser, og det gjaldt under alle forhold. "Faldt tjenestefolk for vide", måtte husbond betale og siden afkorte i lønnen. Blev en af tjenestefolkene anklaget for tyveri, måtte husbond straks skille sig af med vedkommende (Søndersø XIII 3). Havde nogen mistanke om, at en blandt naboens tjenestefolk var sit herskab utro eller førte "uskickeligt lefnet", var det vedkommendes pligt at advare denne nabo.

Kun undtagelsesvis sikrede bylovene tyendet en vis ret: Således behøvede en tjenestekarl i Refsvindinge ikke at nøjes med at "nyde sæd til løn" (Refs-vindinge XV 21), og i Lumby Tårup (20), Rynkeby (II 9), Ringe (II 9), Langå (12), Stoense (36), Herrested (B VII 13), Allesø (17) og Elmelund (56) var han sikret mod at blive lokket i anden tjeneste, før end han "med vilje var skilt fra sin husbond". -Oldermanden og hans hjælpere skulle imidlertid "erkyndige sig om karlenes opførsel" og melde det til herskabet, "i fald nogen til nogen slags liderlighed skulde forfalde" (Refsvindinge XV 20), og det giver nok et mere realistisk billede af forholdet mellem husbond og tyende.

Sømmelig adfærd

Hvad der gjaldt om adfærd på stævne og i gildeshus, gjaldt også "udi daglig om-giengelse" (Bolmerod II 1). Man skulle være sømmelig i sin optræden, og der er i samtlige bylove vedtægter, der fastsætter bøder, såfremt nogen bander eller sværger "ved Vorherres vunder eller sår", lyver om sin nabo, bruger ukvemsord mod ham, beskylder ham for noget ærerørigt, truer ham eller overfalder ham. Eksempelvis hedder det i den første paragraf i byloven for Ryslinge: "Forbydes herved strængelig ald ugudelig væsen, det være sig enten sværgen, banden eller letfærdige tale og utugtige sæder, eller i andre måder at vanære Guds hellige nafn, det være sig i vore egne huse eller til brøllup, fæstenøl, barsel, stef-ne eller anden tilladelig samling; men vi alle både mand, kvinde, børn og tien-nestefolk at føre et stille, roligt og gudsfrygtig levnet. Hvosomhelst sig her imod forser, bøde for hver gang, det sker, til byen af hver person 2 sk."

Opstod der stridighed mellem bymændene indbyrdes, skulle sagen forelægges på stævne, der var den nærmeste retsinstans. Så vidt muligt skulle de stri-dende parter forliges inden for landsbyens rammer, og først når det viste sig at være forgæves, skulle sagen forelægges herskabet eller herredstinget: "Hvil-ken som hafver nogen sager at rette, da skal de først ordineris for olderman-den och bisidder, førend de ordinerer den for herskabet eller til herridstin-get. Hvilken som icke holder dette, bøde 1 td. øl til byen och 1 ørte hafre til herskabet" (Bjerne 3; jvf. Kærby A 28; Kværndrup VI 8; Avernakø 50; Drig--strup 16; Over-Kærby III 2; Herrested A 53; Herrested B VII 14). -Blev der begået drab, skulle det dog straks meldes til øvrigheden (Bolmerod XIX 2; Ryn-keby IV 9; Ringe IV 9; Herrested B VII 12).

Var der begået tyveri, havde oldermanden og de øvrige bymænd ret til at ransage hver gård og hvert hus i byen: "Blifver nogen bestiollen, skal sambt-

lige byemænd være forpligtet derefter at randsage hus fra hus, og en hver sin boe opgifve og åbne, hvad som kand være i lås og lucke, så at dend ene icke mere end dend anden skal være mistænkt" (Søndersø XIII 5; jvf. Rønninge 54; Østrup 73; Kværndrup VI 15; Avernakø 29; Drigstrup 71; Over-Kærby XIII; Langå 42; Stoense 28; Bjerne 30; Herrested A 67; Horne, udateret tillæg). Fandtes tyvekosterne hos en af bymændene, blev han straks pantet, og tyveriet blev meldt til herskabet (Herrested A 68; Horne, udateret tillæg). Hvis nogen modsatte sig, at hans gård blev ransaget, kunne det koste ham en tønde øl.

Hvis nogen blev grebet på fersk gerning, værende i færd med at forsyne sig med hø, korn, frugt eller ærter i så stor mængde, at det blev fyldt i po-se og sæk, blev det betragtet som tyveri og straffedes som sådant (Rønninge, tilføjelse 1648; Østrup 71; Kværndrup IX 4,6; Avernakø 46; Refsvindinge XV 15; Søndersø IV 13). Ligeledes, hvis man på anden måde berigede sig på andens be-kostning (f.eks. malkede andres køer, stjal tøjr eller hestesko),"bortred an-dens bæst", "skar manke eller rumpe af" eller på anden måde gjorde dyr for-træd:"Befindes nogen at hugge, stinge, slåe, jage i senk eller i andre måde bortdrifve och forkomme nogen mands kveg, heste, øg, stude, svin, får, lamb,gies eller andet, bøde 1 td. øl og hves skade, der af sker, herskabs sag for-uden" (Bjerne 29; jvf. Drigstrup 67).

Led nogen skade på den ene eller anden måde, måtte hans naboer "verre han-nom plictige hielp af deris gods, efter som skaden er til, at hand kand kome af met dend skade, hand er ikomen" (Lumby Tårup 13; jvf. Elmelund 51). - Sådan var man altså forsikret i et nordfynsk bondesamfund på den tid. Siden kom der policer og agenter til, og det har næppe gjort sagen lettere!

Megen splid kunne undgås, hvis man levede et ædrueligt liv: Et helt af-snit i byloven for Refsvindinge (XIII) bærer overskriften "Om liderligheds af-skaffelse", og det har man ment at kunne gøre ved at begrænse antallet af fes-ter, der blev holdt året rundt (2 slågilder, 1 sommergilde, 1 mikkelsgilde, 3 gange juleleg). Derudover måtte bønderne "tvende gange om året, nemlig efter deres sure sved og arbeid, som er falden i vårsæden og høsten, fornøie sig i samling med en tønde godt øl" (Refsvindinge XIII 7; jvf. Herrested B III 3). Det gjaldt for samtlige sammenkomster, at der ikke måtte nydes brændevin.-Også på anden måde søgte man at begrænse drikkeriet: I Ryslinge måtte der ved familiefester ("fæstenøl, brøllup og barsel") ikke skænkes efter kl. 10, mens der i Kværndrup og Refsvindinge blev idømt bøde, hvis man om søndagen "søgte kro eller dér af brendevin eller øl uden i svaghed lod hente". Skete det un-der prædikenen, var det dobbelt takst!

Gudsfrygt og lærdom

Søn- og helligdage skulle respekteres. På disse dage skulle arbejdet hvile, og det var alles pligt at søge Guds hus: "Og skal samptlige bymendene, deris hustruer, børn og tiennistefolk ingen undtagen, som icke ved siugeseng, hus,gårds, kvegs, marks og anden uforbigengelig tilsiun og forfald er forhindret, alle søn-dage, bedde- og helligdage møede ved kirken...og med en ret sand gudsfrygt og
alvorlig andagt blifve der tilstæde, fra sangen begyndis og til ald kirketiennisten er endt. Findes nogen her udi forsømmelig, skal strax af åldermanden, hvor sådanne modtvillige Guds huses og ordets foragtere findis, pantes hver gang, en mand for 8 sk., en kone ligeså, en tiennistekarl eller dreng 4 sk. og en tiennistepige 2 sk., som til byen er forfalden, og derforuden af øfrigheden tiltallis for hellig brøde" (Kværndrup I 1).

På Avernakø blev der holdt morgen- og aftenbøn "på det alt voris arbeide og forretagende udi en ret sand alvorlig gudsfrygt daglig, årlig og sildig,kand begyndis, fremdragis og fuldendis"; når stolsbroderen lod tude i hornet eller trommen røre, skulle enhver af bymændene med sin familie og sit tyende begive sig til det sted, hvor bønnen blev læst af "præsten eller en anden, som best kand læse og siunge" (Avernakø 2). - I Kværndrup læstes bønnen på tilsvarende måde, om sommeren kl. 6, om vinteren kl. 8.

Den, der ville udføre grovt arbejde om søndagen - "såsom at pløie, harve, såe, age giødning, skove, age korn og høe eller slåe, meie, rifve jord, skiære tørfve, tærske, bygge huse eller deslige" (Herrested B VII 1) - blev idømt bø-de, og den blev - bl.a. i Stoense og Herrested - givet til byens fattige. Hel-ligdagsbrøde blev anset for noget meget alvorligt, og når den adskillige steder har fået lov til at figurere i første paragraf i bylovene, understreger det vel yderligere, at det er præsterne, der på denne måde har indskærpet overfor sog-nebørnene, at om søndagen kom kirkegangen i første række (Vejrup 26; Østrup 91; Bolmerod IX 1-2; Kværndrup I 5; Rynkeby II 1; Ringe II 1; Ryslinge 3; Drigstrup 1,51; Over-Kærby I 1; Svendborg 39; Herrested A 2; Berrested B VII 1; Horne A 1; Ollerup/Stågerup I 1-4,VI 11; Sødinge 2).

At det er præsten i Stoense, der har affattet byens vedtægter, kan der næp-pe herske tvivl om. Indledningsvis anføres 13 paragraffer "angående kirken og gudstieneste", og ifølge disse kan der ikke være tvivl om, hvordan man har at forholde sig i kirketiden: Eksempelvis idømmes der bøde, hvis nogen "driver no-gen kiøbmandskab for prædiken på kirkegården eller i våbenhuset", "holder nogen snak sammen i kirken eller er nogen til forhindring, som vil høre Guds ord",
"forretter noget hos deignen under prædicken" eller"fordrister sig til - uden største nødvendighed udkræver - at gåe ud af kirken". Dertil har oldermanden

pligt til at holde opsyn med kirkegængerne,"at de fra råben, stimen, hårnap-pen, knugen og støden, til og fra altergang, sig aldeles entholder"! - At de Stoense-bønder skulle have benyttet deres gang til og fra alteret til et rask lille slagsmål, har man svært ved at forestille sig!

I enkelte bylove understreges nødvendigheden af den unge generations op-læring og opdragelse: I Rynkeby, Ringe og Herrested skulle byrmændene således lade børn og tyende møde i kirken, "når præsten eller degnen lyste til læs-ning" (Rynkeby II 4; Ringe II 4; jvf. Herrested B VII 2). Det var kristendom,der undervistes i, og det foregik normalt i forbindelse med gudstjenesten om søndagen. Først senere rejstes der skoler (jvf. Ryslinge 6).

I byloven for Kværndrup (VI 1) anbefales det på det kraftigste, at børn skal holdes til. Tilstedes det, at de "gåe ørkeløse og lædige" eller "gåe om-kring med ståderstafven og tigge deris brod...,blifver (de) ald deris tid nog-le drog og skarn". De skal sættes til "at vogte kvæg, gies og drifve ploug", og er de modvillige, skal de revses med ris. I Refsvindinge (XV 19) skal en-hver fader lade sin søn - senest i en alder af 12-16 år - lære at binde strøm-per og spinde uld,"på det de under helbreds svækkelse, vandheld og alderdoms skrøbelighed dog kan fortiene noget til livets ophold og ikke mere, når de en gang trænger til almisse, skal være byen og sognet til byrde end kvindekiønnet".

Sociale forhold

Enkelte steder giver bylovene indblik i datidens sociale forhold:

Først og fremmest havde man pligt til at tage sig af krøblinge, der kom til byen. De skulle huses natten over og siden "jages af byen" (Rønninge 35; Beldringe/Tåstrup 12; Bolmerod X 1; Kværndrup VI 11; Søndersø XII 3; Herre-sted A 3). Fattigfolk, der kom til byen, skulle ligeledes huses, og den, der "efter solbier" fulgte dem til naboen, blev idømt bøde (Beldringe/Tåstrup 15; Kværndrup VI 11; Drigstrup 75; Over-Kærby XI 9; Søndersø XII 4; Herrested A 4). Til gengæld understreges det i en række bylove, at ingen må huse "tatere og kæltringer, uden at de fører pas og afsked med sig". - Ej heller må nogen "indtage husfolk eller inderster" uden byrmændenes samtykke, og uden at de lovligt kan bevise, hvorfra de kommer (Gamborg 10; Ryslinge 50; Drigstrup 23; Over-Kærby VI 1; Langå 2; Stoense 44). I Drigstrup og Over-Kærby blev det ved vedtægt forbudt husfolk at sanke aks, og begrundelsen er, at "voris marker...er gået i svang med ubillig axsankning både af husfolk, børn og andre, der i snesetal hele høsten igiennem løber iblandt kornet, som står på marken, og bortfører hele poeser og secke fulde" (Over-Kærby V 3; jvf. Bolmerod IV 7; Drigstrup 24).

Som nævnt i anden forbindelse blev byens fattige betænkt med enkelte af de bøder, der indkom i bykassen. Også de syge og sengeliggende havde man pligt til at tage sig af: "Siuge og Sengeliggende, som selff ingen middel haver til liffs ophold, schal alle i byen, hver sin dag, effter proportion, ... have til-siun til, rygte og forsiune" (Ollerup/Stågerup IX 1).

Et egentligt fattigvæsen organiseredes først, efter at der i 1803 var oprettet fattigkommissioner i landsogne og købstæder. Hvordan fattigvæsenet ad-ministreredes, fremgår bl.a. af en forordning, der vedtoges 1825, gældende for hele Lumby sogn. Det fremgår af denne, at man led meget på grund af de mange fattige, der strømmede til fra omegnens herregårde og fra Odense, og at man af den grund så sig nødsaget til at udarbejde en række vedtægter [23], der bl.a. skulle have til formål "at opmuntre og anspore Fliid, Vindskibelighed, Orden og Sædelighed til almindeligt Vel over hele Lumbye Sogn".

Bøder og pantning

Den, der havde begået en forseelse, måtte betale bøde, og den blev som nævnt indskåret i bykæppen. Bøderne blev erlagt dels i øl, dels i rede penge. I Vejrup, Rønninge, Beldringe/Tåstrup, Lumby Tårup, Vejlby, Stoense og Egeskov be-stod bøderne udelukkende af øl, i enkelte tilfælde af brændevin; i Østrup, Kær-by, Ryslinge, Langå, Bjerne, Herrested, Middelfart, Sandager, Horne, Espe og Elmelund dels af rede penge, dels af øl, i de resterende byer udelukkende af rede penge. Ølbøder forekommer således i halvdelen af de omhandlede bylove, ikke mindst i de ældste.

Hvad der skete med øllet er ikke svært at gætte. Pengene blev opbevaret af oldermanden, evt. en af hans hjælpere, og ved årets udgang anvendt til by-ens bedste (se nedenfor). I Kværndrup blev pengene lagt i en sparebøsse, der opbevaredes af oldermanden. Imidlertid var det præsten, der havde nøglen i for-varing!

Såfremt bøderne ikke blev betalt, måtte oldermanden foretage pantning. Visse ting var dog undtaget - i Rynkeby og Ringe "vogn, plov eller harve langt mindre bester eller kvæg" (I 5), i Ollerup/Stågerup "senge Klæderne, som fin-dis i sengene, og Klæder, som nogen gaaer med paa sin Krop" (VI 1). - Såfremt bymændene blev anmodet om at bistå oldermanden med pantning, havde de pligt dertil. Den, der var genstridig og satte sig til modværge mod den, der fore-tog udpantningen, blev idømt bøde: "Begiegner nogen åldermanden og de fire mænd utilbørligen enten med porte eller dørres luckelse, trusel eller onde ord, skielden og banden..., bøede hand foruden dend forfaldne viede 2 mark.

Mens dersom hand eller nogen hans huses folk tager til øxe, knif, kiep eller andit deslige for at giøre moedvern, skal bøedes én rixdaller af hver person, som er med i gierningen, og der foruden efter sagens beskaffenhed straffes efter loven" (Rynkeby I 8). - Tilsvarende vedtægter findes i de fleste bylove.

Kunne nogen bevise, at han var pantet med uret, fik han sit pant tilbage, og en tilsvarende skulle betales af den, der havde angivet ham (Drigstrup 69; Over-Kærby XIV 4). Inden en vis frist kunne det pant, der var erlagt, indløses. Skete det ikke, kunne det sælges, og det indkomne beløb tilfaldt bymændene, i Horne dog herskabet på Hvedholm, og det røber, hvem der har stået bag udfærdi-gelsen af denne bylovs vedtægter. Enkelte steder tilfaldt halvdelen af bøden an-giveren, og det har sikkert ikke skæppet mindre i bykassen af den grund!

De rede penge, der blev erlagt i bøder, måtte ikke anvendes til "drick og fylderie". De skulle anvendes til byens bedste, nemlig til indkøb af salt, jern og tjære (Bolmerod XXI; Kærby A 30; Kværndrup II 9; Avernakø 53; Rynkeby I 5; Ringe I 5; Ryslinge 51; Refsvindinge XV 22; Herrested B II 4). - Hvad der var til overs, skulle deles ligeligt mellem bymændene. Kunne nogen påberåbe sig "armod eller vanheld", havde vedkommende dog mulighed for at få mere end de øv-rige (Bolmerod XX 5).

Afslutning

Af indhold må bylovene siges at være ret ensartede. Hvad der er anført i det foregående dækker således mere end 90% af indholdet af samtlige vedtægter. Vis-se steder har specielle forhold gjort sig gældende, f.eks. i købstæderne. I Middelfart spillede marsvinefangsten således en væsentlig rolle, og bylovens vedtægter, der er dateret 1593, er væsentlig af maritim art. Det samme gælder enkelte vedtægter i bylovene for Avernakø og Bjerne (jagt og fiskeri).

Ud fra det ensartede indhold må man kunne slutte sig til, at livet i dati-dens landsbyer må have formet sig uden større udsving. Problemerne, der skulle løses, ma stort set have været de samme overalt, og man har pa enhver måde bestræbt sig på at løse dem selv. Fællesskabet var det princip, tilværelsen byg-gede på, og derved blev naboens problemer også ens egne. Gang på gang under-streges det således, at ingen må sælge eller bortleje noget - det være sig fo-der, gødning, gærdsel eller græsning - til nogen udenbys, før det er tilbudt byens egne mænd. Hvad det praktiske angik, har man søgt at klare sig selv, og det har kun kunnet ladet sig praktisere, fordi bymændene var solidariske og det ikke føltes som et offer, fordi ens tjenestekarl skulle hjælpe naboen en dag.

Man løftede i flok og løste i et og alt problemerne i et sandt nærdemokra-ti. I denne forbindelse må det dog understreges, at det normalt kun var gård-mændene, der var medlemmer af bylavet. Husmænd, tjenestefolk og almisselemmer var ikke med på stævne, når beslutningerne blev taget, og for dem har den soli-daritet, som fællesskabet medførte, ikke haft den betydning, som det havde for dem, der dyrkede jorden. Derfor indtager de også en forholdsvis beskeden plads i landsby-vedtægterne.

Den ofte ret ensartede opbygning af bylovene lader formode, at der har været forlæg for de fleste. Trods alt havde man samkvem med bønderne i nabolandsbyerne, og når de enkelte vedtægter har skullet formuleres, har man lyttet til dem, der har haft kendskab til andre byers vedtægter. Det må således i denne forbindelse være rimeligt at regne med en vis påvirkning udefra. Dertil kommer, at det rundt omkring har været de samme herskaber og de samme herredsfogeder, der har fået en række vedtægter forelagt til godkendelse, og de kan have haft en vis indflydelse på selve formuleringen. - Også selve straffesystemet har overalt været det samme: Når der blev begået en forseelse, blev der idømt en bø-de enten i form af rede penge eller øl, og begge dele skulle komme de øvrige bymænd til gode. Bøderne skulle betales inden en vis frist, og blev den ikke overholdt, foretog oldermanden pantning. Kunne det bevises, at bøden var idømt på et forkert grundlag, blev der ydet erstatning. Sådan har det ganske enkelt forholdt sig overalt. - Selve bødernes størrelse har varieret fra by til by og fra egn til egn, og her har forskellige erfaringer og forskelligt syn på tin-gene spillet ind. Havde eksempelvis tyveri floreret i en landsby i årene før bylovens tilblivelse, bevirkede det naturligt, at der blev fastsat forholdsvis store bøder for tyveri. Der er således ingen naturlig forklaring på, at det i Lumby Tårup og Vejrup straffedes med ½ tønde øl at drikke så meget, at man kastede op i gildeshuset, mens taksten kun var det halve i Rønninge og Langå! Afhængig af forseelsens størrelse idømtes der normalt bøder fra 2 skilling til 2 mark og fra 1/8 til 2 tønder øl.

Ved at læse vedtægterne får man umiddelbart det indtryk, at folk i hine ti-der har været meget genstridige og skødesløse. Man må i denne forbindelse ikke glemme, at de gamle bylove til en vis grad svarer til vore tiders straffelove, og sådanne vil altid belyse de negative sider af samfundet. Fordi der i bylo-vene er fastsat bøder for at bære våben i gildeshus, er det ikke ensbetydende med, at hvert gilde er endt i slagsmål. Gennem vedtægter af denne art har man ønsket at gardere sig, og man tør da gå ud fra, at vedtægterne har haft en præ-ventiv virkning, og at en række af dem sjældent har været taget i brug. På den anden side har man ikke kunnet undgå kævl og splid, og i så fald har det været

praktisk at have en fast retspraksis frem for at skulle tage stilling i hvert enkelt tilfælde. Tyveri har været tyveri, og det har skullet straffes,uanset om det var begået af Per eller Poul. Det var således en af de hårde straffe, der blev idømt, hvis oldermanden så gennem fingre med nogen og ikke fulgte lovens bestemmelser.

Således har vore forfædre da år efter år været samlet på bystævnet for at drøfte de fælles problemer, og når den alvorlige side af sagen var bragt til ende, stod resten af dagen i festens tegn. Oldermandslenet er gået på skift by-en rundt, og hver af bymændene har på et eller andet tidspunkt haft ansvaret for, at systemet fungerede. - Med udskiftningen omkring 1800 sprængtes imidler-tid det gamle landsbysamfund, og dermed forsvandt forudsætningerne for older-mandsinstitutionen og bylavet. Mange af vedtægterne blev dermed overflødige,og med årene mistede bylavene helt deres betydning. Oldermandsinsitutionen afløs-tes af sognefoged og sogneforstanderskab, indført henholdsvis 1791 og 1841, og efter denne tid var der kun få ting tilbage for bylavet at administrere,så som drift af fælles jord, salg af ler og grus fra fælles ler- og grusgrav, udlej-ning af græsning, hold af bytyr og byorne o.lign. Vedtægter, der har set dagens lys efter 1800, omhandler da også kun disse ikke særlig betydningsfulde områder.[24]

Selv om bylavet ikke længere spillede nogen afgørende rolle, bevaredes det dog mange steder. Der valgtes fortsat oldermand, og der holdtes fortsat older-mandsgilde. Dels ønskede man at holde en gammel tradition i hævd, og dels øn-skede man fortsat at benytte denne lejlighed til at samles. Ordet gilde har al-tid haft en god klang i bøndernes øren, og det er også tilfældet den dag i dag. Adskillige steder søger man da også fortsat at holde liv i de gamle bylav, selv om det må indrømmes, at det er det selskabelige, der er drivkraften. Der tudes i byhornet, bymændene samles på bystævnet, der er bevaret adskillige steder på Fyn, og der vælges oldermand, men han behøver ikke at frygte, at han det kommen-de år skal træffe afgørelser i alvorlige sager. Som regel er det eneste, han skal foretage, at indkalde til stævne næste år. I Egense, Norup,Lumby Tårup, Næsbyhoved-Broby, Martofte, Bregnør, Rønninge, Kappendrup (ved Langeskov),Sal-linge og flere andre steder samles bylavets medlemmer stadig en gang eller to om året, og spørger man dem hvorfor, får man følgende svar: "Bylavet har i det hele taget ingen opgaver mere. Men alligevel vil vi bevare lavet, for vi kunne ikke tænke os at undvære så gammel en tradition. Vi samles trods alt en gang om året til et hyggeligt gilde, og når vi alligevel vil gøre dette, hvorfor så ikke værne om en god gammel tradition" (Oldermanden for Egense Bylaug, Fyens Stifts-tidende 17. Dec. 1963). Der er også eksempel på, at et bylav er genoprettet: Det er 100 år siden,

bylavet i Flødstrup blev nedlagt, men i indeværende år har man rekonstrueret det gamle bystævne med 12 sten for de oprindelige 12 matrikler. Man har gen-nem nye vedtægter genoplivet bylavets traditioner, og initiativet hertil er en følge af den storkommunale centralisering. Gennem det fællesskab, som har kendetegnet bylavets funktioner gennem århundreder, vil man søge at skabe et bedre milieu i landsbyen, og det er på samme baggrund, Landssammenslutningen af Landsbysamfund i 1976 har set dagens lys. Den har sit udspring i et triv-selsprojekt for Nr.Nærå-Bederslev på Nordfyn, og det er kun et af eksemplerne på, at der ydes en indsats for at bevare den danske landsby. Man er af den opfattelse, at den stadig skal fungere som landsby - på vor tids præmisser. Hvordan den fungerede i 1500- , 1600- og 1700-tallet, får vi et godt indblik i, når vi blader i de gamle landsby-vedtægter.

N O T E R

1. Ordet vide (gl.da. witæ) betegner straf i form af bøde, men benyttes også om samling af et landsbysamfunds på bystævne vedtagne bestemmelser, hvori der er fastsat bødestraffe for overtrædelse af disse. Ordet vide bruges således i denne forbindelse sidestillet med vedtægt.

2. Loven har oprindelig bestået af 25 artikler, hvoraf de første 9 er gået tabt. 10.-17. artikel er gengivet i R.Chr. Sørensen Allesøs bog "En fynsk Sogne-kommune gennem Tiderne" (1916), og da det er de samme artikler, der er trykt i 5.bind af "Vider og Vedtægter" (1938), kunne det tyde på, at de ark,hvor-på de resterende 8 artikler er opført, på det tidspunkt, hvor de to afskrif-ter er foretaget, ikke har været opbevaret sammen med de øvrige.

3. Udgiveren af ovennævnte bind af "Vider og Vedtægter" formoder, at byloven for Allesø stammer fra tiden omkring 1500 og således skulle være den ældste fynske bylov. Han har imidlertid ikke haft kendskab til efterskriftet,hvoraf det fremgår, at der er foretaget tinglysning i 1633, og det lader formode,at den ikke er så gammel som oprindelig antaget. Der er intet til hinder for,at byloven kan have eksisteret en årrække, før den blev tinglyst. Tinglys-ningsnotatet er da også indført med anden skrift end selve loven, der opbe-vares på Rigsarkivet.

4. Byloven for Herrested har været gældende for Kragelund i samme sogn,idet der foreligger en bylov for denne by,enslydende med Herresteds,kun med ændret by-

5. Udgiverne oplyser, at byloven efter håndskriften at dømme er skrevet af An-ders Deign i Drigstrup, der døde 1720. Underskrifterne viser, at den må væ-re skrevet før 1698, idet en af dem omtales som død dette år.

6. Loven er inddelt i 15 afsnit, hvoraf afsnit 1 og de 3 første paragraffer af afsnit 2 mangler. Dens indhold er behandlet af Å.Fasmer Blomberg i Fynske Årbøger 1946.

7. Loven er trykt i Odense 1773, men det behøver ikke at være ensbetydende med, at den stammer fra dette år.

8. Loven formodes at være fra tiden før udskiftningen, der i Egeskov fandt sted 1805.

9. buldervurig = larmende.

10. orges = nøjes.

11. moksen = omtrent, næsten.

12. Jvf. Fynsk Hjemstavn 1934, si.121.

13. kejse = vælge.

14. løgte = beskylde en for at være løgner.

15. Bylavet i Rønninge betegnes St. Sørens gilde.

16. groffenbrad = grydesteg.

17. bergefisk = fisk (torsk), der er tørret (egl. på klippe)

18. afseld brød = sigtebrød.

19. Eksempelvis kan anføres, at gårdene i Allesø omkr. 1700 gennemsnitlig havde 128 agre at dyrke, gårdene i Broby, Skovshøjrup, Kirkendrup og Næsby hen-holdsvis 110, 151, 201 og 187 agre (jvf.H.H.Jacobsen: Fra Landsby til For-stad,Odense Universitetsforlag 1977,si.72).

20. Et eksempel på en fynsk hegnsvedtægt, gældende for Roerslev og Gyngstrup, er anført i "Vider og Vedtægter",bd.I si.394-95.

21. 24 af 30 gårde i Allesø-Broby havde,jvf.en jordebog fra 1696, 4-6 heste, 27 af de 30 gårde 1-3 køer, 20 af de 30 gårde 1-3 ungkreaturer, 9 gårde ingen ungkreaturer. I gennemsnit havde de anførte gårde en halv snes får.(Jvf. H.H.Jacobsen: Fra Landsby til Forstad, Odense Universitetsforlag 1977,si.90.

22. Trykt i "Vider og Vedtægter",bd.5 si.303.

23. Trykt i "Vider og Vedtægter",bd.5 si.26-35.

T I L L Æ G

I det følgende anføres 5 hidtil utrykte fynske bylove (Espe, Elmelund, Ollerup/Stågerup, Sødinge og Håre), fundet i tingbøger og kommunale arkiver på Landsarkivet, samt de resterende dele af bylovene for Allesø og Ringe, sidstnævnte for størstedelens vedkommende identisk med byloven for Rynkeby. Om førstnævnte se endv. si. 2 og 5.

Udtryk, der formodes at være ukendte eller vanskelige at gennemskue, under-streges i teksten og forklares efter denne. - Følgende mindre kendte mærkedage forekommer i en eller flere af bylovene:

Kyndelmisse: 2. februar
Mathias Dag: 24. februar
Philippi Jacobi: 1. maj
Voldermissedag: 1. maj
St.Laurits Dag: 10. august
Mikkelsdag, Michaeli: 29. september
Martini, Mortensdag: 11. november
St. Andreas Dag: 30. november
Tamperdag: opr. katolsk fastedag ved hvert kirkeligt kvartals begyndelse,siden anvendt som mærkedage,hvorefter der toges varsler om vejret o.lign.; med tiden fastsat til 2.el.16 marts, 1.juni, 21.sept. og 14. dec.

Følgende udtryk forekommer i så godt som samtlige love:

vide: se note 1 si.52

aurit = ævred (mark, hvor afgrøden er indhøstet og hvor der derefter er adgang til græsning)

Bemærk følgende skrivemåder: i = i, j
u = u, v, w

Espe bylov 1667/1670

Tingsteffne for Christen Thommesen i Espe er Hans Christensen i Espe och Hendrich Madsenn ibidem, som hiemblede med Æd med opragte fingre effter Recessen, at de lougligen med fulde 8te dags Varsel til i dag haffde hid kaldit alle de mend som byge og boer i Espe, der haffe at pløye och Saa, imod Tinngsvinndis beschriffuelsse, och i rette lagde forn. Christen Thommesen, Een schrifftlig Vnnderschreffuen Vedtegt och bylow, Som samptlig Byemend med huer andre haffuer Inndgangen, saaledis formeldende.

Efftersom wie samptlige Som nu bygge och boe i Espe bye, haffuer i woris frelseris Naffnn Raadslaged, offuerweyed och os alle och Eenhuer Særdelis til gaffn och goede, eragted, at indgierde nogen aff woris byes fællisgrund i dend marck mod Staffelund, da kand wi wel tenche, at ded wil bliffue med woris bye som Christus i Evangelio taler om it Rige, bliffue wie ueens med os Sielff bliffuer wie øde og derfor paa det der kand wære Eenighed och sambdrechtighed och goet forligelsesmaal iblant os, och de affældige,w-eenige och opsedtzige kunde styris, haffuer wj allesammen, med welberaad Samtyche, indgaaed at indgierde samme march, som wie kalde Rougbiergsmark Under disse effterfølgende Vide och Vilkor befattede i disse effterfølgende Artickler.

1.art. Marckenn som wie indtage och indtaged haffue, schal saaledis omgaas med, at Een huer iblant os, helle, halffue och Smaabrug, schal schee ret och scheel.

2.Art. Huer Heelgaard schall tage heelgaards gierde, och huer halffgaard halffgaards gierde och saa frembdelis, och schulle derimod hellegaarde nyde heelt och halffue gaarde halfft, och smaa brug effter deris maade.

3.Art. Aldermanden naar hand om Voldermis bliffuer Uduelged, schal straxs haffue magt til at Udmæle sig 8te dannemend, som ded Aar schal wære paa alle Læg, som ded Aar leggis, tillige med hannem.

4.Art. Huo som helst Aldermanden næffner och hand dog Veigrer sig i at wære dend ottende mand, schal giffue 1 td. øll til wide, och Kirchens Patron 1 td.aure, och de fattige 1 s.Mk.

5.Art. Huad Aldermandens och hanns 8te mends leg ded gemeene beste i denne Rougbiergsmark angaaende, dermed schal holdis effter woris Byelougs 16 Kapl.

6.Art. Huer mand schal haffue sine gierder om denne Rougbiergsmark gafflugte til Paasche och fuld gierdede til Woldermis. Huo som her i finndis forsømmelig,schal giffue Vide derfore. Vanngsgierder effter byelougen.

7.Art. Huo som affbryder enten sit eller andris gierder om Samme march, schal giffue 1 td. øl til byen, 1 td. aure til Kirchens Patron och 1 mk. til de fattige, och dog opreise gierdet lige saa gott igien.

8. Art. Huo som Siunis sig at schee u-ret i denne marck, schal først giffue ded til kiende for Aldermanden och de 8te mend. Gaar hand dennem forbj til hossbon-den, schal giffue til byen 3 tdr. øl, Kirchens Patron 3 tdr. aure och til de fat-tige 3 mk.

9. Art. Aldermanden (naar nogen Klager sig at were foruretted, och indted fuldt reedhue med Andre sine Naboer, och lige i brug med ham, for sit gierde och Ar-beide) schal were forpligted strax tillige med sinne 8te Mend at giøre Hannem huad rett er. Veigrer Aldermanden sig der udi, schal hand giffue 1 td. øl til byen, Kirchens Patron 1 td. aure, och de fattige 1 mk. End dersom de 8te mend giør hannem iche huad rett er, schal huer aff dem giffue 1 td. øl til Vide, Pa-tronen 1 td. aure, och de fattige 1 mk. Och derforuden sielff staae til rette, for dend Klagendis Hossbond huad hand dennem lougligen kand paaføre. Menn der-som dend der Klager er scheed huad rett er och kand were, hand saa som hans Na-boe i lige brug, och dog Klager och Vinder indtet dermed, schal eene betalle saa mange och store Vide, som Aldermanden och de 8te mend, och end erstatte be-melte Aldermand och hanns 8te mend deris Kaast och tærinng effter Louen. Och paa ded at altinng kannd gaa schicheligen och vel till och hiemme iblant os faarekommis store omkostninger paa Langwarige tretter, da schal Aldermanden och hanns 8te mend i dette tillfald tage Sognepræsten i Raad med sig (effter-di præstenns Læbe schulle beuare forstand och de schulle søge Low och Lærdomb aff hanns Mund. Mal. 2,7) paa det den Klagendis kannd bliffue Underretted naar hannem ingen U-ret scheer och Aldermanden och hanns 8te mend Vnderuiste om de fahre med V-rette.

10. Art. De gierder som nogen aff os har om anden mands indhegnelse schal holdis Vedlige Vnder ½ td. øll til byen, Kirchens patron ½ td. aure, fattige ½ mk.

11. Art. Disse Artichler med deris Vide och wilkor schal holdis stædfesteligen och huilchen mand der iche med goede wil Vdlegge forsømmelsens och forseelsens vide, da schall Samptlig byemend forholde sig effter Bylowens 18 C. at tage pannt i hanns hus huis byen tilkommer, och Aldermanden schal V-fortøffued giffue Patronens fuldmechtig til Kiennde huis wide hand paa Patronens wegne har at fordre. Saa och Sognepresten och hanns medhielper schulle indfordre, huis Vide de fattige er tilfalden. Alle disse punckter vnder deris wide angaaende denne woris Rougbiergsmarch saa uel som Bylowen och Gildisschraaen med alle deris Wilkor och Vide, huilche woris Gudfrychtige forfædre har sig och os de-ris effterkommere tilbunden i alle maader v-ryggeligen uden Opset och Mutwil-lighed at wille och schulle tilbepligte wie oss och woris effterkommere med egne hænder Vnderschr. Indgaaed och vedtaget Anno Christi 1667 d.3.Februrj Men vnderschreven paa byesteffne Onssdagen d. 1.Junj 1670. derhos haffuer wij ven-

ligen ombedit Woris k.Sognepræst och Siellesørger Hr. Jens Rasmussen med os till witterlighed at Vnderschriffue. Møtte Hanns Staffensen, Rasmus Bertelsen, Niels Pedersen, Willads Pedersen, Hans Christoffersen, Niels Sørensen, Jesper Jørgensen, Hanns Hansen, Niels Staffensen, Rasmus Hannsen, Lyche Jørgensen, Lauridz Jennsen, Knud Pedersen, Jenns Lauridtzen, Knud Pouelsen, Hanns Nielsen, Knud Rasmussen och Lauridtz Pedersen alle i Espe som Indgich samme bylow i alle maader at wilde holde. Til Witterlighed Jens Rasmussen E(gen) hand som samme deris i rette lagde Vedtegt och bylou formelte lest och paaschrevet her effter Christen Thommesen i Espe tinngsvinnde begiert.

ibidem (lat) : samme sted
Uduelged = udvalgt
Læg : sammenslutning, forsamling, område
aure = havre
gafflugt = gablukt (når gærdet er gablukt, er det i en sådan tilstand,at det kan holde kvæg ude)
reedhue = rede
Mal. = Malakias (gl.test.)

Elmelund bylov 1672

Wdi dend Værdige Hellige Trefoldigheds Naffn, Paa det at der altid her effter kand wære och bliffue En goed Christelige og Rolig skich och Samsæde wdj Elmelund Bye. Desligeste att Huer kand Nyde oc haffue Hegen oc Fred paa sit Baadde udj Mark oc By. Sammelediss af kijff, Trætte oc Wskichelighed kand bliffue Nedlagd oc Forkommen, Da haffue Wi effterschrefne Elmelund Mænd ved Naffn, Lauritz Rasmussen, Claus Juel, Anders Mortensen, Lauritz Væffuer, Hans Andersen, Anders Rasmussen, Anders Pedersen, Niels Andersen, Anders Lauritzen oc Niels Pedersen alle Samtycht oc for got kiendt at Effterschrevne Artichler om Byens Wijde oc Wederlag udj Elmelund wed Liige holdiss. Huor effter huer kand haffue sig at Rette, Som skal læsis oc forkyndis Trende Tijder om Aaret, Som er: Kyndelmissedag, Waldborrigdag oc Anden Pintzedag wdj Meeninge Byemændes Nerværrelse, Oc er denne woris ByLow Indgaaet oc Samtycht Anno 1672.

2. Først at sette Allermand i Lennit.
Skal aldrig Allermandz Lennit gaa Runden om i Elmelundby, Saa At en Naboe Tager Lennit effter dend Anden, Men paa huer Woldermiss dag Da skal udmelliss for dør-ren fire Mænd aff Laugsbrødrene at Keyse, Tiltage oc Udwelle en Aldermand dend som kand wære Bequemmelig til at Ramme Bysens Gaffn, Nytte oc fremtarff, Oc Huil-chen som der Tiltagiss, hand skal strax Anamme Aldermandz Lennit, Paa det att Byen icke schal stande øde for Aldermand, Oc dersom hand iche wil wære Alder-mand som bliffuer Tiltagen da giffue 1 td. øll till Byen, Oc huilchen som fan-gær Aldermandz Lennit, Hand skal iche lenger holde det, End til Neste Wolder-miss dag der effter, uden saa er at det aff hannem begieriss, och hand wil det lenger med Villie fremholde. Dend Samme Dag schal oc Settiss Stoelsbroder oc Faldemænd ligesaa, oc dersom de dend benechter, Oc iche wille wære Giffue Huer En td. øll til Byen, oc wære saa Quit Aar Omkring.

3. At wære Aldermanden hørig oc lydig.
Oc skal huer Mand oc Meeninge Almue i Byen, wære Aldermanden Hørig oc Lydig, Saauijt er til byssens Nytte oc Fremtarff. Findiss Nogen at wære Hannem Ulydig der udj giffue til byen ½ td. øll. Oc dersom Aldermanden giør noger uschel, enten med Villie eller forgriber sig, da maa Aldermanden Tiltalis for de andre Naboer, oc der med huer Andre gaa i Rette for Naboerne, oc Tale huer Andre Be-quemmeligen oc schelligen til uden fortørnelsse. Saa schulle de andre Naboer wære plictig at schelne derpaa, oc giøre dennem Imelleum, huis Ret er, Saa At huer Nyder Retten som Retten bør at haffue.

4. At Aldermanden icke med Skendzord, eller andet Offuerfaldis.
Item Dersom Nogen Mand offuerfalder Aldermanden med skendzord oc Whøffsche

Tiltale, Saa At hand Nødiss til at sige sig aff med Aldermandz Lennit, eller i Andre maader affkommer, da skal Stoelsbroderen have fuldmacht med andre Naboer at Pante dend Mand derfor, oc at pante andre som bryder Imod Byes Retten, Til de fange Aldermand igien, oc udssette deris Pant for Wijde, Efftersom Wijde Leggiss om de iche will godwilligen udlegge.

5. Huad en Aldermands Embede skal wære.

En Aldermand schal haffue Tilsiun til det som er Bysens Nytte oc Tarff om Hegn oc Gierder om Wænge Hiorret oc gressbeed, oc Alle Andre bysens Behoug, Saa at Alting kand holdiss wed Mact oc Liige, oc for alting at holde fred paa Kornet oc Eng, oc naar Hand haffuer Noget for hende, som kand wære Bysens Tarff och gaffn, da schal hand lade Sammenkalde de andre Naboer, oc lade dennem forstaa huad der er Bysens Gaffn, oc de der om kommer offuer Eenss, oc Samtycher med Hannem, dend schal holdiss wed sin fulde Magt, och iche Een To eller Tre maa det kuldkaste, Och huilchen aff Naboerne derimod fordrister, oc giør imod det, som de ere komne offuer Eenss om med Aldermanden, hand schal giffue byen En Tønde øll, oc sit Herschab 1 ørte haffre, vden de vilde giøre Naade med hannem.

6. Huorledis skal varis thil Steffne.

Oc schal Aldermanden wed Stoelsbroderen lade Vare til steffne om Afftenen naar de schulle til Steffne om Anden Dagen, Oc huilchen Mand som hiemme er naar hand fanger bud, och iche kommer til Steffne, men Tager anden Wærff derfor, oc forsømmer Steffne, da maa Allermanden lade hannem sette paa Bysens Stoch eller Kiep for 1 sk. til Wijde for huer Tijd hand forsømmer sig der wdj, oc iche er sin Allermandz bud Lydig. Men haffuer hand forfald, Saa som med Bryllup eller barsel eller anden Wærschaff som hand er tilbedit da schal hand giffue sin Allermand det tilkiende oc haffue det med hans minde at wære fraa Steffne, oc bede hannem suare for sig. Ligesaa schal det wære om Herschabs oc Alle louglige forfald. Eller oc om en Mand haffuer Nød oc Trang til at ferdiss sin Wærff aff bye, Men waar hand hiemme der budet kom, oc iche haffuer Loff aff Allermanden, at wære fraa Steffne, giffue 1 sk. till Wijde. Och naar hand faar Louff aff Allermanden, at wære fraa Steffne, da schal hand beplicte sig til at holde huad de Andre Naboer paalegge til Byenss Nytte oc Gaffn, Er det iche Byens Nytte Eller gaffn, da maa hand sige Ney der till, Om hand kand bedre Raad optenche, naar hand hiemkommer. Men kand de Alle tyche at wære byenss gaffn, da schal hand holde det Liige wed de der Vaar ad Steffne oc det Paalagde. Men aff Optencht Moed, at hand kunde wære en heel by til Gienwordighed, Maa hand iche deriss Vedtegt kuldkaste.

7. Fremdelis om Allermands Embede.

Oc schal Allermanden deele for Byen oc forsuare Byens Sager, huor behoff giø-ris, om hand er saa før oc wed mact, at hand det kand giøre. Men er hand iche til pass eller ued magt, at hand det giøre kand, da maa En aff hans Naboer, huilchen best kand, Oc alle Mænd wære plictig til at Lonne hannem deelemænd oc gaa Selff med om behouff giøriss, Oc huad Allermanden, eller dend som be-troet er til deelemand,giør paa Byenss Vegne, det schal wære giort oc Lat i alle maader, Oc dersom Nogen Mand fanger bud i tide, Oc Sidder Ret for Bysens færd, at lade Deelemand gaa, Oc hand det forsømmer, oc deris deele oc Lougmaal spildiss, giffue En tønde øll til byen Oc sit Herschab En ørte Hauffre, oc In-gen Naade haffue.

8. Om Byesteffne.

Naar mand fanger afften warsel at komme til Steffne, om Andendagen, Och hand kommer till Steffne hussidt, da schal Allermanden giffue dennem for huad hand haffuer med dennem at schaffe paa Byens wegne, Saa schal huer mand wære Offuer-bødig at Stande til Rette, om Nogen haffuer Seet hans Queig til schade, eller hanss gierder at wære obne, Eller Andet at wære byen til schade for hanss schyld,oc da schal huer mand som aff weed offuenlyst giffue tilkiende, om hand haffuer Seet aff hans Queig til schade, och iche dølge med hannem, eller om hans Gier-der ligger obne eller Anden Whegen huad hand haffuer Seet i Marchen, Siden de Vaare Sidst ad Steffne, Men huilchen der Sider paa Steffne och iche siger til, huad Whegn hand haffuer Seet eller Veed med sine Naboer, och wil komme ottende dagen eller 14 dag der Effter oc det Sige, da schal det intet due, thi der schal Ingen bagsteffne due eller stande for fulde effter denne dag. Oc Huis som No-gen Mand haffuer at Tale eller Suare til nogen Sag effter denne dag paa Steff-ne, da schal hand bede Loug aff Allermanden, oc tale sine Ord Sactmodelig oc uel oc Suare beschedeligen, til huad hannem kommer at Suare till, uden Fortør-nelsse eller Onde Ord, och iche heller Raabe, Storme, Suerge eller bande,eller skrige uden Liud i huer Andris Munde, men Tale i Lydt, Paa det at Allermanden
oc Andre Naboer kunde høre Tiltale oc Giensuar paa begge Sider, oc Siden schel-ne huad Ret er, imellum Naboer oc Andre, Oc dersom Nogen lader sig derimod fin-de at Tale i Wlydt, men Raaber oc Stormer i Een Andens Mund oc bander, giffue 1 sk. til Wijde for huer Sinde hanss brøst saa findiss. Oc dersom Nogen lader sig fortørne paa sin Naboe, oc Suær dend Eene Eed effter dend Anden Wnødt,hand giffue 1 sk. til Wijde for huer Eed hand Suer Wtvungen til, Men dersom Nogen bander sin Naboe enten Allermand eller andre Naboer paa Steffne, eller Løgter Allermanden eller Andre hans Naboer, hand schal giffue En halff tønde øll til Wijde, for huer gang hand lader sig høre at løgte sin Allermand eller Andre

Naboer. Och dersom Allermanden løgter andre hans Naboer uden schell, Lide sam-me Straff, Men huilche der Tilfalder og beder om Naade, da Stander det udj hanss Naboers Wilchor, om de wilde benaade hannem, ligesaa schal wære om Wquemss oc Whøffsche Tiltalle at Tale huer Andre til med paa Steffne. Men huer schal Tale dend Anden til med Erlige oc bequemmelige Ord, oc huilchen som forbryder sin Wijde, och iche will godwillig udlegge, da maa de hannem Pante derfor, oc ud-sætte Samme Pant for hanss Wijde.

9. Huilchen anden Slaar udi Steffne Huus.
Huilchen Mand anden slaar i Steffne Huus Till blods eller slaar med sin Næffue Eller drager hannem i sit Haar eller i Andre maader slaar hannem, giffue 1 td. øll til Wijde, foruden Anden Louglig Sagfald, oc huem som dend iche wil godwil-ligen udlegge, da maa mand Pante hannem derfor oc Intet dermed forbryde, huerchen Wold, Herrewærch eller Andet.

10. At Ingen maa indgaa i Steffnehuus med nogen Vaaben eller Verrie.
Och schal Ingen maa Indgaa i uort Steffnehuus med stort Vaaben, Suerd, Spiud, Øxe eller store Kniffue, huo det giør gielde Wijde 4 sk. Men løber Nogen Mand udaff Steffnehuus, oc henter sit Verrie med Vreed hou, oc kommer ind dermed paa Steffne, giffue 1 td. øll til Wijde, foruden Anden louglig Sagefald, Oc dersom hand dend Wijde iche wil udlegge, da maa hand Pantiss derfor, Oc de Intet der-med at forbryde, som hannem Panter, Wdj Lige Maade schal Samme Straff holdiss, om Mand giør huer Andre Wfred, naar mand gaar til Steffne eller fraa.

11. At ingen schal gaa til gildis med nogen Vaaben eller Verrie.
Skal Ingen Mand Indgaa i uort Gildisshuus Enten Gildbroder eller Giest, Tiene-ste Suend eller Dreng, med Nogen Vaaben Stor eller Smaa Suerdt, Spiud, Øxe, Sten, Kniffue, Hammel eller Andre dødelige Vaaben, huem det giør giffue 1 td. øll til Wijde, foruden anden Louglig Sagfald. Saa oc om mand udførmer anden paa hanss Gilde wey til eller fraa eller i Gildiss gaarden. Men aldting schal i de maader wære i fred, til Gildet er affdruchet och huer er kommen hiem i sit huus. Det Samme er oc, om Nogen Setter sit Vaaben i schiul i gildissgaarden, i Gierder eller Andensteds eller paa gaden, giffue 1 td. øll til byen oc sit Herschab 1 ørte Haffre, oc ingen Naade haffue.

12. Om mand slaar i Gildis Huus eller paa Gildis weye.
Men huilchen der slaar i Gildiss huus eller paa Gildiss Weye, eller i Gildes-gaarden, giffue En Tønde øll til gildet, huad heller det er Mand eller Suend foruden anden Louglig Sagfald. Er det en Mands Suend, da schal Allermanden haffue Loff at Pante Hossbonden derfore hand Tienner, Oc holde Pantet til Re-de, Indtil Hossbunden fører sin Suend i Rette til Steffne Neste Steffne dag

der effter, Oc Allermanden oc gildbrødre schulle da høre Sagen i Rette, oc schel-ne der paa huilchen Ret oc Uræt haffuer, oc huilchen Mand eller Suend der lader sig høre i Vort gildehuus at Suerge eller bande, eller Tale Whørsommelige Snach, oc dermed fortørner baade Gud oc Mennischer, giffue ½ td. øl til Wijde.

13. Om V-quems Ord.
Men dersom Nogen Mand eller Suend lader sig finde at Tale Nogen Erlig Dannequin-de eller Erlig Pige Whøffschelig til, eller taler Wbesindeligen til nogen Erlig Quindfolch, hand bøde derfor effter 4 dannemændz Sigelse, men mand schall Tale huer andre høffsch oc well til oc wære som Christne oc iche som Uchristne oc Side i fred oc Rolighed.

14. At gaa tiilig thil Sommer giilde.
Mand schal oc gaa betiden til Sommer gilde, Saa At mand kand wære hiemme igien om Soelbiergs Tijd, oc icke Sidde oc Søle Natten offuer, oc fortørne Gud oc den-nem i hussit ere, Oc huer driche Saa meget, som hanss Nødtørfftighed udkreffuer, oc Sømmeligt oc bequemligt er.

15. Item om mand kaster op aff Drich.
Men huilchen som dricher sig saa fuld, at hand legger det paa Bordet eller paa gulffuit for sin Naboe giffue ½ td. øll til huide huad heller det er Mand eller Suend.

16. Om uloulig Drichen.
Findiss oc Nogen som biuder sig til Flos oc store Skaale eller Kander at Uddri-che, som offte kommer stor Trætte oc Hug aff, giffue 1 fdk. øll til Wijde derfor.

17. Om Øll iche at sette i skiul.
Findiss oc Nogen som Sætter øll hen i schiull i store Kander eller Skaale oc wilde dett giemme til Sidst, oc Side Siden oc driche det med Sine Kanuter, giffue huer en fdk. øll Till Wijde derfor.

18. At giildet skal gaa Ret om i byen.
Oc skal Gijldet gaa Ret om i byen, Saa At hand udlegger huis øl hand er gildet plictig efftersom hand Sider Ret for Haanden till eller giffue 1 fdk. øl til Wijde om det er iche Tilstede naar det i Lauge Tide Paaschis.

19. At Allermanden oc Skiurebroderen Aarligen skal haffue 4 til dennem aff Na-boerne oc huor begyndis skal.
Item skal der Aarligen wære 4 aff Byemændene som Sidder Ræt for Haanden, som med Allermanden oc Skiurebroderen skal schaffe Ret i Gildet, oc Skue øllit oc fly det paa Stolen som got er, desligeste at haffue Tilsiun wdj Marchen med Hegen oc Andet, Oc huem som sig Vndslaar derfore, naar det hannem Tillkommer

med Rette, Giffue 1 td. øll til Wijde oc bør ligevel iche at wære fri derfore, Oc schal Byes begyndelse altid wære paa dend gaard som Lauritz Rasmussen iboer, oc saa gaa Ret om, Oc Endiss paa dend gaard Niels Pederssen iboer.

20. At Ingen skal tappe aff gildis øll uden Minde.
Findiss oc Nogen som Tapper aff uort Gildisøl, uden Allermands Minde, oc giffuer bort eller schiencher bort i Faderschab til dennem som Intet haffuer med Gildet, hand giffue ½ td. øll, Men ere de Huusarme oc bede om øll i Gudz Naffn, da schal deris bud gaa til Allermanden, Saa schal hand giffue dennem i Jesu Naffn. Schal der och Ingen maa Tappe aff vort gildisøll som er boret til Stolen, førend wor aldermand eller Stoelsbroderen, oc 3 eller 4 ere Forsamlede i Gildisshuset, Men de som bære øllet til Gildisshuset maa Tappe en føye schaal øll oc driche for deriss Umag oc iche meere, dog schal dend Tapper det til dennem som øllet Indlegger, Tappe de meere uden hanss Minde, giffue En fdk. øll til Wijde derfore.

21. Skal der oc Ingen Tilstediss at driche Lenger gilde End til Allermand eller Skiurisbroder melder dennem i fred, wnder En fdk. øll til Wijde.

22. Om ont øll leggis paa Stolen.
Findiss der oc nogen Gildbroder som løffter sit øll paa Stoelen, oc det Straffiss aff Aldermand eller gildbrødre, da schal hand tage det aff igien oc bære det hiem, Oc En Anden maa Indlegge i hanss Sted igien, Men er der Ingen som haffuer øll at Indlegge i hanss Sted, da schal dend som haffuer Vedtagit, och Øllet bleff Affløfft for, fly dennem sin Part paa Stolen huor hand faar det, Men dersom hand iche Will, da maa Allermanden kiøbe det paa hanss Haand, huor hand kand det best faa, Oc der ud inden for huis hand kiøffte det, schal være Plictig at betalle til dend forsagde dag, som Allermand haffuer udloffuet betalning derfor, Will hand iche da maa Allermanden oc de Andre Panthe hannem derfor oc tage saa got et Pant, at hand kand dett udsætte for Pengene, til dend Anden will det Løsse.

23. Om mand icke kand komme thil gilde.
Findiss der oc Nogen Gildbroder eller Gild-Syster som er i Louglig forfald til andre Gilder eller Werschaff eller i Andre Maader at de iche kunde wære der paa dend dag gilde øllet Indleggiss der de haffue Part i, da maa deriss bud komme til Tønden oc Hente En Kande øll paa 2 sk. Om det er 2 tdr. drich. Och er der ichon 1 td. øll for haande, da hente En Kande øll paa 1 sk. Och iche hente øll for Andre End for Manden eller Hustruen, Eller hand maa Sette En Giest for huilchen borte er Samme dag, aff Mand, Hustru, Suend eller Pige, som pleye at gaa til Sommer Huøring eller Pintzegilde, oc iche det maa schee En Anden dag,Wil mand forsømme sig,da maa mand haffue det for hiemgield.

24. Om Sæder i Gildishuset.
Skal det oc være her effter med Sæder udj Gildisshusit, baade med Mænd oc Hustruer Suend oc Piger, som det til diss været haffe Oc huer Søge sit Sæde, som best bequemmeligst oc schicheligst er,oc som er forordinerit til huer hans Gaard.

25. Naar gildbroder døer oc affgaar, oc der kommer en anden i hans sted.
Naar Nogen Gildbroder døer oc Affgaar, Oc dend som kommer i Gaarden igien schal være forplictet, naar Allermanden tilsiger hannem, at giffue sig i fornæffnte Wort gilde oc Laug oc giøre sin Eed at holde oc haffue med oss i forneffnte Artickler oc Wilchor, som forschreffuit staae, oc Effterfølger, som en goed Naboe bør at giøre.

26. Om gilde oc Igang.
Item schal herforuden her Effter Endnu holdis med Gilde udj Elmelund, Effter-som her til dags Wijs oc Waane været haffuer, Oc huilchen som iche wil besøge gildet, schal Alligeuel schyde sit der til lige wed de andre dijd kommer, oc huer som giffuer sig udj Byens gilde, oc will være Gild Søschen schal giffue 1 td. øll Till Igang.

27. At hielpe de Affdøde giildsøsken til deris Legersted.
Item naar Nogen aff woris Gild Søschen døer her udj Sognet, eller ere saa nær, at Wi kand komme dertil med, schal huer være forplictet at følge Liiget til sit Leyersted, oc derhoes beuise huis Tienneste, som slig beredelse Tilhør eff-tersom tilsagt worder, Wnder 1 td. øll til Wijde, uden mand er i Louglig for-fald. Och schall Gild Søschend der imod iche Vegre deris Erffue øll effter gam-mel Sedvaane.

28. Om Sielffuorren gildsteffne.
Item schal oc saa her holdiss Trende Sielffuoren Gildsteffne Aarligen, som er Paa Kyndermissdag, Wollermissedag oc Anden Pintzedag, oc huem som da iche mø-der, om hand er Louglig forfald foruden, giffue En halff Tønde øll til Wijde.

29. Om Nogen slaar Drichekar i Synder.
Item huilchen som slaar Drichekar i Sønder med sin fri Villie, giffue 1 fdk. øl til Wijde oc betalle schaden igien, men scheer det aff Waade, da betalle ichon Karrene igien, oc være quit for Wijde.

30. Om marchgierder oc wonge leed.
Skal Alle Mands Markgierder være giort med Ny Torn eller gierder (imellom fal-lit oc Wogn) haffue gierdet de flage gierder paa Wollermissdag, oc da schulle Alle Naboer gaa til huer mands Gaardstrid oc besee dennem Oc huilchen Mands Gierde som da iche er som forschreffuet staar, hand giffue 1 fdk. øl til Wijde

for huer Gaardstrid Ugierdet erre, Men om det findiss, hand iche kunne gierre dem for Herschabs Errinde eller Siuge Segn, da schal hand gierde dennem inden dend tijd Allermanden hannem forlegger, Eller da gielde Wijde som forschreffuit staar, 1 fdk. øll. Udj lige maade schal ocsaa holdiss om Wongeleed med dennem det Tilkommer at holde ferdig under En tønde øll til Wijde. Men huilchen Mands Gierder som da iche ere saa Laugfaste, at de kunde gienne for Hegn eller Korn och Suin Oc de leggiss til forbedring oc bliffue iche forbedret, hand giffue 1 sk. til Wijde, for huer Gaardstrid, som iche ere forbedrit, Men er kommen Thorn oc Stauffer der paa Gierdet, oc er iche Laugfast som det sig bør, da bøde derfor 1 sk. til Wijde.

Men Rougmarcks gierder schal mand holde Gierdt ald Vinteren oc holde dennem huer Mand uden schade, oc huilchen som bliffuer adwaret oc tijt forrelagt aff Aldermanden at holde sine Gierder wed magt, oc hand det iche giør, hand bøde først for Gierdet, oc Siden for Queget, oc dend schade Queget giorde, om det er aff Naboerniss eget Queg, oc dend at wære quit, som Queget Aathe.

Men bleff hanss Gierde melt Laugfast paa Woldermissedag, oc Siden kommer schadeligt Queg oc bryder holl, oc giør schade da bøde hand schaden der Queget Aathe, oc gielde Wijde som Wijde leggiss, Oc Manden giør sit Gierde laugfast igien, Men er det ichon en Ringe schade, da gielde Wijde for Queget oc wære quit dermed.

Kommer Samme Queg Engang Anden och Tredie gang oc bryder holl oc giør schade, och iche er lagt hegt derpaa, da gielde høyeste Wijde effter Naboerniss Sigelse, oc bøde schaden Igien. Och dersom Samme Wloulig Queg bryder hol, oc Andens gaar effter oc giør schade, da bøde dend for det Wloulig Queg Aathe, schaden baade for sit eget Queg oc de Andriss Oc Manden som Queget Aathe, luche dett igien.

Men bliffuer hand aduarit som Gierdet Eyer at hand schal det Luche, oc hand det iche giør men ladet det staa Obet En dag eller Toe, hand bøde ald dend schade, som bliffuer der igiennem giort, Siden hand bleff adwaret Oc dend wære quit, som Queget Aathe.

Men dersom hand lucker sit Gierde Engang Anden oc Tredie gang oc dend Anden iche Vill legge hegt paa sit Queg, Da bøde dend schaden igien, som Fæet eller Queget Aathe, Oc giør Manden sit Gierde ferdig, som det Vaar tilforn Oc legge Hegt paa sit Ulaffue Queg, oc holde det sine Naboer uden schade, Men legger hand strax hegt paa Queget, der hand aduariss, da lucher hand Selff sit Gierde igien, som det Eyer, Oc Er det alle Mands Queg da bøde alle Mand schaden igien, oc legge hegt paa Queget som schelligt er.

31. At Mand icke vocter Queg i Wongen.
Item fordrister Nogen Mand sig til at Vocte eller Vocte lade Noget Queg i wor standende Wogn, uden Louff aff Allermanden eller andre Naboer, giffue ½ td.øll til Wijde. Thi wor Wogn schal wære i fred til hun Opgiffues (for huer Mand) Wden saa er at En Mand eller To aff Gienwordighed holder oss Vor Wong for i nogle Vger eller dage oc kunde høste med de andre, oc Vil iche, da giffues Marken op, haffuer hiemgield om hand fanger schade.

32. Om mand icke kand høste for Siugdom.
Findiss Nogen Mand, som kand iche høste for Siugdom, da schal hans Gijldbrødre oc Naboer wære Plictige at høste oc hielpe hannem, Saa at hans Korn oc Foeder iche Opædiss i Marchen Thi dend Christelig Broderlig Kierlighed Udkreffuer det aff oss. Findiss der oc aff Fattigdom, at hans høst stander Tilbage, da er det oc Tilbørligt at giøre sin Naboe det schell hand wilde hænde oc haffue Om det Vaar for hans dør. Saa er oc om Pløyning, Om dend Eene er bedre driffuende end dend Anden oc faar førre Affpløyet, Paa det de kunde alle faa Queget aff Marchen i Tijde.

33. Om Tøyring paa Stubbe.
Findiss oc Nogen som Wille Tøgre paa Stub, medens Kornet er i Marchen, hand Tøyre paa sin egen Ager, oc ingen Tøgre derpaa uden hand Selff førend dend heele deel er opgiffuen, dersom hand det giør, giffue 1 fdk. øl til Wide.

34. At ingen skal haffue mere end 4 Tøyer i marchen.
Oc schal der Ingen maa haffue flere Tøyer i Marchen end 4 uden det scher med Naboernis Minde, Men huilchen som befindiss enten at holde der flere Tøyer, eller oc at beede paa Andens end sit eget, giffue 1 td. øll till Wijde for huer Sinde det findiss.

35. Om Nogen hender Skade i wongen formedelst ont tilsiun.
Oc dersom saa scheer at Nogen hænder schade udj Wongen wdj disse forschreffne Stycher, formedelst de 4 Mænds forsømmelse, som derpaa schal haffue Tilsiun, Eller oc de Seer der Igiennem fingre med for Vild eller Venschab da dend der sligt forsømmer, stande til Rette for schaden.

36. At alle skal haffue tilsiun i Marchen.
Oc schal huer Mand i byen, som fanger at See Andris Queig at gaa til schade udj Wongen, Saauelsom deris Ombud, wære forplictet strax at adware oc Tilsige Een aff de fire Mænd derom, huilchen de først kand hosskomme, Wnder 1 fdk. øll til Wijde, Item schal Ingen haffue meere end 2 Heste udj huer Haffue til byen, men huer heelgaard maa haffue 4 Heste udj Tøyer, Och iche heller at haffue Stii Sted der inde, under 1 fdk. øll til Wijde.

37. Om Høst oc Aurit at begynde med.
Oc schal der Ingen begynde med Høsten eller Slaa Queig udj Auffrit, førend alle Bymændene ere derom Sambørdige under 1 td. øll til Wijde.

38. Item, For huer Suin som optagiss i Wongen schal giffuis 1 sk. Item for huer gaas 1 alb. for huer gang de findiss der.

39. Naar Nogen Mand wil Tøyre sine Heste udj Wongen, da schal hand foruare dem med stercke Tøyre, Saa de giør ingen Mand schade, Och foruarer Folchis Korn, Mens findiss hand at Tøyre i nogen Mands Korn med sin fri Villie, Saa Hestene staa i Tøyret oc æde hans Naboerss Korn eller Eng op, Paa hans Ager eller Engmaal, da bøder hand schaden igien mod dend som hand haffuer giort schade.

40. Om Heste gaar løs udi Wongen.
Men kommer Nogen Mands Beste løse i Wongen aff Tøyrit, da giffue sin Wijde derfor som er En huid, Om hand gaar Stachet Løss om det er ichon En Hest, Men gaar hand En heel Dag i Eng eller Korn, da giffue 1 s. for huer Hest om de ere flere, Men gaar hand løss udj To dage eller 3 dage giffue ½ td. øll derfor til Wijde.

41. Om mand Tøygrer i Eng om Natten.
Item Dersom Nogen Tøyrer i Nogen Mands Eng om Natten, oc hand findiss med forsche gerninger, da er hand plictig at giffue En Tønde øll til Wijde, oc Herschab 1 ørte haffre Wden mand wil giøre Naade med hannem. Item giør Nogen Mands Bud det Manden Wvitterligt, da schal Manden der Hestene aathe, Suare dertil,oc giffue Wijdet ud, Och Siden sette det i hans Løn, om det er imod Mandens Minde, Mens findiss det at sche wed Hosbondens Minde, da bøde Hosbonden selff Suenden da at wære quit for Wijde, Will hand iche dend Wijde udgiffue, da maa Allermanden Pante hannem som schaden giorde.

42. At mand iche skal sette Heste i onde Tøyer i wongen.
Item dersom mand holder onde Tøyer till sine Heste, oc iche wil forware dem i Wongen, at de giør io schade Oc hand aff sin Allermand i Byen bliffuer Paamint En, Anden oc Tredie Gang, och hand wil iche Raade Bod derpaa da maa hand Pantiss derfor oc giffue sin Wijde ud, efftersom hans Allermand oc Naboer wilde legge hannem det, Och Siden tage sine Heste oc Queig aff marchen, indtil hand will fly sterchere Tøyere til dennem, saa At Allermanden Nøyis dermed paa Naboerniss weygne. Item Skal ingen maa lade sine Heste i helde i Wongen, Enten paa Eng Stub eller Auritz Stub uden det scheer med alle Naboerniss Minde oc Samtyche, huilchen her imod fordrister sig, giffue for huer Hest, om hans Brøst saa findiss, En fdk. øll til Wijde.

43. Om Nogen Rider eller Ager offuer Korn.
Item, Huilchen Mand eller nogen hans Ombud som der befindiss hoess oc kand beui-siss hannem offuer, at hand Rider aller Ager offuer Nogenss Korn i Wongen,oc giør schade, bøde der for for huer Sinde det befindiss med hannem 1 fdk. øll til Wijde.

44. Om Nogen klyffuer offuer Marchegierder.
Item, Huilchen Mand eller nogen hanss Ombud, som det befindiss med, oc kand hannem offuerbeuisis, Om hand det iche will selff bekiende, at der træder hul, klyffuer eller gaar offuer nogen Mandz Marcke-gierder, som er gierdt Imellum Wogn och fællit, Oc iche haffuer der schellig Aarsag till, hand bøde for Huer Sinde hand gaar eller klyffuer Nogenss Gierder, 1 Otting øll.

45. Om Nogen bryder hol paa sin Naboes Gierde.
Oc dersom det befindiss med Nogen Mand eller hanss Ombud, at bryde hul paa sin Naboes Gierder, Och iche heller haffue der schellig Aarsag till, giffue 1 fdk. øll till Wijde.

46. At mænd icke bygger hinanden for nær med Stii Sted.
Item, dersom saa scheer, at dend Eene Naboe bygger dend Anden for nær med Stij Sted, Oc dend Eene haffuer hafft sit gamle Stijsted tilforne, da bøde dend som Ny stiidt Sted bygger sin Naboe for nær, Enten paa sin Egen Grund eller paa sin Naboes, som hand kand haffue i hanss Minde En halff tønde øll til Wijde.

47. Om tilsiun til Indgierder.
Item Och schal Allermanden Och Naboerne paa huer Woldermissdag haffue Tilsiun til huer Mandz Indgierder som ligger Imod woriss Wonge, som er Hauge gierder oc flagegierder oc logger, at de ere Laufaste, och huilche der iche findiss Laugfaste, at mand da schal legge dennem Tijd for, at de giører baade Gier-derne, flagerne oc Loggerne saa Laufaste, at uor Wong kand staa i fred,huil-che det iche wil giøre, oc de ere adwaret Engang Anden oc Tredie gang,da maa Allermanden Panthe hannem derfor, oc bøde derfor 1 fdk. øll til Wijde.

48. Om onde Weye i Wongeleed.
Oc huis der findiss Brøst paa Weyen i Wongeledene, da schal de mænd som Led-did det Aar Tilkommer at holde ferdig, Oc saa fylde Samme Vey med Steen oc Gruus, om Behouff giøriss, oc holde baade Ledid och Veyen wed Magt.

49. Om Queig paa Aarlig Koegang.
Skal Ingen Mand maa Tage meer Queig paa uor Koegang om Sommeren End som hand føder paa sit Foer (end som hand føder paa sit foer) om Vintheren wden saa er

at hand haffr det behoff till sin Plog. Men findiss Nogen Mand at Tage anden Mandz Queig paa uort Græss, oc siger hand haffuer det kiøbt, Oc findiss at være giort under Suig, giffue En Tønde øll derfor till byen och sit Herschaf En ørte haffre, oc tage Queget aff igien. Men huo som fattiss Queig til sit græs, hand schal giffue sine Naboer det Tilkiende, førend hand tager fremmet queig derpaa, at de kunde det Samtyche med hannem, huor meget hand schal haffue derpaa, Paa det at der Siden iche schal komme Trætte aff.

50. Om at være i Viide oc Grandelaug.
Huilchen Mand eller Quinde som nyligen kommer til byen, som fanger nogen Gaard, oc wille være i Wijde oc Wilchor med Andre Grande oc Naboer i Byen, da giffuiss for huer aff dennem som iche Tilforne haffuer været i Lauget En halff Tønde øll til Igang. Och huilchen Mand der saa gaar i Wijde oc Wilchor med sine Naboer, dend schal de Andre være Plictige at fordre oc fremme hannem oc hans bud til det beste udj Mølleferd och Lange Egt, oc lonne baade Heste oc Vogn om behoff giøriss til Ouffne at giøre, oc bud tilsted deeliss med til Tinge som er Tingsteffninger, Oc bud til at Reyse huus med, Huilchen Mand det forsømmer naar hand worder Tilsigendiss derom, da bøde derfor En halff Tønde øll, Oc maa hand oc Panthiss derfor aff Allermanden, Och i huilche Maader mand kand finde med hannem til goede, da schal huer Mand være plictig der til, om Nogen Mand bediss derom.

51. Om nogen kommer i Offuenfald Skade.
Item Om saa hænder, som tijt kand schee, At En fattig Mand kommer i stor Offuenfalds schade, som er i Wijde oc Wilchor med sine Naboer, Saa som hand offuerfaldiss aff sit Herschaff formedelst Vrang for føring, Oc huer Mand kand tage derpaa at hand Scheer Uret i alle Maade, da schal de Andre Naboer oc Gildbrødre være hannem plictig hielp aff deriss gods, efftersom schaden er til, at hand kand komme ud aff med dend schade hand er i kommen. Men dend hielp schal være effter 4 Mænds Sigelse, Saa mand da kand hielpe hannem udj sin Offuerfalds schade, Som mand vil haffue hielp En anden Tijd, naar det kommer for deriss dør, oc huad de 4 Mænd legger dend Mand til at mand schal giffue hannem det schal mand udgiffue til goede Rede. Men dersom mand Selff forseer sig oc fører sig i nogen brøst oc schade med sin fri Villie, da faar huer Mand at Tage sig selff ud aff dend schade Igien, som mand Selff fører sig udj.

52. Om Queig i falden.
Skal der tilschichis To mænd udj byen Paa huer Woldermiss dag, som schulle haffue fuldmagt til at udfaa alt huis queig som kommer i falden, Oc Ingen Anden det at udfaa, uden de eller deriss Hustruer eller Folch Som de Wille Selff

giøre Reede for, Oc huilchen som Vocter Marchen de schulle Tilsige faldemæn-dene huad Queig der kommer i falden, Oc saa schulle Faldemændene giøre Reede derfor naar de kommer til steffne dereffter, Oc naar der kommer fremmede Mændz Queig wdj Falden, da schulle Faldemændene tilsige Ret Omkring Byen, at de
schulle queget bortware, at det schal iche der staa oc forsømmiss. Men huil-chen Mand som fanger bud at schulle det bortware, oc det forsømmer, Betalle
huis schade der aff kommendiss worder, Men weed de iche huis queig det er, da maa de Tilsige aldermanden i dend bye, som de meener Queget haffuer hiemme, hand da at Tilsige Andre hans Naboer der om, Oc schulle Faldemændene være forplictet at udlegge i Penge eller øll, naar de ere adwarit 14 dage tilforne el-ler allermanden maa det kiøbe paa deriss weygne.

53. Om faldemændene dylge Bysens wiide.
Findiss oc Nogen Tijd at Faldemændene slaar under dennem, oc fordølger Noget af Bysens rette Tilkommendiss Wijde giffue En Tønde øll til byen, oc sit her-schab 1 Ørte haffre, Men de wille ingen Maade ret giøre for dennem, da maa Al-lermanden oc Byemændene Pante dennem derfor.

53. At der skal være en Stoels Broer i Byen.
Item schal der ocsaa være en stoelsbroer udj Byen, som schal ocsaa Tilschichis paa Woldermiss dag, hand schal ocsaa haffue Mact at Pante for Wheignit Naar Allermanden er icke Tilstede, oc for huis andet der brydiss imod Wilchor, dog schal hand forware uor Bykiep som huer Mand staar paa Oc schal hand være til Steffne altid med kieppen, Oc schiere udj huad Allermanden beder hannem schiere, Oc naar hand kand iche være Tilstede, schal hand antworde Allerman-den kieppen, at hand giør Reede paa hanss Veygne til Steffnen, Oc huis hand
findiss at Affschiere nogen Mand aff Kieppen for Vild eller Venschab, da bø-de derfor En Tønde øll til sine Naboer, oc til Herschaff En Ørte Hauffre.
Item, Dersom Meeninge Mand kommer offr Eenss at kiøbe øll for de Penge wdj Bykieppen staar, da schal Huer Mand være Plictig at udlegge aff sin Stoch eff-tersom Allermanden legger dennem Tijd for at betalle Samme øl med som aller-manden haffuer kiøbt effter alliss deris befalning, uden Nogen er kommen wdj Stochen med Uret, da maa dend mand gaa udj Rette for Allermanden, oc de Andre Naboer, oc saa Schelne, huad hand bør at giøre med Rette Oc huilchen der iche wil udlegge Paa Dend forsagde Tijd, da maa Allermanden sette hannem udj sin Stoch for Aahuide 1 sk. eller efftersom Summen er til. Och wil hand iche Endda udlegge effter hand er Engang Anden oc Tredie gang kommet udj Stochen, for Aawijde, da maa Allermanden oc de Andre Naboer Pante hannem derfor, och tage et got Pant derfor, Baade for Aawijdet oc det andet Wijde hand staar for.

54. Om Kierre at Rense.
Schal huer Mand wære forplictet at møde paa dend dag, Allermanden lader hannem Tilsige at Rense kierre, oc at udschiere Vand fraa deriss Agger, huo som sig fortrycher oc iche møde will, giffue 2 sk. till Wijde Eller Tage hans Pant derfor.

55. Om Nogen Aabenbarer Huis der forhandlis paa Steffne.
Huosom udgaar aff uor Steffnehuus oc Aabenbarer Nogle aff de ord for ouriss Uvenner eller Gienpart, som Wi haffuer handlet paa uor Steffne, om uor Byess Nytte oc Tarff, giffue 1 td. øll til Wijde oc sit Herschaff 1 ørte Haffre,och wil hand iche Samme øll godwilligen udgiffue, da maa de hannem Panthe derfor, oc udsette samme Pant for En Tønde øll.

56. At ingen forlocher dend andens Bud.
Skal ingen Mand maa forloche hanss Naboes Tienestefolch, eller stede dem før-end hand giffuer hans Naboe Tilkiende, och Adspørge om det bliffuer hoes hannem eller ey, Siger hand da Ney, da maa der stede Samme bud, huo der will, Men huilchen som befindiss at Stede Samme sit Naboiss bud hannem W-witterligt el-ler uadspurt, giffue til byen 1 td. øll Oc sit Herschaff 1 ørte Hauffre, Oc dersom hand Samme øll iche wil udgiffue, da maa de Panthe hannem derfore, oc udsætte Samme Pant for 1 tønde øll.

57. At menige Naboer skal gaa med Allermanden naar de tilsigis at Panthe.
Naar Allermanden wil gaa oc Panthe for Whegn eller anden byens Wijde, da schal huer Mand wære plictige at gaa med Hannem, som hiemme ere oc bliffuer tilsagdt, Men bliffuer hand Tilsagt Enten hiemme eller i Marchen oc Will iche gaa med at Panthe, men Tager sit Arbeid ware, oc Andre forsømmer deriss giffue 1 fdk. øll til Vijde, eller Pantiss derfor, Och saa mange som er med Allermanden at Pan-the, de maa oc med hannem driche Samme Pant hen, och wille de Andre gaa med,da stande det i deriss Kor. Men dersom Allermanden gaar i Marchen, oc Seer stor Uhegn paa Korn eller Eng med Queg, och hand da forsømmer sig oc iche gaar oc Panther oc flyer Hegn i Marchen, men Tager ware paa sit Arbeide, da maa de An-dre Naboer med Stoelsbroderen om Hand er Tilstede, Panthe Aldermanden derfore,oc hand der med haffuer forbrut 1 fdk. øll, Men alle som i byen boer schal Al-lermanden holde hart hegn oc skiul paa Wijde oc Vilchor, huad dennem paaleg-giss, Inden Lucte døre, til byenss gaffn paa Steffne, at mand kand haffue fred paa Korn och Eng. Thi uden huer Mand will holde paa med Allermanden, da kand Een iche langt komme. Thi bør det huer Mand at holde hart derpaa, Effterdj mand seer at det er huer Mandz Gaffn, Och huilchen som iche wil lade sig Pan-the, naar hand er falden derfor men wil giøre modstand, da schal hand giffue En halff td. øl til Wijde.

58. Om Thyre Laug.
Alle Mand oc Gildbrødre i Byen boer, schal wære Plictig at holde Byenss Tyr oc dend bethale, huor Allermanden med 4 Gijldbrødre dend kiøber, dend Samme dag Allermanden udlouffuer Penge, under En fdk. øll til Wijde, Och huilchen Mand som kommer til Byen, hand schal giffue til Thyre Laugit for hand maa lade Thyr bruge lige wed de Andre 6 sk. Och En fdk. øll.

59. Om Huusfolch.
Huem der holder Huusfolch, hand schal holde dem wed hans egen Ild, oc iche de at holde Særlig Ild i hanss Gaard, baade for fare aff Ildebrand och schade for gierder, Wnder 1 td. øll til Wijde til sine Naboer, dend dennem holder, for huer Sinde det schellig Klagiss, och giffue til sit Herschaff 1 ørte Hauffre.

60. Om Hielp oc Bistand aff sine Naboer, naar Ildebrand skeer.
Item, Dersom saa scheer, huilchet Gud Naadelig affwende, at Ildebrand faar Magt med Nogen Mands Huus eller Gaard, oc hand Affbrender, schal huer hanss Naboe da wære forplictet at styrche oc hielpe paa hannem, Och huer Naboe schal giffue hannem 2 schippund hart Korn, En Trave Langhalm oc Et gott bygnings Træ, oc der-thil schal huer Naboe hielpe hannem, Naar hand Vill oc kand affstedkomme at byg-ge nogen aff hans Huuse, som i saa Maade er Affbrent To dagss Arbeid paa sin Egen bekostning.

61. Om Kiør i Tøyer i Vongen.
Item, Skal Ingen holde Kiør i Tøyer i Wongen wden det scheer med felliss aff Naboerniss Samtyche wnder 1 fdk. øll til Wijde for huer Sinde det scheer, Oc om nogen befindiss at Malche Andenss Kiør uloulig, da schal hand giffue 1 td. øl til Wijde, och en Ørte Hauffre till Hossboneden.

62. At ingen skal age udi Marchen om Natten effter sit Korn.
Skall Ingen effter dag gaar aff himmel Agge udj Marchen effter Korn for Wantro-else schyld, Men huilchen som iche for Louglig forfald Schyld, kand saa Tilig afføre sit Kornn som de Andre, da wille wi alle wære forplictet at hielpe han-nem med heste oc Vogn at Agge sit Korn hiem, Paa det Ingen schal faa schade for samme forfald schyld, Wnder En Tønde øll till Wijde till Gijldbrødrene, och 1 Ørte Hauffre till sin Hossbund.

63. Om Nogen forsømmer Wongevoctning, naar hand tilsigis. Item, Huilchen som bliffuer Tilsagt och Advaart om Afftenen, at Vocte Marchen oc Wongen om Anden dagen, och hand det forsømmer, giffue for huer Sinde hand det forsømmer, 1 Otting øll til Wijde, oc Siden Stande sine Naboer til Rette for Huad schade der scheer Imidlertid udj Marchen.

64. Om onde Ouffne.
Item schal der ocsaa Randsagiss her udj Elmelund huem som haffuer onde Ouffne som Snart er til at fange Schade aff formedelst Ildebrand, da dersom slig ouff-ne befindiss, schal Meninge Bymænd dennem Nedslaa, och wære forplictet at hiel-pe Manden, som Ouffnen Eyer med En Dags Arbeid eller Toe, til at opsette En Anden.

65. Om Byens Gierning oc Arbeide.
Item huem som sig fortrycher, Naar Noget Nyttigt Arbeid er for Haanden, som kun-de komme byen til Gaffn oc fremtarff, och da iche lader sig derhoss finde, gif-fue 1 fdk. øll til Wijde.

66. Om Skouffhug.
Item, Skal der Ingen hugge eller hugge Lade Andensteds, End paa sin Egen Skouff-part, iche heller det, uden om Onssdagen, med mindre det kand schee med Naboer-niss Villie og Tilladelse wnder 1 td. øl til byen at haffue forbrut .Desligeste
at bøde schaden igien, Och Herschabs Sag foruden for huer Sinde dett forekommiss.

67. Om Græsbeed oc Giersle at afhende.
Och huem som haffuer Græsbeed, Tøyring eller Giersle at bortleye eller Selge, schall først tilbyde det sine Naboer for schel och fyldiste efftersom Ret kand wære, och iche unde det nogen uden byenss folch, foruden det kand schee med Meninge Naboerniss Tilladelse och Samtyche, wnder En Tønde øll til byen for huer Sinde och Herschabs Sag foruden.

At denne Voriss bye Thienlig Low, till alle byemendenis Nytte och gaffn, Paa hossbundens goede behag, er opsatt, bekrefftiss Med Voriss henders och boemer-chers Vnderschrifuelse, ydmygeligen begierende, Velbemelte Voriss gunstige Hossbunde, Samme Byelow ville samtyche, och Stadfeste.

Elmelund den 25. Nov. 1672.
Lauriss Rasmussen KRS AMS LPS HAS ARS APS ALS NAS NPS 1672

LRS RIS MMS HS IOS ANS HOS IHS HHS HAS RIS ANS 1756

Elmelund ByeMens Nav(nlig) Lars RasMussen, RasMus ipsenn, Nas Masen, Jep Hans-sen, Jens Olsen, Anders Nielsen, Hans Olsen, Jens Hansen, Hans Hansen, Hans An-dersen, Rasmus Jensen
pro Anno 1756

Elmelund Bye
frøgt Gud oc ær Kongen
tiid det bør hver Menneske at gørre.

s.57: samsæde : gilde
Lennit = lenet, hvervet, embedet
kejse : vælge
faldemand = foldemand
uschel = uskel, uret (hvad der strider mod gældende vedtægt)
skellig : forstandig, fornuftig, rimelig
item (lat.): ligeledes
s.58: Wænge Hiorret : vangevogtning
gressbeed = græsbed, areal med græs
for hende = for hånden
vares : tilsiges, indkaldes
Wærff = hverv, ærinde
Wærschaff = værtskab, gilde
aff Optencht Moed : d.v.s. hvis han(alene) kommer på den tanke
s.59: delemænd : (by)mænd, der skal være (oldermanden) behjælpelig
hussidt = huset
overbødig : villig, parat
Whegen = uhegn, skade
der skal ingen bagstævne du: sagen skal ikke tages op, efter at den er behandlet på stævne
tale i lyd, uden lyd: tale, når/uden at forsamlingens opmærksomhed er påkaldt
løgte: bekylde en for at sige løgn
s.60: sagefald : straf, bøde (til det offentlige, her i modsætning til byen)
Verrie = værge,
forsvarsvåben udførme =
s.61: Elorme, vermålmpf drik
påæskes i lavtid : udkræves til det tidspunkt, der er fastsat i loven
s.62: ond : dårlig, slet
Sommer Huøring: lokal betegnelse for pinse-eller sommergilde
have noget for hjemgæld: have skade for selvforskyldt tab (d.v.s. vedkommende får ingen erstatning og må selv lide tabet)
s.63: Erffue øll = arveøl
sielffuorren = selvvarende (stævne, som der fast er indkaldt til; udtrykket forekommer især i fynske bylove)
Wogn = vang
flage : led, flettet af grene til at sætte i ledåbningen
Gaardstrid = gårdsted (det sted, hvor gærdet står)
s.64: gielde Wijde = gælde vide, betale bøde
aathe = otte, eje
lagt hegt på : taget i forvaring
ulaffue = ulovlig
s.65: for vild eller venskab : uden persons anseelse
ombud : en, der repræsenterer en anden (her bud, tyende)
stisted: sti, stald
si.66: stachet = stakket, et kort stykke tid
give videt ud : lægge ud for bøden (og siden trække vedkommende i løn)
heste i helde = hildeheste (kastrerede heste)
si.67: klyffue = klive, klatre
logger = låger
end som hand føder paa sit foer: gentagelsen findes i originalen
si.68: vrang forføring: ond bagvaskelse
fald = fold
si.69: bortvare : tage vare på
§ 53: to paragraffer er forsynet med dette nummer
Wheign = uhegn, skade, overlast
åvide : bøde
si.72: giersle = gærdsel

Ollerup/Stågerup bylov 1693

Caput 1. Om Helligdagshold

1. Alle i Byen skal trolig frygte Gud og flittig søge Guds Huus, og maa ei fle-re være hjemme fra Kirke, end eet mennische af dem, som ere friske og oven sen-ge, enten Fester, Søndage, eller Bededage, i hver Gaard og Huus undtagen smaa og umyndige Børn under sex aar, som ei kand komme til Kirken. Hvo sig herimod

forseer, give for hver Persohn, der af Kirken udeblifuer, 4 sk.

2. Hvo som sig noget grofft og trællsomt arbeide om Søndage og Helligdage fore-tager, enten i Mark eller Bye, viidere, end loven hannem bevilger, give foruden den straff, loven hannem paalegger, endog til byen 2 mk.

3. Gaardegang maa ei skee om Søndagen eller Helligdage, men om Gaardegangs-dagen falder ind paa en Søndag eller Helligdag da skal det opsættis til dagen dereff-ter. Der maa og ei pantis eller noget Gilde, lidet eller stort, holdis paa de dage, eller noget til Byens fornødenhed gjøris, undertagen Sognestævne, dend maa endnu hereffter, som hidindtil sædvanlig haver veret, holdis saavel om Helligesom Søgnedage.

4. Ingen Reiser, Møllerfærd, eller andet saadant maa paa ovenbemeldte dage fore-

tagis førend Guds Tieniste er forrættet, undertagen Kirkefærd og Egter, som no-gen af sit Herskab kand blive tiltvungen at gjøre, som saadan forretning imod Loven selff hafuer at forsvare, Forseer sig nogen herimod, bøder til Byen hver gang 1 mark.

Cap.2. Om Oldermands Læn, Lægsmænd, Stoelsbroder og Faldeverge

1. Oldermandens læn gaaer effter gammel skich fra Martini til Martini igien, og Oldermanden indsættis aarligen dend næste Fredag efter Martini dag.

2. Tillige med Oldermanden, som lænet antager, indsættis og samme dag 4 lægsmænd, som schal være tillige med Oldermanden aaret igiennem, hvilchet legsmands-læn schal omgaae i Byen, ligesom Oldermands-lænet, og schal samme legsmænd, ei al-leniste paa Stævnen, legge og ligne aldting, med hegn, Viide Vedtegt og andet, som deraf af Oldermanden vorder befalit, men endogsaa staae Oldermanden bi, udj indseende med hegen udj Markerne og aldt hvis hand dennem befaler, og udj sit Embede kand have dennem fornøden, saavit Lov og Ræt vil bevilge.

3. Oldermanden, legsmændene, og Stoelsbroderen, schal samme Dag, de indsættis, i alle Bymændenis paahør, gjøre deris Eed, at de uden Vild og Venskab vil gjøre alle i Byen uden Forskjæl, Rig og fattig, fryndt og fremmet, lige Ræt og Skjel, og iche nogen med Villie og Vidskab i nogen Maade forurætte.

4. Hvo som bryde legsmændenes leg, og gjør eller taler derimod, schal bøde til byen 1 Daler, forseer nogen af dem selff sig derimod, straffis Dobbelt, Dog om nogen siunis ved legdet at være forurættet, da haver hand sin Ret til sit rette Forum at søge, og derpaa dom erhverfve, førend hand noget imod legget må gjøre og handle, og schal Oldermanden strængeligen holde derofver, at legget i alle maader ubrødeligen bliver holdt.

5. Oldermanden schal deele og forsvare Byens sager, enten udj egen Persohn el-ler ved sin Fuldmægtig, paa Byens Bekostning.

6. Oldermanden maae under 1 Dlr. straff til byen iche Verge sig ved at tude i Hornet og samle Byemændene naar nogen det aff hannem kand være begjerendis,som enten kand have at klage over nogen sin tilføjede uræt, som paa Byestævnene bør at ordelis, eller andet paa stævnen hafver at angifve, hvorved enten Byens scha-de kand afvendis eller dends gavn og beste befordris.

7. Oldermanden tillige med Legsmændene schal see til Marck og bye, at der hol-dis god hegn vinter og sommer, og at aldting i allemaader gaaer schichelig til effter Bye-loven. Hvis nogen urigtighed scheer inden eller uden byen, imod By-loven, hvor udj det og være kand, formedelst des forsømmelse, da straffes hver af dem hver gang for 1 mark.

8. Byen og Byens marcker og hegner schal deelis aarlig ved lænetz annammelse i-mellem Oldermanden, legsmændene og Stoelsbroderen, at hver kand viide sit hvad hand skal have indseende til, og hvor, til hvis bryst og Vanhegen derpaa kand findis formedelst hans forsømmelse,om hand ei om brøstfeldigheden Ejermanden strax advarer.

9. Naar Oldermand sættis, schal og sættis Stoelsbroder Hvis bestilling schal bestaae i disse effterfølgende 4 poster: 1. at hand schal tillige med legsmæn-dene og Oldermanden have indseende i marck og bye, saavit hans District sig strækcher, at der holdis god hegen. 2) hand schal vare hver Mand til stævne,naar Oldermand hannem det befaler. 3) Naar Meenige Mand ere samlet paa stævnen, og der kunde behøvis bud i Byen at henschichis, da schal Stoelsbroderen det for-rette, men udenbyes-ærinder schal ved tvende Mænd, som sidder næst for Byes-gang, forrættis. 4) Hand schal i Gilderne have indseende til hvis øll, som op-leggis, at det schichelig udtappis paa de tider, naar Gilder holdis maae, saa og optegne hvis børn som denne lov ei bevilge at komme til gilde, iligemaader ogsaa opschrive, hvis enten indbuden, eller Snylte-Gjæster, som til gildet ei ere berettede.

10. Ingen maa for Oldermands, Legmænds og Stoelsbroders læn være forschaanet, med mindre hand af alders og schrøbelighed dertil kand agtis udygtig, og da

schal dog Oldermanden bøde for sit Læn 2 Sletdaler, Een Legsmand 1 Daler, Een Stoelsbroder 3 mark, som kommer byen til nytte, og saa deris næste Naboe tage derimod. Men dersom nogen dygtig eractis, bliver hand ei fri, omendschiønt hand vilde bøde.

11. Oldermandens forseelse og forsømmelse straffis effter legsmændis sigelse, med mindre dend er saa grof, at dend for Ræt og dom bør at indstævnis, men hvad legsmændene forretter schal de for lov og Ret svare, og stande til rette, om de af nogen vorder ind-citeret.

12. Dend Oldermand som aftræder, schal levere Byeloven til dend, som indtræder, og schal Byloven aarligen sammetid lydelig oplæsis for alle Mand, og dend, som aftræder, schal informere dend, som indtræder, om ald byens beschaffenhed, saa og gjøre hannem sammetid, i samptlige Byemændenis paahør rigtig reede og Re-genschab for aldt hvis i hans tid er indtagit, og hvis noget hos nogen kand restere, schal dend, som aftræder, selff indkræve, og svare dertil, med min-dre hand effter 4re ugers forløb vil pandtis.

13. Byloven schal være i Oldermandens forvaring, og schal saaledis af hannem iagttagis, at dend i ingen maade vorder ad schade, med mindre hand deraf vil straffis, som vedbør, og en anden igjen paa egen bekostning oprette.

14. Faldvergerschab schal omgaae i Byen Mand fra Mand, og maa ingen Falden fra sig levere, førend hand Een Daler fra sig til byen levere.

15. Hvercken maa Faldverge eller nogen anden i byen, sætte noget Kree, som ind-tagis, i sit huus, men i dend almindelig Fald i byen, under straff aff 2 mark.

16. Legsmændene schal i vigtige sager raadføre sig med dem i byen, som de ag-ter for at være viise og forstandige paa det de Byens gavn og nytte dis bedre kand træffe.

Cap. 3. Om Gjerder og Hegen.

1. Gjerderne baade i byen og Marckerne saavel Havegjerder, som Vangsgjerder, schal være gaflugt til Vor Frue dag i faste, og fuld-gjerd til Philippi Jaco-bi. For hvert gaf, lidet eller stort, som findis paa nogens Gjerde Vor Frue-dag, bødis 8 sk. for hver gjerde, som ei er fuldgjerd med Vinter-huggen schov, Voldermisse dag, bødis 8 sk. og ottende dagen dereffter være opgjerd, eller og bøde dobbelt. Og schulde noget gaff findis paa nogens gjerde dend dag, som ei haver i det ringeste siden Vor Frue-dag næst afvigt været lugt, derfor bø-dis 2 mark. Hvis anden brøstfeldighed som samme dag kand findis paa nogens gjerde, enten at der er ei kommen schov og staver noch til, eller det er gjort med grøn og udsprungen schov, der bøder enhver for, effter brøstfeldighedens be-schaffenhed, og som det af Mændene, som dermed gaaer, kand vorde taxeret for.

2. Kaster nogen hull paa noget gjerde enten det er hands eget, eller andris, uden samptlig Bymændenis Minde, straffes paa 2 mark til byen.

3. Gjør nogen stænte enten paa sit eget eller fremmet Mands gjerde i eller uden Byen, eller gaaer derover, viidis for 8 sk.

4. Naar hull bliver kast paa nogens gjerde i marck eller by, og ei viidis,hvo det haver gjort, da schal dend i byen, som først seeis at gaae, age eller ride derigennem, agtis for at have kast hull derpaa, og straffis derfor.

5. Bevilgis nogen at kaste hull paa sit eller andris gjerde, da dendstund hul-let ligger aabent til hans nytte, schal hand være forpligtet til at holde hver mand uden schade, og siden forsvarligen luche hullet til igjen, forseer nogen sig herimod, og det bliver givet til byen, pandtis hand for 1 Daler.

6. Gjerderne omkring begge Aamoserne schal blive staaendis aar ud og aar ind,og holdis Vinter og Sommer ligesaa fuldkommen vedlige, som enten Koehafvegjer-derne, eller andre Vange-gjerder, og deris brøstfeldighed straffis ogsaa ili-gemaade effter dend første Artikels formælning udj dette Capitel.

7. Tager nogen Mand sine Gjerder op enten om Aamosen eller andre byens marcker, og hegner eller stænter, som bør at staae, bøder til byen 2 Sletdaler.

8. Bære nogen stafer eller Gjerde-riis til byes, om det end ichun var eet eeni-ste Riis,som kunde eragtis at være taget af noget gjerde,pandtis for 1 Daler.

9. Seer nogen i byen nogen med saadanne stafer eller gjærde-riis at komme til byen, og hand ei giver det tilkjænde, og det hannem siden, om det end ichun var af eet mennische, som vil gjøre sin Eed derpaa, bliver overbeviist at hand det hafver seet og dolt, da agtis hand lige saa schyldig, og straffis ligesaahøjt som dend, der gjerde-riiset hjembar.

10.Leddene i By og Marck schal hereffter, som hidindtil, holdis vedlige, af de samme Mænd, som de haver været holdt vedlige af, aff arilds tid, og deris brøstfeldighed, og hvis Vanhegn af dem kand foraarsagis, straffis, ligesom Gjerdernis brøstfeldighed, og effter legsmændenis sigelse.

11.Naar der fællis i de 2 byens egne Marcker, nemlig Kirke- og Skovsmarken,da schal leddene være hengt, og Marken i god hegn for sviin, faar og gjæs, qvæg og beester, Plovbeesterne undertagen Vor Frue-dag. Befindis nogen dend dag el-ler dereffter at have og holde noget i fallemarken, bøder for hver høvet stoert qvæg og saameget af smaat qvæg, som for et høvet agtis, 8 sk. og det hver gang hand dermed antræffis.

12. Gjerderne paa Skoven maa ei optagis, men de Gjerder som enhver nu sætter i

dette aar paa sin grund, det holder hand herefter vedlige, hvadheller beeden hereffter bliver lagt paa tønde-schyld, eller dend bliver staaendis paa de høveder, som dend nu i dette aar er sæt og, omendschjønt Skoven kunde blive pløjet og saaet, saa schal dog gjerderne Vinter og Sommer holdis vedlige, og omgaaes dermed lige med andre byens Vangs-gjerder, effter dend første artikels indhold udj dette Capitel.

13. De ledde, som schal vogtis, schal af hver i byen vogdis effter hans tønde-schyld, saa at de som ere af 9 tdr. til 5 tdr., vogter 2 dage, de af 5 tdr. og derunder vogter een dag, og det saaledis, at omgaae i byen Naboe fra Naboe, undertagen Oldermanden, legsmændene, og Stoelsbroderen, som herfor, det aar de ere i bestillingen, forschaanis. Forsømmer nogen Vagten, pandtis hvergang hand eller hans bud ei ved leddet befindis, for 8 sk. End scheer ved hans forsømmelse nogen schade, betaler hand Eyermanden, som schade har taget, effter u-villige mænds taxering.

14. Kommer nogen i byen til noget led, som schal opvogtis, og finder ei vagten derhos, schal hand give det tilkjænde for Oldermanden strax ved hans Hjemkomst, førend hand gaaer udj noget huus eller tager sig nogen gjerning til i byen. For-sømmer hand tiden at give det tilkjænde, og det bliver hannem siden overbeviist, paa dend maade, som ommældis udj dend 9de artikel i dette capitel, straffis lige-saahøjt som dend, vagten hafver forsømmet. End, bliver det Oldermanden tilkjæn-degivet, og hand panter ei derfor, bliver hand selff pandtet for dobbelt saame-get som dend schyldige.

15. Vagten schal begyndis om morgenen, og schal dend som vogter, give hans næste Naboe afftenvarsel, at hand vagten om morgenen schal antage, forsømmer hand det, haver hand selff at svare til schade, og udstaae straffen, om leddet forsømmis.

16. Dend, som vagten antager, schal møde ved leddet i det seeniste om morgenen, naar Klochen er 5. Kommer han da iche, effterat hand hafver faaet lovlig afften-varsel af sin Naboe, da maae dend som sin forelagte tid effter loven vogtet ha-ver, forlade leddet, og dend, som vogte schal, svare til, hvis schade som nogen herudover kand tage, og lide dend straff, som denne lov formælder.

17. Hver Mand schal holde sin anpart faldsgjerde vel ved lige Vinter og sommer, under densamme Viide, som omformældis i dend 1ste artikel i dette Capitel.

18. Bryder nogen af byens Indbyggere faldegjerde eller laage, og tager sit indeluchte Kree med Vold, bøder hand til byen 2 Sletdaler, men giøris det af nogen Udenbyes-Mand, da schall Oldermanden paa Byens bekostning ved Lov og Ræt søge hannem for vold.

19. Begge Koehaverne skal tagis udj god hegen dend samme dag, som der blifver slagit i Avert, leddet for den næste Koehave schal strax tilpælis, de 2 led i den øverste Koehave schal bevogtis lige paa dend maade, og under dendsamme straff som i dend 13de artikel i dette Capitel ommældis. Forsømmer Olderman-den at tage dette i agt, pandtis hand for Een Sletdaler.

20. Bliver Meeninge Mand tilsinde at antage sig en Hyrde, da schal dend lønnis af Byens penge og kostis af hver Mand efter tønde-schyld, lige paa dend maae, som vagten schal holdis, effter dend 13de artikels formeldning udj dette Capitel.

21. Hver Mand schal sætte piile eller Vier i sine gjerdersteder i mark og by, hvor de falder, og i det ringeste aarligen de af 9 til 5 tdr. schyld 10 piile og de af 5 tdr. og derunder 5 piile eller Vier, indtil at deris Gjerdesteder al-levegne i mark og by bliver besæt. Gaaer nogle ud, eller omblæsis, sættis strax næste aar effter, andre i stedet, og dog schal mand have sit tall det aar lige fuldt, indtil der er ei meere rum, og naar mand Woldermissedag gaaer med gjerder-ne, schal og det flittig efftersees, og for hver piil nogen fattis i tallet, Pand-tis hand for 4 sk. Fattis der nogle hos Oldermanden, pandtis hand dobbelt.

22. Og paa det samme satte piile og Vier kand have disbedre fred, da maa ingen skjære eller skjære lade tæche, Vøjer eller Koeste riis enten af sine egne eller anden Mands piile og Vier, befindis nogen sig herimod at forsee, pandtis for 1 Sl.Dlr.

23. Klager nogen inden- eller uden-byes Mand over, at hans piile eller Vier er bleven hannem forschaaren, og viidis ei, hvo det haver gjort, da schal Older-manden strax gjøre huus-søgning og hos hvilken Mand der findis enten piile-el-ler vie-koste, eller tag nylig oplagt med piile eller Vie-Vøgre, og kand ei en-ten viise stubber paa sin egen grund, at de ere roedschaaren eller og schaffe udenbyes-Mand til hjemmel, pandtis for 2 mk. End findis ej hos dend, som Korn har at tærsche fra Michelsdag og indtil Paaskedag, Koeste i hans loe, enten af birk, eller affnbøj, pandtis for ligesaameget uanseet der aldrig findis piile eller vie-riis i hans Vare.

24. Hvo som ufreder unge Eege- og Bøge-spiirer, saa og Hassel og Elle, som kunde opfredis til staver, raffter, legter og anden nyttig brug, men sin grund og schov-part til schamme forhugger, schal foruden dend tiltale, som hans Herschab effter loven kand have til hannem, pandtis til byen for to slettedaler.

25. Hvilken Kone eller Pige som paa sin Malchevej eller anden Markgang bryder eller topper af til Koeste, pandtis hvergang hun dermed betræffis, for 8 sk.

26. Dend som med Villie og Viidenskab hugger i andris maal og skovs-parter, bø-der til byen 2 Sl.Dlr.

Cap.4. Om Tøjring, Vrinske Heste, Gildinger og Tyrehold

1. Hvo som vil tøjre i Kornmarcken, schal holde sig gode friske tøjer, som for Oldermanden og legsmændene paa almindelig stævne schal forewiisis, førend noget beest i dennem maa sættis, at hver mand kand være uden schade. Sætter nogen be-ster i marken i de tøjre, som ej haver været paa stævne foreviist, og af Older-manden og legsmændene for dygtig eragtet, straffis hand for hver tøjer paa 8 sk., og siden bedre forskaffer, med mindre hand atter vil straffis, saa offte hand med slig vaage tøjre betræffis.

2. Ingen maa tøjre føll-hopper, Kjøer eller Sviin i Kornmarken, saa ofte hand dermed antræffis, pandtis han for 1 mk.

3. Ingen maa tøjre, uden paa sit eget, enten det er paa leyder, Engstubbe eller Kornstubbe. Sætter nogen paa anden Mands grund, straffis hand for hver tøjer-sæt paa 1 mk. Dog hvor smalle enge findis, kand de, som ligger tilsammen mage med hver andre paa dend maade, som best schee kand.

4. Heste og beester maa ingen ligge hos og beede med, thi saadan beeden er gjort paa bedrag, men sætte dem og gaae fra dem; hvo befindis at ligge hos sine bee-ster nat eller dag, pandtis hver gang, hand betræffis for 2 mk.

5. Hvo som med sin tøjring gjør schade paa nogen Mands eng eller Korn, betaler hand Eyermandens skade effter siunsmænds taxering. End, vil Ejermanden som ska-den haver faaet, give det til Byen, pandtis hand, som skaden haver gjort, enten dend er liden eller stor, for 2 mk. Paa samme Maade straffis ogsaa dend skade, som nogen tilføjis paa sit Korn og eng, enten dend er liden eller stoer, naar tøjer-beest enten vandis eller føris ud eller hjem eller føris fra eet sted til et andet udj marken, dog schal Oldermanden, naar det af hannem begjeris, udviise til enhver dend nærmeste Vej, der kand findis til hans Leyder i Marken, hvilchen Vej hand og aldtid schal følge, under straff af 1 mk. til byen.

6. Ingen maa indleye fremmede beester i marken at tøjris, under 1 Sl.Dlr. til straff.

7. For hver beest, som gaaer løst, pandtis Ejermanden hvergang det betræffis for 2 sk; befindis beestet at slæbe med sig heel tøjer med stage, eller uden stage, pandtis Ejermanden for 4 sk.

8. Ingen Vrinsche heeste eller Plager over 2 aar maa være løse i Koehaverne el-ler andre Byens hegner, og ejheller findis i Overdreven, under 2 mk. til Viide for hver, saa offte de betræffis, med mindre Hesten enten er eller mand haver for-haabning, om hand kand blive af med de palmer, som Hans Majts bogstav ommælder.

9. Gjeldheste maa ingen Vogte over 4 dage i hver mark paa alle Mands, og samme

4re dage maa de ei være over, een half time tillige paa een Mands grund, og schal de hverdag være paa sin sær side i marken, og iche dend eenis eng af noget had schal meere opbeedis, end dend andens; Hvo herimod gjør pandtis for 1 Dlr. og, naar de dage har ende,schal hver holde sine Gjeldheste paa sit eget uden hver mands schade,eller og straffis derfor,effter dend 5te art.udj dette capitel.

10. Tyren schal omgaae i byen at fødis, ligesom tilforn, og schal dend, som Ty-ren har at føde, nyde af hver Koe 2 sk.,og ligesaa af hver ikalvet qvie hos gaardmændene og hos huusmændene 3 sk.,og schal Oldermanden og legsmændene be-sigte hannem hver 4de ugis dag, effterat hand er taget i huus, og naar de da ved besigtelsen befinder hannem ej forsvarlig at være føed, at tage hannem fra samme mand, som schal ei alleniste miste det, hand schulde have til foder-løn,men endogsaa derforuden pandtis for 2 Sl.Dlr., og saa leveris Tyren til en an-den Mand, som dend forsvarlig vil føde, under lige straff og viide.

Cap. 5. Om Stævne-Hold i Byen

1. Stævne-platzen schal være paa det sted, som Kirkeladen haver staaet, til hvil-chet sted hver Mand schal skaffe sin steen, ligesom hand selff agter at sidde paa, og det udj dette aar, paa hvilchen dag Oldermanden dennem det befaler un-der Viide af 1 mk.

2. Naar noget vigtig paa stævne schal holdis og forrættis, som byens tarf og an-det nødvendigt kand være angaaende, da schal hver Mand, som det vedkommer, ved Stoelsbroderen give afftenvarsel, og da maae uforbegjængelig hver Mand persohn-lig møde, under Viide af 1 mk. Og paa det samme stævnegang ej schal falde nogen for besværlig, da schal stævnen holdis strax vid Soelens opgang, og ei længere vare, effterat alle mand ere samlede, end een time.

3. Dersom andet uformodentlig paakommer, som udkræver Bymændenis forsamling,da schal hver Mand eller hans bud, om hand ei selff er tilstæde, møde paa stævne-platzen, uden nogen anden advarsel, naar hornet gaaer, under Viide af 1 mk. Og schal tudis saaledis, at hver mand kand høre det.

4. Befindis nogen selff at være hjemme og oven senge, og ej møder,naar hornet gaaer, pandtis hand for 2 mk.,med mindre hand haver ild i sin ovn til bagning, da schal hand paa stævne lade gjøre sin undschyldning,og saa blive hjemme, men befindis hand udi dette fald i løgn, da pandtis hand for 1 Dlr.

5. For hver Eed, nogen bander paa stævnen, opschrivis hand for 2 sk.

6. Dend, som enten løgter, skjelder, eller ilde tiltaler sin Naboe paa Stævne, pandtis for 2 mk.

7. Aldting paa stævnen schal forhandlis Christelig, schichelig og i god lemfæl-

dig magelighed; Hvo som ei respecterer Oldermanden, men bander, skjælder eller imodsiger hannem eller legsmændene, paa stævnen, pandtis for 1 Dlr.

Cap.6. Om Pandter

1. Naar pandtis schal, schal hver Mand i byen følge Oldermanden, og ingen sig derfor undslaae, under Viide af 1 mk.

2. Der maa pandtis uden hver Mands Klagemaal for ald dend Viide, mulct og straf, som denne bevilgede og af hver Mand i byen indgaaet og samtychte Bylov paalegger, i henseende ingen scheer uræt i det, hand self vil.

3. Til pandt maa tagis uden forskjæl, hvad Oldermanden først forekommer, eller hannem best behager inden en Mands boepæl, være sig og hvad det være kand, af døde varer, intet undtagende, uden alleniste senge Klæderne, som findis i sen-gene, og Klæder, som nogen gaaer med paa sin Krop; dog dersom en Mand byder selfvillig noget pandt frem, maa Oldermanden ingenlunde vegre sig ved det at annamme, saafremt det er pengene værd, som hand schal pandtis for, men hvis det iche kand agtis gyldig for det værd, hvilchet Oldermanden tillige med legsmænde-ne schal skjælne paa, da schal Oldermanden ei være forpligtet til at tage deri-mod, men være fri til at tage andet pandt, som kand være det værd, som hand schal pandte for.

4. Pandtet schal være i Oldermandens forvaring, og dertil saa god opsigt tagis, at det uschad ligesaa godt igjen ved løsningen kand lefveris til Eiermanden, som det var, der det fra hannem blef taget. Bliver nogens pandt i Oldermandens Værn fordervet, da haver Oldermanden dertil at svare, og schaden at betale.

5. Pandtet schal staae til løsen hos Oldermanden udi 4re uger, og saa ved Tvende Mænd Eyermanden tilbydis. Løser hand det da ei, 8 dage effterat det er hannem tilbødet, schal Oldermanden have magt til at selge det, og gjøre sig betaldt, og ei svare Eyermanden til noget, om det end kunde agtis at være meere værd, end det staaer for.

6. Lucher nogen port eller dører for Oldermanden og Mændene, naar de kommer at pandte, da maa port og dører fri opslais, og dermed dog ingen Vold begaais. Gjør nogen mod-verge, og fanger nogen schade, det være liden eller stoer, da haver hand sig det for hjemmegjeld; End tilføjer hand anden Mand nogen schade, da sva-rer hand dertil effter Lov og Ret.

7. Tiltaler nogen Oldermanden og Mændene med skjælds-ord, naar de kommer at pandte, da pandtis hand for dobbelt saa meget, som hand ellers schulde pandtis for. Og hvad Hustruen i huuset og Tjenistefolchene i saamaade begaaer, det schal Hosbonden være pligtig til at svare til og lide for.

8. Naar nogen enten inden- eller uden-byes mand beklager sig for Oldermanden, at hannem et eller andet er frastaalen, og begjerer huus-søgning, og for Bymænde-nis umage og tids-spilde udlovede noget, og sætter pandt derfor, da schal Older-manden være tiltænckt strax at samle Mændene, og gjøre Huus-søg; antræffis da Varene hos nogen, som der søgis effter, da schal dend søgende Være fri for sit løffte, og givis sit pandt igjen, om hand noget fra sig givet haver, og dend schyldige derimod betale det, som dend søgende haver udlofvet; Vil hand iche
give det med goede, da pandtis hand derfor uden ald paa-anche i allemaader, og dend søgende derimod ei formeent, hvis tiltale hand offuer loven kand have til hannem; Og hvis nogen Vegrer sig ved at opluche dører og laase, naar der søgis, da maa de uden ald paa-anche opslaais.

9. For indgangs- og udgangs-øll, som aldtid i byen hafver været sædvanlig at udgive, maa og pandtis for, naar nogen sig det paadrager.

10. Skjældis nogen, eller gjør noget andet til forargelse i byen, pandtis de begge hver for 2 mk., og dog hvad Ret dend eene kand have til dend anden, enhver dermed uformeent.

11. Arbejder nogen eller foretter nogen gjerning i Mark eller bye om bededagene under prædiken, pandtis for 1 Sl.Dlr. End begaais anden uschichelighed, naar det og være kand, som dog ei er saa grofft, at dend ved lov og Ret bør at forfølgis, pandtis hand derfor lidet eller meget, ligesom forseelsen er til.

Cap.7. Om Gaardgang

1. Der schal gaais med Gjerderne i Marck og bye 4re gange om Aaret, nemlig: Voldermisse-dag, St.Hansdag, Michelsdag, og St.Andresis dag. Og schal om Michelsdag og St. Andresis dag alleniste pandtis for hvis stenter og bundhull, som findis paa nogens gjerde, nemlig for hver bundhull 4 sk. og for en stente 1 skil., og schal saa strax opluchis under dobbelt Viide.

2. Og paa det samme Gaardgang ei schal falde nogen for besværlig, eller komme til for stoer tids spilde, da schal Oldermanden, legsmændene og Stoelsbroderen deele byemændene imellem sig, og saa gaae enhver med de gjerder, som hand bør at have indseende med, og siden samlis tilsammen igien paa stævne-platsen, og regne til-sammen, hvormange gjerder der var Viidet, og hvor høj samme Viide for enhver be-løber, at da enhver, som ei strax vil betale, kand blive pandtet.

3. Oldermanden, Legsmændene og Stoelsbroderen schal antegne ved hver Mands Gjer-der, som enhver af dem besigtiger, hvormange ny staver der er isæt, og det til efterretning hos sig selff beholde, og ifald nogen dereffter enten inden- eller uden-byes, Mand beklager sig, at hans staver er hannem frahuggen, da schal en-hver være forpligtet til saamange staver, som hand haver i sine gjerder, enten

at viise stuppen paa sin egen grund eller schaffe hjemmel dertil, eller være dends tyf som Klager, og pandtis for hver staver for 4 sk.,om dend, der scha-den haver lidt, vil give det til byen. End haver Oldermanden, Legsmændene og Stoelsbroderen ved Gaardgangen, saadanne ommældte staver hos enhvers gjerde, hvor det falder, iche rigtig optegnet, da schal de erstatte dend sin schade,som klager over hans staves ulovlig frahuggelse.

Cap.8. Om Veye i Mark og Bye, lovlige og u-lovlige

1. Imellem Sæde-tiden og slaae-tiden schal alle mand Saavel Huusmænd som gaard-mænd, aarligen anvende 2 dagis tid paa at flye broerne i byen, hvor det best behøvis, saa og forbedre uddrifften i Broemarck over Aaen og i Fyllebjergs Marck over Fyllebech for Lam og smaa Kree, som i foraaret schal uddriffvis, i-ligemaader hvor slemme huller og helder er i Marcken, hvor hver Mands Vej fal-der med Korn og Høe at hjemage, og Gjødning at udage, dem schal hver Mand i by-en iligemaade forsvarligen flye, og hvis nogen Vegrer sig herved, pandtis dend forsømmelige for 2 mk. Forsømmer Oldermanden at samle dem dertil, pandtis for dobbelt saameget.

2. Hvem som legger nogle Veje og stie paa nogen Mands grund, pandtis for 1 Dlr. End leggis nogen stie og Vej ulovlig paa nogens grund, og icke viidis, hvo det haver gjord, da straffis dend derfor, som først seeis at age, gaae eller ride derpaa, ligesom dend, der Vejen eller stien haver lagt.

3. De mange stendter, Veje og stie her over Tofften ved byen schal affschaffis. Hvem som holder stenter paa sine haff-gjerder, eller Marckgjerder her omkring Tofften, pandtis første gang for 1 mk. Raader de dereffter icke boed derpaa, pandtis de for dobbelt, og saa lige op, indtil de stenterne affschaffer. Hvo-som befindis at gaae over toffterne, effterat de ere tilsaaede, pandtis for 1 mk., dog bevilgis dend Vej over Brøden, og dend Vej, som gaaer fra Mortens stente og til Knuds tofft, for Hoff-Veys schyld.

Cap.9. Om Adskillige forretninger og Vedtægt til Byens og dend Indbyggeris beste

1. Siuge og Sengeliggende, som selff ingen middel haver til liffs ophold,schal alle i byen, hver sin dag, effter proportion, og ligesom det dennem af Older-manden og legsmændene vorder befalet, have tilsiun til, rygte og forsiune,naar de af Præsten derom Vorder advart; forsømmis dette, pandtis dend forsømmelige for 2 mk.

2. Ingen maa huuse og hæle nogen fremmet i sit huus, hvad heller dend er kommen til hannem at tjenne eller være til huuse, eller dend er Vejsfarendis, over to Nætter, uden hand effter loven fremviiser for Præsten sit lovlig beviis om sit Christelige leffnets forhold, som hand er kommen fra, iche heller maa nogen i

byen huuse dem, som i høstens tider drager aff landet, da mand haver deris tjeniste best fornøden, og kommer siden igien, og søger deris ophold hos os om Vinteren, meget mindre maa nogen huuse dem, som ere unge, frische og føre til at tjenne. Hvosom sig imod een aff disse trende poster forseer, pandtis for 2 Dlr.

3. Ingen maa huuse Tatere, med mindre hand foruden dend straffis lidelse, som loven omformælder, vil pandtis byen for 2 Sldlr. Under lige straff maa eihel-ler nogen huuse over een nat nogen Racher, Hosseflættere, eller dislige folch.

4. Dend som iche leger Hegt paa VaangVonden Kree, og iche afschaffer sviin, som bider lam og gjæs, pandtis for 1 mk., og derforuden betale schaden, som det kand gjøre.

5. Ingen maa leje nogen uden-byes mand Tørveschiert paa Tørve-laanget under straff til byen til 2 Sldlr.

6. Naar Konge-Egten, være sig i hvad occasioner dend og kand blive paabuden, ind-qvarteringer og anden paaleg paakommer, da schal dend eene Byens Indbygger bære med dend anden, effter proportion, være sig heel- eller halffgaards- eller Huusmand, med Egten og udgiffter, være sig hvad nafn det og have kand; Hvo sig herfra undslaaer, pandtis effter dend udgifft og tjeneste, som det sted hand paaboer, i ligning med andre, kunde komme til at udstaae.

7. Naar nogen Klager over hans Naboe, at hand enten har pløyet, slaget, eller meyet hannem for nær, eller frahugget hannem sin skov, eller hannem i andre maader, være sig og hvad det være kand, i marck og bye forurættet, og begjærer at Meenige Mand vilde gaae til det sted, hvor schaden er scheet, og skjælne og dømme paa, hvo der haver uræt, da maa ingen Vegre ham det under Viide af 1 mk., og niuder bymændene for deris gang hos dend schyldige 1 Dlr., som hand bliver pandtet for, om hand Vegrer sig ved det at udgive, og dend forurættede iche dismindre hos dend forurættende sin schadis oprættelse at søge.

8. Klager nogen sig for Oldermanden over et eller andet og hand iche schaffer hannem Ræt effter Byloven, da schal Oldermanden effter lovlig medfart, for sin forsømmelse eller mutvillighed, betale dend, som Klager, hvad schade og for-træd hand derover kand liide.

9. Vegrer nogen af Bønderne sig at være Oldermanden lydig, og gaae med hannem, og gjøre, hvad hand befaler i slig forberørt occasion, pandtis hand for 2 Sldlr.

10. Ingen maa undslaae sig for Lig at følge og bære enten de ere fattige eller rige, ihvor traffel end og tiden kand være; forsager nogen, enten Huusmand el-ler Gaardmand, som er oven sengen, lig at følge og bære, og iche haver anden

fuldvoxen Mands-persohn i sit sted, pandtis hand hver gang 2 mk., uden saa er, at hand kand beviise, at hand var i Herschabs eller anden lovlig forfald, og haver iche nogen i sit huus, som kunne følge og bære i hans sted.

11. Bliver nogen i byen siug og sengeliggende i pløjetiden, høe-slætten eller Korn-høsten, og haver iche folch eller middeler til at leye folch, eller iche kand faae folch at leye, da schal Oldermanden, naar hand bliver ombedet, Ved udgangen paa hver tid, dog førend der slet er tilsaaet, eller høe-sletten har ende, eller aldelis ophøstet, sende meenige Mand, som schal være forpligtet til, alle som een Mand, baade af gaarde og huuse, at udfare, og dend siugis gjer-ning med pløjning, slet og høst at schaffe afsted, saasom de kand tænche til, hjelp hos andre igjen at ville hafve, om Gud dennem med slig siugdom paa saa-danne travle tider nogentid hjemsøger. Vegrer nogen Mand sig herudi, pandtis for 1 Dlr. End forsømmer Oldermanden det, naar hand er ombedet, pandtis dobbelt.

12. Hvosom seer sin Naboes Qvæg, beester eller andet Kree i Moser og Moratzer at sidde i dynd, eller i anden Vofve og fare at være geraaden, og iche rædder det, om hand selff kand, eller og i tiide giver det tilkjænde, at det kand bli-ve frelst, og med et Vidnisbyrd, som saadant med sin Eed kand bekræffte, bli-ver overbeviist, at hand det haver seet og forsømt, pandtis for 2 Dlr. Dend-samme straff er og dend undergiven, som finder løse beester, qvæg og Kree i anden Mands Korn og eng, og iche driver det aff, og enten binder det fast, el-ler driver det til byes.

13. Døer nogen i byen saa fattig, at hand efterlader sig iche de middeler, som hand kand faae Kiste for og ligklæder, og haver eiheller slegt og venner, som hannem det kand forschaffe, da schal Oldermanden paalegge hver i byen, ef-ter proportion, hvad hand schal give til dend fattige afdødis Kiste og lig-klæder. Vegrer nogen sig herved, maa det ved pandt aff hans boe udtagis. End haffver dend fattige slegt udj byen, som haffver middel til at lade hannem begrave, og hans jordefærd bekoste og vil sig hans lig iche antage, da maae Oldermanden det af deris boe ved pandten udtage, og saa lade dend døede der-for begraffve.

14. Leergrave, hvosom paa gaderne, i byen, eller ved Vejene i markerne kas-ter, og iche igjenschiuder, pandtis for 2 mk.

15. Om Ildebrand paakommer, hvilchet Gud Naadeligen affvende, da schal alle Mand i byen, naar Klochen gaaer, forføje sig strax til det sted, hvor ilden er, dæmpe ilden og afvende schade paa godtz og bygning af yderste formue. Forsømmer nogen dette, pandtis for 2 SlDlr.

16. Hver fjerding aar schal Oldermanden med samptlige Byemænd gjøre huussøgning, og da efftersee, hvad enhver haver til sin ildebrand, saa og hvorledis ildstæ-derne ere, og vedligeholdis. Befindis da nogen Schorsteen iche at være over ta-
get, eller noget ildstæd at være saa brædht og brøstfeldig, at hverken dend, som ejer det, eller hans Naboer, kand være uden fare, da schal det være dem fri tilladt uden nogen paaanche eller volds paaførelse saadanne ildsteder at nedslaae.

17. Engene, som udj begge Aamoser ere, saavelsom Markerne for hver Mand ere u-visse, efftersom skjællene ere eendeel forrycht, schal samptlige Mænd udj Byen, naar Kornet i dette aar er indhøstet, afmaale, og enhver ved sine enge sætte skjæll og stage. Vegrer Oldermanden sig ved at samle Mændene til dette, naar det af hannem begjeris, pandtis hand for 1 Dlr. Undslaaer sig nogen af Mændene derfor, saasom dend der iche vil gjøre ræt og have ræt, pandtis hand for dobbelt saameget.

18. Dend u-lovlig Vej over Lillelund schal Oldermanden i dette aar lade til Tin-ge loffsøge, og det, inden Voldermisse, paa byens bekostning. Forsømmer hand det da svarer hand selff til ald dend schade, som hver Mand kand tage derofver.

19. Denne Byelovs bekostning schulle alle Mand, dend høj-schyldige saavel som dend let-schyldige, være lige gode udj at betale, dog saa at en Huusmand, der haver jord i marken, betaler ichun fjerde deelen mod en gaardmand, og dend, in-gen jord haver, 4 sk. Og schal det hos de forsømmelige og mutvillige Ved dob-belt pandt aff deris boe udtagis af Oldermanden, og forsømmer hand det, da be-tale det selff.

20. Ingen mand maa være tilladt at legge sine sviin, hvor hannem lyster, og sær-delis i Koehaverne maa ingen stie sine sviin, men alleniste udj dend mark, som fælles schal være det tilkommende aar, og det saaledis, at enhver schal udvii-sis af Oldermanden og Legsmændene sit visse sted i hver Mark paa sin egen grund, og det i dend maade, at stierne hver andre iche kommer saa nær, at dend eene kand være dend anden til hinder. Stier nogen sine sviin paa egen haand nogen-steds i marken, pandtis hand for 2 SlDlr.

21. Naar nogen behøver huus at reise, schorsteene, oven og esse af lere at lade opslaae, da schal hver mand være ham een dag behjelpelig med et dygtigt bud. Vegrer nogen mand sig derved, pandtis hand for 1 mk.

22. Løse hunde maa ingen have længere end til Vor Frue-dag i faste, men holde dem bunden fra dend dag til St. Michels dag; findis nogen hund løs imellem be-meldte dage, pandtis hundens ejermand for 2 mk., og derforuden betale schaden, om nogen schade skeer.

Cap. 10. Om Gilder.

1. Hvemsom begaaer noget uschicheligt i Gildes-Lav med sværen, schiælden,slags-maal, eller andet uschicheligt, straffis hand derfor effter forseelsens groff-hed og Legsmændenis leg.

2. Hvosom tager nogle af sine børn eller tjenistefolch til gilde med sig,som iche haver været til Guds bord, hand schal pantis til byen for hver af bemeld-te personer, for hver gang de i Gildene findis, for 8 sk.

3. Naar nogen Mand eller Karl, som ingen rettighed haver til Gildet, søger no-gen gilde, da betale hver af dem, naar heel tønde opleggis, 6 sk.,halftønde 4 sk. hvilchet ved pandt hos karlens hosbond schal søgis, om det iche med goed minde udgivis; detsamme schal og være sagt om Gjester, som indbiudis, for hvil-che dend, som dem indbiuder, schal svare, baade for deris øll og viide.

Cap.11. Om Fællet og Avred

1. Paa fellet slaaer hver Huus- og Gaardsmand effter hans tønde-schyld, nemlig 4 høveder paa hver tønde schyld, og paa skjepper og fjerdinger efter advenant, og schal et tre aars nød gaae for et fuldt høvet, 2 to-aars-nød for 1 høvet, 4 derunder for 1 høvet, et beest i byen gaaer iche højere end eet fæhøvet,dien-dis føll hos ogene givis iche noget aff, 4 faar for 1 høvet, 2 gjæs med sin grøde for 1 høfvet, 4 to-aars sviin for 1 høvit, og 8 derunder for 1 høvet,u-denbyes besster gaaer 2 paa 3 høveder, og Klodde og plager pro advenant. Ingen fremmet sviin maa i fæleden indledis, under straf af 2 mk. Eet høvet paa fæle-den gjelder ligesom aff Arilds tid 1 mk. Tofftemanden og Urtemanden i Staage-rup nyder baa i marken, hvor de har deris jord, effter deris udsæd, saavit de af uvillige Mænd effter landmaalingens maade billig kand eragtis.

2. Hvosom leyer fæleds-beed bort, maa iche leye bort til fremmede, saalænge Ind-byggerne i byen det behøver, indtil Vor Frue-dag i fasten, men naar dend dag er gaaet, maa hand leje bort, til hvem hand lyster.

3. Dend, som lejer fremmet Kree paa fæleden til nogen Mand, schal svare til dan schade, som det kand gjøre.

4. Udj de høveder, som hver effter sin tønde-schyld, haver paa fæleden, regnis og de høveder, som hand haver paa Koehaven.

5. Ingen maa forvexle høvederne udj fæleden og Koehaverne, uden hver mands minde, under 1 mk.

6. Hvis Kree som bortlejes af byens Indbyggere paa fremmet græs, og gaaer dog her paa byens fælet i for-aaret, og siden i Avrederne,deraf betalis half græs-penge.

7. Med Avred at opgive schal hver Mand i byen bie effter dend sidste 3 dage, effter hand faaer Varsel; bliver hand iche færdig, inden de 3 dage haver ende, bies iche længere effter hannem; og hvosom slaaer i avred, førend Meenige Mand det paa stævnen haver samtycht, bøder til byen 2 mk.

8. Slaaer nogen græs udj Avered, effter det er opgivet, bøder til byen 2 mk.

9. Koehav-beedet bliver hereffter, som tilforn, med mindre Proprietarii kand faae i sinde at lade dend omschifte.

10. Vor Frue-dag i fasten schal Oldermanden samle bymændene, og da schal de gaae Gaard fra Gaard, huus fra huus, og besee hver mands Kree, som hand det aar vil have paa fæleden, og det hos enhver optegne, baade fulde høveder, halfve, og fjerdinger, og, hvis nogen slaaer ulovlig paa fæleden af sit eget eller fremmet, bøder for hver høvet 2 mk.

11. Kurve-stederne i Aaen og Søen, hvor det kand gjøre forhindring i Vandløbet, schal opkastis fra Woldermisse-dag og til St. Lauritzis dag, og, om de vedtager at slaae høst-grøde, da til Michelsdag. Hvo det iche gjør, pandtis førstegang for 1 mk., og om hand lader det længere dereffter bestaae, da, saa offte hand dermed betræffis, pandtis hand for dobbelt.

12. Denne Bye-Low schal Oldermanden stille i Verk, og tillige med Bye-Mændene begynde at effterlefve, strax dend bliver fra Tingschriveren hjemløst, hvilchet schal schee i det ringeste 14 dage effter denne dags datum.
Og at saaledis af os underschrevne, nemlig Jacob Samsing udj Svenborg, som Opmand, Hans Pedersen Skovsgaard, Rasmus Pedersen, Hans Nielsen, Lauritz Pedersen, alle udj Staagerup, og David Lauritzen, Søfren Mørk, Morten Hansen og Hans Hansen, alle udj Ollerup, effter dend os af meenige Mand udj Ollerup til Tinge giffne fuld-magt, til hver Mands tarv og nytte, udj Byen sluttet er, og u-rygge(lige)n til ævig tid holdis og effterkommis schal aff alle, som nu i Byen boer, og hereffter kand komme til at boe, vidner vi med vore hænder underschrevne. Datum Ollerup d.16.Martii Anno 1693.

Jacob Samsing Hans Pedersen Skovsgaard

HNS LPS DLS Søfren Mørk MHS HHS

Læst for Retten inden Sunds-Gudme herritz Ting udj næst-ovenschrevne Mænds som tilstæde var, deris paahør, hvilchet de saaledis i alle maader vedstoed, Tors-dagen, dend. 16. Martii, 1693.

Testerer H. Brun

Rigtig Copie effter Originalen testerer Vitus Bering, præst til Ollerup og Kir--keby Sogne m.m. Ollerup Præstegaard d. 27. Maj Anno 1710.

Byloven for Ollerup må formodes også at gælde for Stågerup, eftersom en række af bymændene fra Stågerup har underskrevet byloven på lige fod med bymænd fra Ollerup.

si.74: lægdsmand: person, der forestår et lægd (område), senere brugt om militærvæsen

uden Vild og Venskab: uden persons anseelse
fryndt: ven, slægtning (jvf. ty Freund)

si.75: ordele: afgøre, dømme
ved lenets annammelse: ved overtagelse af embedet
vanhegn = uhegn, skade, overlast
sætte, her = indsætte

si.76: incitere: tilskynde, opfordre
som vedbør: som (det er) passende, rimeligt
fald = fold
gaflugt: se si. 56

si.77: stænte: overgang (af f.eks. sten) over gærde
formælning = formeldning, tilkendegivelse
dolt = dulgt, skjult

si.78: beden: græsning
lægge noget på tøndeskyld: beregne efter hartkorn

si.79: vier = vidjer (tynde grene, ofte af pil)
tæche = tække (materiale til tag)
vøjer = veger, vidjer
ufrede: forulempe, beskadige
Videnskab = vidskab, vidende

si.80: vrinsk: parrelysten
gilding, jvf.gilde: kastrere
leyde: pløjet græsmark
mage: ordne, indrette
palme: gl.mål., især brugt om heste (målets længde kan variere fra egn til egn), jvf.DL 5-12-3:"Ingen maa lade Uudskaaren Hest løbe løs paa Fælledet efter Paaske, som ikke er fjorten Palmer høj".

si. 81:bede: græsse
uforbigængelig: tvingende nødvendig, uundgåelig
løgte: beskylde en for at være

løgner si.82: have noget for hjemgæld: se

si.73 si.83: hussøg = hussøgning
videt: fastsat bøde for

si.84: fly, fli: reparere, sætte i stand
uddrift: adgang (for kvæg) til græsningsareal
helde = hilde, forhindring (hvor kreaturer eksempelvis kan snuble)
hof-vej = hovvej (den vej, der må tilbagelægges for at nå hovgården)
hæle: skjule

si.85: hosseflætter = hosebinder
lægge hegt på: tage i forvaring
vangevant: (kreaturer), der bryder over gærde
tørveland: område med tørvemoser

si.86: igenskyde: tilkaste

si.87: brøcht = brekfældig, i dårlig stand
stage: tværstang, pæl (som afmærkning)
højskyldig, letskyldig: med henholdsvis stort el. lille hartkorn
sti: sætte på sti

si.88: læg: bestemmelse, sigelse (benyttet i samme betydning i byloven for Rønninge)
efter advenant: i forhold dertil
grøde: afkom
klode: føl, plag

Sødinge bylov 1704

VelEdle og Velb. Hr. Cap.Leutnant Pogrel til Lammehauge Lod læse effterfølgende Sødinge Byelou, som er Saaledis.

I dend Hellig Trefoldigheds Navn Kiendis Wi Underschrevne Hans Rasmussen, Jens Rasmussen, Niels Smid, Jens Hansen, Rasmus Andersen, Povel Espensen, Knud Han-sen, Morten Simonsen, Peder Povelsen, Jens Larsen, Morten Nielsen, Hans Jørgen-sen, Jørgen Nielsen, Hans Hansen, Niels Hansen, Simon Mortensen og Mads Nielsen, Samptlige Sødinge Byemend, for os og voris effterkommere, at efftersom paa Nog-le aar, i Voris Bye haver været Stoer uschichelighed med uforsvarlig ulovlig og os selv meged schadelig heignet i Mark og Bye, ager og Eng, som jo lenger jo mere til Voris Største schade er tiltaged, saa at een stor del af os, er moxsen for armed, og om dette schulle lenger vare, Vj alle i faa Aar bliver reen øde-
lagt, saa have vj samptlige Een hver av os givet saadan Voris Velb. og gunstige Herschaber og Hosbonder til Kiende med ydmygst begiering at de vilde os forhiel-pe til een Byelov, hvor effter Vj til byens og Voris eget gavn og beste maatte vide hvordan Vj schulle holde og rette os effter, Hvor til de og gierne og vil-lig haver ladet sig finde, til dend Ende Haver Vj nu med Samtlige Voris Velb. og Gunstige Herschaber og Hosbonders Raad, Villie og Befaling, først til Guds Ære og Hernest til Voris egit gavn og beste, slutted og jndgaaet og samtygt effterschrevne Articuler, effter denne dag u-ryggeligen at holde.

For det første Om Sværgen og Banden. Forbydes her med alvorligen saavel Mand og Qvinde, Pige eller Dreng alt ugudelig og letfærdig Svergen og Banden og Misbrug (af) Guds Navn, det vere sig enten i Voris laug eller paa Stefne, og hvem som derimod forseer sig, schal give og erlegge Strax paa Stedet til de fattige i by-en for hver gang det scheer 2 sk. danske paa det at een hver af os kand venne sig til at have avschye til saadan Guds fortørnelse. Huilche penge Oldermanden strax schal indkreve, og hver Søndag til de fattige i Byen ud-dele, og hvor saadan ugudeligt Mennische, effter at hand Nogle gange saaledis er straved iche vilde bedre sig, schal Oldermanden eller Skourbroderen give det øfrigheden og Præsten til kiende paa det at saadan ugudelig Mennische af øfrigheden effter Loven Pag. 807 andre til et Exempel kand straffis.

2. Hellig Dag Brøde. Ald ulovlig arbeide om Søndagen og Helligdagen schal were aldelis afschaffet, og hvem sig herimod forseer, bøde til byen det første gang 1 mk, andengang 2 mk, tredie gang schal Older Manden give det Præsten og øvrig-heden til kiende.

3. Om Uchristelig Forligelsemaal i Blant Egtefolck. Skulde det og enten nu el-

ler hereffter hende sig, at nogle av os lever uchristelig og Tyrannisch med sin Egtefelle, saa schulle Naboerne give det Oldermanden og samtlig byemend tilkiende paa Steffne paa det at de kunde formane dem til Et Christeligt Levnet og goed forligelse maal. Anden gang straffes med 2 mk penge til byen, og om det Spørgis tredie gang, gives det Herschabet tilkiende paa det at saadanne u-christelige folck kand strafis effter Loven, andre til Exempel.

4. Ølbøder afskaffis. Og som det hid indtil har været een Sædvane at alle Bøder, det være sig for gresning, heignet etc. eller andre uschicheligheder, er Strax tvertimod Loven, til gilde og drich anvendet, os til stor schade, da schal Saa-dan u-lovlig Sædvane, aldeelis effter denne dag være Casserit, og afschaffet, og i Steden for ølbøder, schal gives effter Loven Pag. 477 een hvis penge, som anvendis til byens nøtte og tarv, derfor at lade grøffte eller kiøbe Tiere, Salt, Jern etc. som siden blant samtlige Sødinge Mænd schal deelis i Liige deele .Huil-che bøder og Strav, og andet som byen vedkommer schal leveris til den vederheff-tigste Mand i byen J Nogle Mends overværelse, som schal føris til boges og giøre byen toe gange om Aaret om Mortens dag og Wollermis rigtighed baade hvad der indkommer og udgives. Tilsteder Oldermanden noget at driche op af Byens penge, bøder til byen hver gang det scheer 4 mk og til sin Hosbond dobbelt saa meget, og erlægis Pengene, som opdrukne er, tilbage igien til byens Nytte.

5. Ald Hvad Oldermanden og de fleeste Byemend til Byens Nøtte paalegger, schulle alle holde Ved Vedtegt. Hvis Bøder og Straffe som Oldermanden og de fleeste i byen, til byens nytte og gafn oplegger kand een eller toe ej kuldkaste, men schul-le alle effter Loven Pag. 777 holde ved Vedtegt, og hvem derimod giør, og det
ej vil holde, da schal hand pandtis og Strafis for sin Ulydighed effter Older-mandens og 4 Mænds kiendelse.

6. Om Slagsmaal og Skiendsord og U-nøttig Trette. Forbydes og hermed i Særdelis-hed i voris Laug og paa Stevne ald Ære-rørige Skiendsord, som gaar een Mands
Ære og Lempe for nær. Iligemaade ald slags Maal were sig Haar greb, Jordskuf, Næve hug etc., og hvo sig herimod forseer, schal Oldermanden og Skourbroderen give det anden gangen dereffter øfrigheden til kiende, paa det at samme Karl effter loven kand faa sin tilbørlig Straf. Men hvad ellers Ringe trette og Skiends ord kand være, henstillis til Oldermanden og Samtlige Byemænds kiendel-se til at forlige dem og den schyldige at straffe effter sagens befindelse.

7. Om Liig at Bort Bære. Naar der er Liig i Byen, schal een hver gaard mand i Egen person eller om hand har lovlig forfald, Hans Svend, forpligtet være at mø-de ved Liighuset Præsice til det Klocheslet, som Oldermanden dem forelegger, at bære Liiget bort til sit Hvilested. Hvo som forsømmer det, bøder til Byen 1

Hvor for Samtlige Byemend for deris U-mage nyder som hid indtil har været bru-gelig og Sædvanlig.

8. Om Forsvarlige Gierder og Gierdernes Tilsiun. Den som er Oldermand schal wæ-re forpligted flittig indseende at have med sine byemend, at de til rette tiider tilbørlig heigner alle Marche og Va(n)ge gierder, Nemblig at alle rugmarksgier-der til St.Mortens Dag og Bygmarckers gierder til Wollermis dag i det seeniste bliver fuldferdiget, hvo sig herimod forseer, bøder første gang til byen for hver gierde, Nemblig Mortensdag og Wollermis 4 sk., anden gang effter, da Ham dog af Oldermanden og Byemendene er forelagt, og hand da ey dem lovlig har fuld-ferdiget, 8 sk. for hver gierde. Sider Hand overhørig tredie gang, da maa samt-lige Byemend paa den Ulydiges Bekostning, der lade gierde og søge ham der for
med Lov og Ret. Gierderne som er gierdet og dog ej lovlig eller forsvarlig er afsagt, bliver den første gang iche viet, men effter der ham dog er forrelagt, og dem ej til bestemte tid lovlig har forbedret, Strafis for hver gierde 2 sk. Mens om en eller anden af Langvarende Siugdom er belat, Saa at for hans Siugdom og Svaghed hans Byegierder til samme tid iche kand blive fuldferdiget, da er for aftalet, at samtlige Byemænd schal forpligted være at heigne sine Sye Naboers gierder, saa at ingen der over kand faa nogen Skade. Hvo sig der udj Veigrer, og iche møder Naar hand bliver tilsagt, bøder for hver gang til Byen 1 mk danske. Kommer der hul paa Een Mands gierder om Sommeren og Hand bliver advaret, og flier det iche strax, og Een eller anden tager Skade derover i Korn eller Eng, betaller schaden og derforuden til Byen 1 mk danske. Er gierderne iche forsvarlige, og een eller anden Mands Qvæg eller Bæster eller Sviin etc. giør ham Skade paa sit Korn eller Eng, have schade for hiemmegield. Men lider hans Naboer eller Een an-den schade af Ulovlig Gierde, saa at Kræ eller bester gaar over hans gierder, Hans Naboe til schade, bør dend at betalle Skaden, som iche lovlig holder sine gierder vedlige. Iligemaade er ogsaa for aftalet, at een hver som har schadelig Qvæg, Svin etc. som ingen Gierder kand staa for, schal holde det saaledis paa sit Eget, at hans Naboe ingen schade der over lider, gaar det til schade, saa schal det indtagis og for hver Styche betallis første gang 1 sk., anden gang 2 sk. og saa dobbelt op, og betalle schaden der for uden effter 2de Mænds afsigt.

9. Om Tøigren og dends Vedligeholdelse, samt Hvorleedis Dermed bør Handlis. Tøigrer een eller anden sit qvæg eller bester, videndes paa Anden Mands Ager og Eng, schal betalle Skaden, og derforuden til den schadelidendis Hosbond, Half saameget som for herrverks bøder effter Loven Pag. 954. Giør hans Folck eller børn ham det u-vidende og kand Bekrefte det med Æd, Betaller Skaden og derfor-uden for hvergang det scheer til Byen 4 sk. Huad og hvor meget qvæg eller bæ-ster Een hver af gaardmendene maa have om Sommeren i tøiger, maa de Self samt-

lige Sødinge Byemend hver Wollermisdag forlige sig om. Hvad Følhopper er angaa-ende som staar i tøiger, schal een hver holde dem saa langt fra Kornet, at Hans Naboe ingen Skade derover bekommer, eller betalle og derforuden til Byen hver gang det scheer 4 sk.,og efftersom stoer uschichelighed hidindtil er begaaed med bester og qvæg, som om Sommeren i tøigret holdis samtlige Byemend til største schade og afbrech, idet af nogle ugudelige Kroppe det deylige Korn paa heele A-gere særdelis dette Aar saaledis er opædt, at der ichun Stubber er bleven høsted,da schal vær dend, som iche holder goede og forsvarlige tøigre, bøde til byen for hver tøiger 4 sk. Huilche tøigre af Oldermanden og 4re Naboer hver 14de Dag schal efftersees i Marcken eller paa Steffne. Befindis og nogle som hidtil dags er scheet, som med frie Villie og Forset lader deris bæster og Quæg Slebe med tøig-ret i Kornet eller Enge, bøder første gang til byen 8 sk. og derforuden betalle Skaden effter 2de Mends avsigt, anden gang 1 mk., tredie gang 2 mk., fierde gang 4 mk og saa fremdelis dobbelt op. Men scheer det af Vaade at enten en Heest eller et Nød slaar sig løss om tøigret eller udogtig befindis, betaler schaden, paa det at een huer disbedre har flittig tilsiun til sit qvæg og Bæster, at hand eller hans naboe ingen schade der over tilføyes, ej heller schal ingen i Høstetiden enten i Auret eller i anden Mands Eng tøigre sit qvæg eller bester, men een hver tøigrer paa sit eget, hvem derimod giør, betaller til Byen for hver gang det scheer 1 mk. Ejheller maa ingen Leye sin Tøigren eller og fellidz bed bort til fremmede uden til sin Naboe og Laugsbroder, og Herneest til Husmændene i Byen, om Naboerne det iche Behøver, ved Strav af 1 mk.

10. Om Gresning og Hvor meget Qvæg een Hver effter tøndeschyld Bør holde. Og som een hver Byemand effter sin tønde schyld bør at nyde Jvnet i Gresning, da er for aftalet, at ingen schal have mere end 1½ høved effter tøndeschyld effter Sedvane paa Heeden. Iligemaade schal ingen effter Lowen pag. 475 have eller holde meere qvæg eller bester paa overdref auret eller fellet, som hand haver Vordering til. Men er Een eller anden som iche haver selv saa meget qvæg eller bester som ham tilkommer at maa have paa overdrev paa Heeden, da maa Hand af Andre Leye ind paa sit tal, og beholde de penge til sin egen nøtte, dog schal hand saadant sine Na-boer og Husmændene i Byen først tilbyde for billig pris, Nemblig paa Heeden for ethvert Høved 1 mk, og saa Ad advenant, mens paa auvret og fellegres, slaae een hver af Gaarmendene saa meget som Han har Vinter fød, Lige som det har været af Arilds tiid, og saasom ingen effter Lowen som før er melt tør holde meere Qvæg paa overdrev auvret eller fellet, end som hand haver Jords Vordering til, saa føl-ger og at Gadehuus med jordløse huuse og Inderster ey heller tør holde noget Qvæg,faar, gies, Svin, Ender, eller bester i Marken uden med samtlige Byemends Villie,det være sig at hand kand leye, som før er melt, paa en anden gaardmands grund,

paa Heeden eller og paa Byens almindelighed, og huis saa maader til Huusmendene bortleyes, betaller de indtet for til Byen, men vil nogle af Huusmendene have noget Qvæg i felleden og i auvret, giver til byen det heele aar om, for hver Koe 1 mk, 1 faar 4 sk. 1 Svin 4 sk., een gaas 1 sk.

11. Om Fra Pløjning over Ager og Reen. Hvo som afpløyer sin Naboes Ager over Reen, betaller Hand den første gang saa meget som der kand auvles effter 4re Sannemends sigelse, paa samme Jord, som hand pløyede Videre end Hand med Rette tilhørte, og bøder til sin Hosbond 3de Lod sølv, og Jorden tilbagge leggis, Giør Hand det anden gang, da søges Hand med Lov og Rett for ageren.

12. Om Skovhug. U-lovlig Skovhug med giersel, Staver og deslige givis strax øv-righeden til kiende.

13. Om Høsten og Auret Hvorledis skal med handlis. Findis nogen, som enten af forsømmelse eller fortred, vil iche høste sit Korn, naar det er høstefærdig, da schulle de som Høved haver ved tvende Byemend effter lowen pag. 484 ham advahre og legge ham dog for at høste, sider hand overhørig, da ere de andre byemend ey pligtig for hans schyld at holde deris Qvæg af aufret, og hand haver hvis schade som hand derover liider, for hiemgield, men hvis nogen af uformuenhed og Svag-hed iche kand faa Lige indhøsted med de andre, da bør de andre Hannem at komme til Hielp, ej heller schal ingen slaa sit qvæg bester etc. i auvret, uden ved samtlige byemends Vedtegt, fordrigste sig enten Een eller anden dertil, betaler Skaden, og bøder til Byen 4 mk.

14. Om de afdøde Deris Gaarde og Gierder. Drager eller bortdør nogen af sin gaard, og den ej af een anden bliver besæt, da ville vj samtlige byemend være pligtig til ey allenne gaardens bygning paa aar og dags tid effter Loven pag. 464 at bevare, men og gierderne til byens nytte at holde ved lige, dog saa at giersel og staver der til os udvises af dend bortdøde eller bortdragne Bondes Herschab, hvem sig dette veigrer og iche møder naar hand bliver tilsagt, bøder lige som før, om de Siuges gierder Art. er melt.

15. Om Gielde-Heste og Vrinske-Heste. Og efftersom med Gielde Heste om foraaret iche Ringe schade foraarsagis, da maa ingen have nogen gielde-heste i Rugmarcken lenger end i 8 dage idet Høieste, og dog holde hver mands korn og stif uden schade under 1 mk. bøder til byen og der foruden at gielde Skaden, Ej heller schal ingen vrinske heste paa Heeden eller i Mark gaa Løsse, Findes der løsse vrinsche Heste tagis de op og betallis for hver gang de findis til Byen 4 sk.

16. Om Ildsteder. Effterdj der Ligger og Stor magt paa, at Ildstederne holdis Reene og vel Vedlige, da schal Oldermanden forpligtet være, 4 gange aarlig med to eller 4 Mend ud af Byen, nemlig hver Tamperdag at besee alle og een hver

Skorsteene og Ovne i dend heele bye, det være sig gaardmend eller inderster, for een Skiiden schorsteen bødes første gang 6 sk og om de i 3de (dage) der effter iche bliver reenset, dobbelt saa meget, men de schorsteene som iche ha-ver deris tilbørlig høyde over taget, eller ere brøstfældige saawelsom Køllen og Bagovne, de schulle da først advaris, udj hvis Huus saadant findis, og dog forre legges, hvad bod paa saadant brøstfældighed schal raadis, Iligemaade Hans neste Naboer saadant at til kiende give, paa det at de kand have indseende, om det bliver reparered, giør Hand det ey, da bøde til byen 3 mk danske for for-sømmelse, og da Oldermanden at tage 8 Mend af byen med sig, og i grund nedbry-de saadanne uforsvarlige Ildstæder.

17. Om Piiler og Ymper. Og som Lowen pag. 470 absolut Befaler, at eenhver Bon-de schal forpligtet være, aarligen at sette tj Piile og 3 ymper, abild, Pære eller andre goede trær, da schal Oldermanden hver Wollermisdag med 4 Mend alle Mends Hauger og gierder i byen besigtige, og hvo som iche i deris Hauge ved De-ris gaarde eller ved deris gierder i Marchen haver sæt 3 ymper og 10 Piile, da bøder dend forsømmelige 1 mk 8 sk. Huilche bøder som effter Lowen falder Hos-bonden til. Har dog Herschabet givet og overlat til byen, paa det at de med hver andre til byens største Nytte disbedre haver indseende.

18. Om Løse Hunde. Effter gammel Sædvane er og aftalet, at alle og een Hver i Byen boer, schal være forpligted at legge baand paa sine Hunde fra fastelauvns Søndag til St. Mortens dag, findis Een som har løse Hunde, og de i midlertid giør schade paa faar, og Lam, bøde til Byen 1 mk og betalle derforuden Skaden.

19. Om Oldermand og Kieppen iche at Bøde for som hidtil er Scheet. Ingen effter denne dag schal bøde for Oldermand eller Kieppen, menns een hver som det tilfal-der schal forpligtet vere at antage, mens er nogen med høj alderdom eller med langvarende Siugdom belat, da schal saadanne med ald rette forschaanis, Ilige-maade om det falt een eller anden til, som iche var døgtig til at forestaa ol-dermands tieniste, da schal Samtlige Byemend, om de iche paa andre maader kand blive forligt, kaste Lod derom, og paa dend som lodden falder, schal være det Aar Oldermand, som schal for sin umage af dend anden, som ellers med rette schul-le være Oldermand have og Nyde 2 sk. og hver gang vj faar en Ny Oldermand, schal denne Voris Byelow paa voris Stevne for Meenige Mand oplæsis og Byelowen med pan-te og andre breve byen vedkommende til dend Nye Oldermands Varetegt at levere.

20. [illegible] Stevne, Steff-ne. Hvem som iche møder bøder 2 sk.

21. Alle mand schal være Oldermanden behielpelig. Alle Byemend og hver især schal forpligtet være, at være Oldermanden behielpelig i alle de Poster Meeni-ge Mands tarv og beste angaaende, befindis effter denne dag nogen saa u-blid at hand Oldermanden eller de mend som er i følge med ham, med ubeqvemme ord eller trussler begeigner, Skal bøde til byen hver gang det skeer 1 mk eller 2 mk effter som forseelsen er til, effter meenige Mends afsigelse og derforuden af sit Herschab tiltalis som een ulydig.

22. Ald Bullen, Pralen og Bram paa Stefnen afschaffis. Ald Uschichelig pralen og Brummen paa voris Stevne schal i ligemaade være aldelis afschaffet, men Een Hver schal tale sig til Rette med Sagtmodighed, og sige sin Meening med Schi-chelighed, og iche med Buldren eller beeske Ord, hvo sig derimod forseer, bøder til byen hver gang det scheer 2 sk.

23. Om Pandtt. I ligemaade er samtygt, at hvem som for uschichelighed effter oben bemelte Articuler er lagt for Vie, og iche legger, eller strax god villig vil betalle, da schal oldermanden tage 4re Mend med sig, og gaa til dends bo-pel som Vies schal, og der for lovlig og billig pandt tage, effter Viens eller Bødens Størrelse. Lucher bonden eller hustruen eller befaler tiuenderne at lu-che, da bøder derfor til byen 2 mk, overfalder de oldermanden eller Skourbro-deren med Skiends ord, da bøder de dobbelt, og der foruden erkiendis ugild i deres Laug og Stefne, om de der iche vil holde deris Laug og Low ved Magt, ind-til de har Rettet for sig.

24. Om Pandtet der ej i Rette Tid indløsis. Vorder Pandtet som i saamaade for uheign og andre uschicheligheder iche løst inden alle helgens dag, da schal det være effter Loven forbrut, og Oldermanden staar det fri for at selge til hvem hand vil, og føre det byen til Regenschab.

25. Om Oldermandens Forseelse, og Hvo som Lider Skade, Hvem de Skal Søge og Til-tale. Og paa det at aldting kand gaa Skichelig og wel til, da schal Oldermanden af Øfrigheden tilforordnis 4 Mænd som schal have flittig indseende med Older-manden, og være ham behielpelig i alle ting, som Lowlig og billig ere. Ilige-maade have flittig indseende med Byens indtegt og udgifft, og Naar Oldermanden forseer sig selv imod een af obenbemelte Articuler da schal Hand af bemelte 4 Mænd strafis og pandtis ligesom de andre sine Naboer, saa at alle de som lider Skade i Marken, Korn og Enge, iche dend som Skaden har giort, men kun allenne Oldermanden, Skourbroderen og de 4 Mend, Hans medhielpere, har at søge og til-tale, som schal Skaffe een hver ret, og Svare til ald Skade og bøderne som af uheign tøigren og Andet uschichelighed kand foraarsagis.

Alle disse forskrefne Articuler haver vi samtlige Sødinge Byemend og Indvaanere med goed beraad Hue, indgaaet og Samtygt for os och voris effterkommere,effter-dj samme og de fleeste Articuler i alle maader er indretted effter voris Kong. Mayts. allernaadigste Lov-regler effter billighed og dette Steds beskaffenhed, og alt til Byen, voris og Meennige Mands gavn og beste. Forpligter os derfor dend ubrødeligen og uryggeligen i alle pungter at holde ydmygeligst begieren-de og bedende voris Velb. Herschaber og gunstige Hosbonder, denne af dem Selv os givende og af os Samtlige Indvaanere indgaaende Byelov at underschrive og med Haand og Zeynete Confirmere, saa som Vj ere sindet samme Byelov til Støre fuldkommenhed i tingbogen at lade Protocolere for Retten at Læse og paaschri-ve. Sødinge d. 6. Octob. Anno 1704.

HRS. JRS. NMS. IHS. RAS. PES. KHS. MSS. PPS. ILS. MNS. HIS. INS. HHS. NHS. SMS. MNS.

Som jeg gierne seer, at det uide som hid indtil har gaaet i Svang i Sødinge maatte blive forhindret og mine bønder saa vel som samptlige Indvaanere i by-en Velfert kunde blive befordret, saa Confirmerer ieg dette gierne. Lammehave 6. Octob.a.1704 G.V.Pogrell (L.S.). Dette oven schrevne er ieg vel fornøyed med, og ønschet gierne det maatte effterlevis Huilcket ieg confirmerer.Tøistrup d. 6.Octob. A.1704. Sal. Tim Banner H.Uhrne (L.S.). Indmeldte confirmerer Jeg i alle maader huilchet ieg med min Haands Vnderskrifft og Signetes Hoestrøgt Te-sterer. Boltinggaard d. 6. Ocob. 1704. Sl.Henrik Gyldenstiernes Anne Helvig von der Kula (L.S.)

si.91: moxsen: næsten

straved = straffet
si.92: Strav = straf

Maal : her i betydningen omfang ,slags (angreb)
si.93: vie = vide, idømme bøde
belat = beladet, besværet, tynget
fli: se si. 90
have skade for hjemgæld: se si. 73
afsigt: dom, kendelse
si.94:udogtig: udygtig, uduelig, ikke i forsvarlig stand - efter advenant:
s.s.90 si.95: ren: stykke upløjet jord, der danner skel mellem to agre
Sandemand: person, der bekræfter noget (nævninger,der afgjorde mark-skelsager)
gilde: kastrere
vrinsk: parrelysten
stif: stub
si.96: kølle: hus, hvor der tørredes malt
ympe: pode
si.97: begeigne = begegne, møde
bullen= buldren
vies:idømmes bøde
ugild:dårlig, slet, ærløs (egl. stående udenfor gildet)
uheign = uhegn, overlast, skade
si.98: Zeynete = signet

Håre bylov 1733

For retten fremkom Forvalteren over Wedelsborg Grevskab Veledle Jens Damgaard som tillige med effterskrevne af Wedelsborg Grevskabs Bønder i Haare Bye Naunl. Laurs Pedersen, Jens Jensen, Knud Pedersen og Niels Nielsen i Rue, som paa Egne og med Tieneres Vegne af forn^te Haare bye og Grande Laug var i dag her til Ret-ten indkomne tillige med fleere andre Lods Eyere j Byen Naunl. Christen Jensen, Hans Rasmussen, Laurs Davidsen og u. Mads Laursen af Haare og Jesper Ibsen af Rue, for at tilkiendegive at de samtl. have til god Skik samt fornøden Hæigning og freden indgaaen, udseet og besluttet een Bye Lov og Viidebref af følgende Poster som liuder folio... Hvilke foreskrevne Poster skal hereffter u-Ryggeli-gen holdes af Haare Byes Grande-Laugs brødre i alle sine Ord og Clausuler, hvil-ket bem^te Hr. Forvalter Damgaard tillige med forud førte af Haare og Rue Laugs-brødre blef i dag vedstanden og forsikret, hvoreffter de var Tingsvidne beskre-ven begierende, som og blev stæd.

De af Haare Byelaug indgangne Poster er saaledes liudende.

1te Post. Hvert Aars 1ste Maj skal alle Bye og Grandelaugs Gierder og Heigninger være j forsvarlig stand, thj hvis som udøgtige denne Dag ved de gaaende siufn befindes, skal ikke allenne straxen de brøstfældige i stand sætte, Men der for-uden, for effterladenhed, betale til Byens Casse 1 mk danske.

2de. Korn og Eng skal fredes og heignes fra hver Aars 1 May uden nogen Creature der ud at komme eller indsætte, førend Høe og Kornet af Marken er hiemauflet; hvem herimod handler, betaler saa offte det skeer til Byens Casse 1 mk.d. og derforuden erstatter skaden til Vedkommende effter u-Villige Dannemænds Sigel-se med Reedepenge eller fornøyelig Vahre.

3. Naar Høe og Korn deels stæder af Marken er indauflet, Maa eenhver tydere siine Creaturer paa hans egen grund, Imod hand er ansvarlig, at ingen hans Na-boer enten i Korn eller Eng skeer Ringeste Skade, under straf af skadens er-statning til vedkommende med Reede penge eller fornøjelig Vahre effter Danne-mænds sigelse straxen at betale.

4. Byg og Boghvede Sæden skal paa een gang i Aarsens tiid af Byemændene Vedta-ges effter fleeste Stemmers got befindende, da de mindste med de fleeste skal følge, og ingen at være tillat enten med pløjring eller Sæd af disse slags Korn, sig at befatte, førend samtl. Granderne vedtager og følger; Hvem herjmod hand-ler, betale saa offte det skeer til Byens Casse 2 mk.d.

5. Ingen maa før Rette Aarsens tiid høste slaae eller hiemføre, enten Høe eller Korn, før det af de fleeste Grander bliver vedtaget, da de mindste skal følge

de fleeste stemmer, under straf for dend eller de som herjmod handler til By-ens Casse af 2 mk.d.

6. Skulle nogen formedelst Sygdom eller Armod ikke kunde faae sit Høe og Korn de bestemte Dage med Naboernes hiembierget, Da maae ingen med Creaturer han-nem i sit Høe eller Korn beskadige under Skadens erstatning af Reede penge el-ler fornøjelig Vahre, effter U-villige Mænds sigelse af dend eller de hvis Creaturer skaden giører, og derforuden betale straf til Byens Casse 2 mk.d. Men i stæden for saaledes nogen skade at tilføje, den forlegne at til rætte hielpe at hand sit Høe og Korn i Rætte tiider kand faae hiembierget.

7. Ingen Sviin maa Tyderes paa Agger Marken hvor Bæster og Qvæg græsses, Men Alle og hver med sine Sviin, skal søgge Fælleden som til Grandelauget findes, og dem derudj græsse, under straf for hver Gang herjmod af nogen handles, til Byens Casse 1 mk. danske.

8. Ingen maa have løsse Føller gaaende i Vangen ved følhopperne, Men enhver skal tydere føllen ligesaa som hoppen under straf for hvert som ubunden befin-des, til Byens Casse af 1 mk. danske og skadens erstatning som desformedelst skeer. derforuden til Vedkommende effter u-villige Mænds sigelse straxen at be-tale.

9. Hvem som tyderer eller overtyderer sine Creaturer i anden Mands Korn eller Græs, betaler for hvert høved saa offte det befindes anden Mand til skade i straf til Byens Casse 8 sk.d. og skaden derforuden til Vedkommende effter Dan-nemænds sigelse; Ja, hvem som ikke holde forsvarlige Tyderer paa sine Creatu-rer som dermed bør sættes, betaler til Byens Cassa saa tit Tyderne u-døgtige befindes, 8 sk. d.

10. Bliver Grandelauget sindet en Vangemand til Korn og Græssets opsigt at an-tage skal eenhver effter lod og brug hannem koste og lønne; Ja for hver Høved hand j Korn eller heigning til skade befinder (som hand skal være pligtig at hiembringe) betale ham Indtægtspenge 2 sk.d., under straf for Dend Motvillige til Byens Casse af 1 mk.d.

11. For alle disse forrestaaende maa og skal straxen skee udpantning af Viide-fogeden og tvende af Byemændene som effter omgang ham uveggerlig skal følge, naar dend skyldige ikke mindeligen vil betale; Hvor ve: intet forbrydes, Siden enhver i mangel af betaling skal lade sig villigen pante, uden nogen hinder af ham eller hans Gesinde under straf til Byens Casse af dend opsætsige 1 Rdl.

12. Hver Aars Voldborgdag sættis een Viidefoged af Byemændene som Aaret igien-nem forbliver, og effter Rigtig omgang Aarsdagen afløses, hvilken Viidefoged

skal i een Casse samle alle de faldende bøder og derover holde Rigtig opteig-ning i Grandernes overværelse naar forlanges; Ja hver Aars Mathiasdag gjøre Rigtighed og deeling derpaa til Byemændene og Grandelauget saaledes at eenhver deraf faar ligedeel, da hand kand gjøre sig sin andeel saa nøttig som hand best veed, thi før den dag maa Cassen ikke aabnes, mindre Ringeste Skilling i samlet laug til Drikketaar optages eller anvendes.

13. Alle som sætter pant for bøderne eller lader sig derfore frapante, skal løse deres Gotz inden hver Aars Mathiasdag med Reede Penge, hvis ikke, beholder Byemændene det, og gjøre sig samme saa nøttig, som det best veed og kand til Bødernes afbetaling.

14. Naar der vorder buden til stevne, skal hver mand j lauget enten selv eller sit visse bud møede til dend tiid tilbuden er, under straf for hver Gang sligt bliver forsømt af 4 sk. danske.

si.99 : Naunl. = navnlig, med navns nævnelse
u. = unge
Hæigning og freden: indhegning og (mark)fred
videbrev: samling vider (og vedtægter)
folio...: et eller flere ord mangler
bemte = bemeldte
stæd = udstedt
udøgtig = udygtig, ikke i tilfredsstillende stand
fornøjelig : tilstrækkelig
tydere = højre
si.100: forlegen: stedt i vanskeligheder
uveggerlig = uvægerlig
Gesinde (ty.): tyende
si.101: Gotz = gods

Allesø bylov (1633)

Byloven består som tidligere anført af 25 artikler, hvoraf 10.-17. artikel er gengivet i "Vider og Vedtægter",bd.5 samt i R.Chr. Sørensen Allesøs bog "En fynsk Sognekommune gennem Tiderne",1916. Byloven består af 22 løse blade, hvorpå er nedskrevet artikel 9 om fodring i vang (det pågældende blad er stærkt beskadiget), artikel 10-25 samt følgende, der sandsynligvis hører til artikel 8:

...følgis adt till huer mands garstedt (er) de da icke ferdig, som sagt er, gif-fue for huer garsted 1 sk.,wden herskaffs eringe (har) fortagit hannem det eller sottesengh. Legis hannem en wes tid for at giørre Dennom ferdig, och huilcken mands gierder der Allermanden icke tyckis Laugfast (at) werre, da mellis det till forbedring (Er) det icke forbedrit nar de wedtager at ( ) hoess dennom igien,da giffue for huert gierde som icke er færdig 1 fering øll till wide. Lader och No-gen mand sit gierde lige Obit Och lader queg gaa der igienem och giør skade,eff-ter at hand er aduarit at der laa holl, da bøde hand baade for gierdet Och for quegit, effter som wide Legis, men er hanss gierde melt Laugfast, och komer si-den skadelig queg, och bryder holl och giør skade i wong, da skall den der quegid Aatte, sielff gielde skaden, och giffue sit wide for quegid, och den Anden giør-re sit gierde Laugfast igien, Och da skall legis hegt paa quegid, och den Anden giørre sit gierde Laugfast igien, Och da skall legis hegt paa quegid, men skeer det anden och tredie gang, och manden icke will holde sit queg i hegt, da bøde hand wide effter sine Naboers sigelse och Bøde skaden och lege hegt paa sit queg men der som en mand lader sit gierde Lige Obbit en Dag, tho eller Længer...

18.Artikell. Om Løgen at føre paa sine Naboer.
Huilcken mand som lader sig befinde Att løbe for herskab, och førre løgen Paa sin Naboe,saa at det befindis at werre Løgen,hand far med,skall giffue till byen 1 tønde øll.

19.Artickell. Om Allermanden gaar i marcken Och seer whegen och will icke straffe det.
Findis Nogen Allermand att gange i marcken Och seer whegen paa Korn eller eng,och icke gaar till bye och panter, men gaar och tager sit arbeid waaer, da maa stoelsbroderen met de andre Naboer pantte baade allermanden och de som whegen giør, och allermanden gielde sit wide som wide Legis och Brøsten er till, och skall stoelsbroderen Altid haffue loff i Allermandens frauerelse, at Pante for whegen. Och Huilcken som er med allermanden eller stoelsbroderen at Pante,de maa och dricke same pant hen, wille de andre gaa met da maa de, och skall allerman-den och Naboerne altid haffue loff, at Pantte for Alle de wide och wedtegter,som her findis for i bogen, eller her effter bliffuer lagt,om den icke guodwilligen will udlege, som brot haffuer,och wdsette hanss Pant, for saa megit som widet och wedtegten wduiser.

20.Artickell. Om mand Rider offuer Andens Korn i marcken Der som icke er wey el-ler wender paa Korn Nar det er Oprunden eller bryder hull paa nogen mands gierder. Findis Nogen mand eller hanss bud, at Ride met heste Offuer folcks standende Korn eller wender met sin Ploug och Kre wschelligen, och sleffuer Kornid op med Plou-gen, eller och nogen findis At bryde holl paa en andens gierder Och Ride eller age der igiemen, Wden mandens minde, giffue 1 fering øll Till wide, er det en mands bud, da maa de pante hannem der for.

21.Artickell. Om Begraffuelser.
Nar Nogen gieldbroder eller gildsøster Dør och affgaar, da skall andre Naboer werre Pligtig at lonne Bud till at graffue Och Ringe och Husbund Och Hustru Att følge dennem till derris Leyersted Och det skall stoelsbroderen dennem tillsige, fortrycker sig da Nogen aff gildbrødrene, eller gildsøstre och er wden Siuge-seng, och Herskabs forfald giffue ½ tønde øll till Byen, Och skulle de och lonne bud att woge om Natten Om de det af dennem er Begierendis, effterdi Naboerne er for Pligtig at forhielpe den døde till sit Leyersted, da skulle de och Haffue en tønde øll effter hanss død, till En iHukomelse och for derris wmag, Och den skall den dødis arffuinger werre Pligtig at wdlege.

22.Artickell. Om Huis her effter bliffuer sambtygt.
Bliffuer alle mand sambyrdis om Nogen Nye Artickle, som kand werre byen till gaffn, da skulle de och holdis wed mact, wnder Huis wide de wedlegis, Ligesom de Artickle nu er indskriffuen i denne Byeloug.

23.Artickell. Om gresqueg om Pant om tørffue skuird och om fredskouff. Skall ingen maa tage fremit queg paa woris hee eller fellidt om someren till gress wed ½ tønde øll till wide, men brøster nogen och icke sielff haffuer queg till sitt gress, da skall alle Naboerne betalle hannem sit gres, disligeste om Allermanden gaar om och panter, och Nogen Lucker dørre for hannem giffue 1 tønde øll til byen, Pantis hand for wret da skall haffue sit pant igien for inttid, maa och ingen mand Leye tørffue schuird bort till nogen wdenbyes mand, enten i Øxen-moesse eller i Mallemoesse wden hanss egne Naboer det haffuer behouff, huo det giør, giffue till byen 1 tønde øll och till sit herskab 1 ørtug haffre. Att in-gen mand huger eller slar i fredskouff, før eller effter att alle Naboerne wed-tager at huge eller slaa till samen paa en dags tid tho eller thre och icke Len-ger, huo der imod giør giffue till byen ½ tønde øll.

24.Artickell. Om Nogen Rider offuer eng eller Høe och nogen Driffuer før hiurden Driffuer.
Om Nogen mand eller hanss bud Rider offuer nogen mands eng eller høe giffue til byen 1 fiering øll till wide och Om Nogen mand eller hans bud driffuer sit queg om morgenen førind hiurden driffuer giffue till byen 1 tønde øll och ingen Naade haffue.

25.Artickell. Om Øgh. i Rugmarcken om Vinteren.

Maa ingen mand haffue sine Øgh i Rugmarcken effter den dag som alle Naboerne wed-tag at haffue den i fred wed ½ tønde øll til wide.

Hans Pedersson i Nessbye Herridtzfougitt i Lunde herritt, Suend Pederssenn i Ottense schriffuer, och Hanns Christensen i Brandsbye dellefougit, Giorer wi-terligen att Aar 1633 Onnsdagen denn 10. Aprilis For Retenn paa Lunde herritz-ting war schichett Niels Hansenn och Matz Jørgensenn i Allesee, paa Meninge Mannds Wegne ibid. Och fremlagde loes lesse och paa schriffue En fuldmagt Liu-dendes ord effter Andett.

Wy effterschreffuene alle Allesee Byemend (herefter følger navnene; de to første linier er ulæselige) kiender och giør for alle witerligtt at(de har samtykket til byens bedste...) Allesee den 9 Aprillis Anno 1633.

s.102: garstedt : gårdsted, se note si.63 - Aatte : ejede
lægge hægt på : tage i forvaring
whegen : uhegn, skade
brot = brudt (vide og vedtægt)
s.103: wschellig: jvf.uskel, se note til si. 57
lonne Bud = låne bud (her tjenestekarl)
inttid = intet
s.104: delefoged: foged, hvis opgave det var at påtale forbrydelser (offentlig anklager)
ibid. = ibidem, samme sted

Ringe bylov 1771

(indtil nedennævnte artikler identisk med byloven for Ry[illegible]by,aftrykt i "Danske Vider og Vedtægter",bd.1).

4.kapitel:

15.Artikul.

Hvad Bøge Hovedet angaaer ere vi underskrevne Lodsejere foreenet om, at med Grøft og Giærde at adskille udi 2. Parter langs igiennem mn. veyen til Bolte-schous Mark.

16.Artikul.

Siden det er hans kongl. May.s Willie og Befaling at opelske, saavel Over som Underskoven, og dette Bøge Hoved er den mindste skov, som er til Ringe Bye som bestaar af lidet Over og Underskov, som meestendeels hidindtil er Recerveret formedelst (der) udi samme hugges Giærsel, naar det er Græsbund og fællet, og de unge qviste da strax af Creaturet bliver afbidt.

17.Artikul.

Saa skal dette saaleedes herefter urokgelig holdes og efterkommes, ved denne Se-

paration at det Sønder Bøge hoved skal fredes i 3 aar, og imidlertiid der at hug-ges Giærsel, og maa intet Creatur komme udi samme Indhegning førend St.Knuds Dag.

18.Artikul.

Det Norden Bøge Hoved skal da udi samme 3 aar være til Græsbund og maa udi sam-me Tiid ikke hugges nogen Giærsel.

19.Artikul.

Og maa ingen mand have meere paa Græs, end som de halve høveder, som de hidind-til haver paa slaget, imens det laa til sammen efter advenant, og skal dette Bø-ge hoved, da bendes til St.Knuds Dag, ~~og der efter fredes~~, og imidlertid ind slaae Creaturet i det Sønder Bøge hovet, og der at forblive til det kommer i Auret som alle skal være ung qvæg og kloder.

20.Artikul.

Naar det saa er kommet i Auret maa ingen creature lidet eller stort komme i no-gen af disse Separerede Bøge hoveder førend 14 Dage efter Michaeli da Grasset i-midlertiid er op voxet, at det ikke skal nære sig af de unge skud, som er frem-spiiret; thi naar Græsset feiler skades Skoven, og paa nærværende Tiid formedelst Mangel paa Creatuurer allerbest kunde bringe skoven til bedre fremvækst end hid-indtil.

21.Artikul.

At Naar nu Creaturet kommer af Auret maa ingen af Byens Mænd lade nogen Creaturer i hvad Nafn haves kand, førend 14 Dage efter Michaelii, og da at forblive der indtil Martiny, og efter den Tiid, maa ingen Creature være i bemelte Bøge hove-der under 1 mark Vide til Byen for hver høvde, der efter den dag der findes,hvil-ket Oldermanden med 2 mænd af Byen, skal have Opsigt med.

22.Artikul.

Paa det ingen skal komme den anden for nær med at hugge Giærsel udi bemelte ind-heignede Bøge hovet, saa maa ingen mand hugge nogen Giærsel førend samtlige By-mændene derom ere forenede og skal kun efter hans Mayst. forordning af 26.Janu-arii 1733 i Februarii, Marti og først i Aprill Maaneder, skulle nogen befindes at hugge nogen Giærsel enten paa anden Mands Maal, eller og i utilladelige Tii-der da at bøde, naar det dennem overbeviises efter ermeldte forordning.

I.B.Kaas
Pentz

Chr. Kørbitz
M.Møller

Rigtig Copie efter Originalen testerer I.B.Kaas.
(Transkriptionen er foretaget på et tidligere tidspunkt og henligger sammen med den øvrige del af byloven på Landsarkivet).

efter advenant: i forhold dertil
klode: føl, plag